

Anadolu Selçuklu Devleti

Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti'nin Malazgirt Savaşına müteakip olarak Anadolu'ya ayak basmasından 6 yıl sonra İznik'e kadar ilerleyen Selçuklu komutanı Kutalmış Süleyman Şah tarafından bağımsızlığı ilan edilen Türk Devletidir.

Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti'nin Malazgirt Savaşına müteakip olarak Anadolu'ya ayak basmasından 6 yıl sonra İznik'e kadar ilerleyen Selçuklu komutanı Kutalmış Süleyman Şah tarafından bağımsızlığı ilan edilen Türk Devletidir. Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlı Devletinin Anadolu'ya taarruzlarıyla yıkılmış, beyliklere bölünerek Osmanlı Devletinin temellerini meydana getirmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti, en parlak dönemini yaşadığı Melikşah döneminde Anadolu'ya ayak basmış, Bizans'ın Anadolu'daki toplumları bir tür sömürge sistemiyle idare ettiği bu coğrafyayı yurt haline getirerek İç Asya'dan başlayan serüveninde Batı sınırlarına ulaşmıştı. Malazgirt Zaferinin mimarı Sultan Alparslan'ın 1072'de erken ölümü üzerine yerine geçen oğlu Melikşah, kumandanlarına talimat vererek emir beklemeksizin Anadolu içlerine akınlar düzenlemeleri için talimat vermiş, Bizans tarafından sömürge haline gelmiş olan Anadolu coğrafyası Selçukluların yeni yurdu haline gelmeye başlamıştı.

1072 yılından itibaren başlatılan Selçuklu akınları Sultan Melikşah'ın emri ile ayrı ve bağımsız ordularla idare ediliyor, Anadolu içlerine ilerleyen Selçuklu orduları, kumandanlarının idaresinde Anadolu'yu Türk Yurdu haline getiriyorlardı. Anadolu seferlerinde görevlendirilen komutanlardan en çok göze çarpanı Kutalmış Oğlu Süleyman Han'dı. Süleyman Han, Büyük Selçuklu Devletinin temellerini atan Selçuk Bey'in torunu Kutalmış Han'ın oğlu idi. Kutalmış Han, babası Arslan Bey ile birlikte Gazne Devleti tarafından esir alındığı dönemde hapisten kaçmış ve ülkesine dönmüş ancak Arslan Bey'in yokluğunda ülkenin hâkimiyeti Arslan bey'in yeğenleri Tuğrul ve Çağrı beylere geçmişti. Saltanat ailesinin değişmesine rağmen hem Kutalmış Han hem de ardılları saltanat beklentilerinden vazgeçmemişlerdi. Zira Kutalmış Han, Tuğrul Bey'in vefatından sonra saltanat mücadelesine girişmiş ancak muvaffak olamayarak Sultan Alparslan Tarafından öldürülmüştü.

Kutalmış Han'ın oğlu Süleyman Şah da babası Kutalmış gibi saltanat sahibi olmak için çabalar sarf ediyordu. Dolayısıyla olası bir saltanat mücadelesinde saltanat makamına göz dikmesi kaçınılmazdı. Güçlü bir kumandan olan Süleyman Şah, hem saltanat makamından uzaklaştırılmak hem de kendisine bağlı olan güçlü ordusundan istifade etmek amacıyla Anadolu Seferlerinde görevlendirildi. Anadolu içlerine gerçekleştirilen taarruzlarda en çetin mücadeleleri verende Süleyman Şah olmuştur. Sadece 3 yıl içerisinde 700 Km'lik bir hat üzerinde ilerleyerek 1075 yılında İznik'e kadar ulaşmıştır.

Büyük Selçuklu Devletinin Kuruluşu (1077)

1075 yılından sonrasında Bizans ile sınır komşusu haline gelen Süleyman Şah hem bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmiş hem de kazandığı zaferlerle ordusunun sadakatini kazanmıştı. Bizans'ın içinde bulunduğu iç karışıklıklar ve Malazgirt Hezimetinin çöküntüsü Bizans'ın Süleyman Şah'a karşı ciddi bir mukavemet getirememesine neden oldu. Bizans, sınırlarına dayanan Selçuklu ordularına karşı mücadele etseler de Bizans ordusunda Türklere karşı oluşmuş büyük bir korku hâkimdi. Süleyman Şah'ın güçlü ordusu da art arda kazandığı zaferlerle bölgede söz sahibi olmaya başlayınca Süleyman Şah, Büyük

Selçuklu Devletine bağılılığını reddederek bağımsızlığını ilan etti ve Anadolu'da yeni ve büyük bir devlet vücut buldu (1077).

Süleyman Şah Dönemi (1077 – 1086)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı olan Süleyman Şah, İznik ve İzmit'i tamamen kontrol altına aldıktan sonra devletin sınırlarını Güney Marmara bölgesinden batıya doğru genişletmeye başladı. Bilecik ve Çanakkale hattını hakimiyet alanına dâhil ettikten sonra ise Çanakkale Boğazı'nın kontrolünü ele geçirerek Marmara denizine giren ve çıkan gemilerden vergi tahsil etmeye başladı. Süleyman Şah, sınırlarını genişletirken Bizans iç karışıklıklar ve mezhep çatışması nedeniyle isyan hareketine girişen kitlelerle mücadele etmekle uğraşıyordu. Süleyman Şah da hem Bizans ile mücadele ediyor hem de isyancıları destekleyerek Bizans'ın zafiyetlerini arttırıyordu.

Anadolu Selçuklu Devletinin varlığı Bizans'ın tüm tarihi vakalarını etkiler duruma gelmişti. Bizans'ın çevresini kuşatan Anadolu Selçukluları artık Bizans'ın tek ve yegâne düşmanı olmuşlardı. Selçuklularla mücadele edemeyecek duruma gelen Bizans da mücadele etmek yerine iyi ilişkiler kurarak işbirliği yapma gayreti içerisinde girdiler. Bizans İmparatoru VII. Mihail DUKAS, kendisine karşı isyan hareketi içerisinde girişerek İmparatorluk makamını ele geçirmek isteyen Nikeforos BOTANEIATES'in taarruzuna karşı Süleyman Şah'tan yardım isteyerek işbirliği teklifinde bulundu. Karşılığında Bizans topraklarının kimi bölgelerine yerleşim ve Çanakkale boğazından geçen gemilerden vergi alınmasına karşı koymama şartı ile anlaşmayı kabul eden Süleyman Şah, Nikeforos'un ordusunu karşılamak üzere Kütahya-İznik hattına doğru harekete geçti. Nikeforos'un ordusu ile karşılaşan Süleyman Şah, yaptığı görüşme neticesinde DUKAS'ın teklifinden daha cazip bir teklif alınca DUKAS'a verdiği desteği çekerek Nikeforos'a destek verdi ve Bizans Sarayına giren Nikeforos, DUKAS'ı indirerek III. Nikeforos ünvanıyla Bizans İmparatoru oldu. Süleyman Şah'ın bu desteği karşılığında Selçuklu Türkmenleri İstanbul Boğazı kıyılarına kadar yerleşme izni aldı ve Çanakkale Boğazının denetimi tam anlamıyla Anadolu Selçuklu Devletine bırakıldı (1078).

Süleyman Şah, tıpkı bir zamanlar Çin'in Göktürkler, Karahanlılar ve Uygurlar üzerinde uyguladığı muhaliflere destek vererek zayıflatma ve isyan hareketlerini teşvik etme stratejisini Bizans'a uyguluyordu. Kendisine verdiği destek ile imparator olmasını sağladığı III. Nikeforos'un muhalifi olan ve Bizans tahtını ele geçirmek için ayaklanan Melissenos'a destek vererek Bizans'ın iç karışıklıklarla zayıflamasını sağladı. Melissenos'un isyan girişimi başarıyla sonuçlanmadı ancak Bizans hem isyanlarla zayıflamış hem de ülkenin Batı sınırları olan Balkanlarda Bizans'a karşı ayaklanmalar ve taarruzlar hız kazanmıştı. Anadolu Selçuklu Devletine karşı koyamayan Bizans, bu kez vergi vermeyi kabul ederek Selçuklu Akınlarından korunma yoluna gitti. Bizans ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında yapılan anlaşma neticesinde barış yapılmış, barışın sağlanması için Bizans yıllık vergi ve tazminat ödemek zorunda bırakılmıştır (1080).

Bizans'ı vergiye bağlayan Süleyman Şah, batı sınırlarını güvence altına aldıktan sonra hakimiyet alanını Doğu ve Güney istikametlere doğru genişletmek üzere Anadolu içlerine akınlara başladı. Bu akınlar neticesinde Adana, Tarsus ve Antakya'yı alarak sınırlarını Suriye hattına kadar genişletti (1084).

Anadolu Selçuklu Devletinin güney hattına doğru ilerleyerek Suriye sınırlarına dayanması Büyük Selçuklu Devletinin Suriye Maliki Tutuş'u tedirgin etti. Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah'ın kardeşi olan Suriye Selçuklularının Maliki Tutuş, Süleyman Şah'ın

yayılmasını Suriye hattına doğru devam ettireceği endişesiyle Anadolu Selçuklularının akınlarına karşı çıktı. Zira Süleyman Şah da güney sınırlarına doğru girdiği akınları Suriye hattına kadar ilerleterek Halep'i kuşatmıştır. Tutuş, Süleyman Şah'ın Halep'i kuşatmasına karşılık Melikşah'ın yetenekli kumandanlarını da ordusuna alarak Süleyman Şah üzerine taarruz etti. Tarihe Ayn Salem savaşı olarak geçen bu mücadele de Süleyman Şah mağlup olarak savaş meydanında öldürüldü (4 Haziran 1086).

Süleyman Şah'ın ölümü Anadolu Selçuklu Devleti'ni derinden sarstı. Zira saltanat varisleri Kılıç Arslan ve Kulan Arslan, Melikşah tarafından esir edilerek İsfahan'a götürülmüştü. Süleyman Şah'ın öldürülmesi ve varislerinin hapsedilmesi üzerine Anadolu Selçuklu Devletinin veziri Ebu'l Kasım, ülkeyi 8 yıl boyunca idare etmiş ancak bu süre zarfında Anadolu Selçukluları güç kaybetmiş, Anadolu içlerindeki hâkimiyetleri zayıflamıştır. Vezir Ebu'l Kasım, Süleyman Şah'ın ölümü ve veliahtlarının esareti üzerine Anadolu Selçuklu Devleti'nin sultanı olduğunu ilan etti. Bizans ile iyi ilişkiler kurup Batı sınırlarının güvenliği tahsis etti. Ancak Büyük Selçuklu Devleti, Süleyman Şah'ın ölümü ve veliahtlarının tutuklanmasıyla yetinmedi. Zira Anadolu Selçuklu Devleti halen bağımsız olarak idare edilmekteydi. Melikşah, Süleyman Şah'ın ölümünün üzerine Anadolu Selçuklularını itaat altına almak amacıyla Urfa Emiri Bozan Bey'i İznik'i kuşatması ve zapt etmesi için görevlendirdi. Bozan Bey, her ne kadar İznik'i kuşatsa da muvaffak olamayarak geri dönmek zorunda kaldı.

Ebu'l Kasım ise İznik Kuşatmasını bertaraf etmesine rağmen Melikşah ile sürekli bir mücadele içerisine girmekten kaçınmaktaydı. Bağımsızlığını koruyabileceği bir barış anlaşması yapmak ümidiyle İsfahan'a gitti. Bu görüşmede Melikşah barışı kabul etmeyip şartsız teslimiyet isteyince Ebu'l Kasım İznik'e geri döndü. Melikşah, Süleyman Şah'ın öldürülmesi ile bertaraf edilen tehdidin yeniden ortaya çıkmasının önüne geçmek için Ebu'l Kasım'ı dönüş yolunda yakalanarak idam ettirdi. Ebu'l Kasım'dan sonra yerine kardeşi Ebu'l Gazi ağabeyinden kalan saltanat makamını sahiplense de Melikşah'ın ölümü ve Büyük Selçuklu Devletinin parçalanması üzerine serbest bırakılan saltanatın gerçek varisleri Kılıç Arslan ve Kulan Arslan İznik'e gelerek babalarından boşalan saltanat makamına geçip Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresini üstlendiler.

1. Kılıç Arslan Dönemi (1092 – 1107)

Kılıç Arslan, babasından boşalan saltanat makamına oturduğunda ülkede düzensizlik hâkimdi. Vezir Ebu'l Kasım saltanat makamına oturmuş olsa da Süleyman Şah'tan sonra idari ve askeri olarak ülkesinin birliğini muhafaza edememekteydi. Devlet teşkilatlanması, ordu ve saltanat nizamı zayıflamıştı. Bizans ile yapılan anlaşmaya rağmen Ebu'l Kasım döneminde Marmara'nın güney kıyılarına yerleşen Bizanslılar anlaşmayı bozmuşlar ve aynı tarihlerde İzmir bölgesinde güçlenen Çaka Beyliği ile kurdukları münasebetler ile Anadolu Selçukluları aleyhine faaliyetler içerisine girişmişlerdi.

Kılıç Arslan, önce ordusunun ve devlet erkânının disiplinini yeniden tahsis etti. Hem tebaasının hem de ordusunun saltanat makamına olan güvenini tazeleyen Kılıç Arslan, ilk iş olarak Güney Marmara bölgelerine yayılan Bizanslıları püskürterek Bizans'ın politik hamlelerini Bilecik, Yalova, Balıkesir hattından uzaklaştırdı. Sonrasında ise kendisine karşı ittifak halinde olduğu Çaka Bey'in üzerine taarruz ederek İzmir bölgesini denetimi altına aldı. Böylelikle Süleyman Şah dönemindeki ülke sınırlarını genişleterek bölgedeki gücünü pekiştirdi.

11. ve 12. Yüzyıllar Büyük Selçuklu Devletinin bölünmesi, Fars ve Arap toplumlarının İç

Asya'daki demografik yapıyı etkilemesi ve Anadolu'nun Türk Yurdu haline gelmesiyle bölgedeki Türk toplumları kitleler halinde Anadolu içlerine göç ediyorlardı. Kılıç Arslan, Bizans'tan boşalan Güney Marmara hattını özellikle Horasan bölgesinden göç eden kitlelere açarak ve teşvik ederek bölgenin Türkleşmesini sağlandı.

Batıdaki dirliği ve nizamı tahsis eden Kılıç Arslan yüzünü doğu sınırlarına çevirdi. Zira Selçuklu Devletinin bölünmesi ve giderek zayıflamasıyla keşmekeş halini alan Mezopotamya, Anadolu içlerine göç ve akınlara sahne oluyordu. Devletin sınırlarını daha da genişleterek tüm Anadolu'yu hâkimiyeti altına almak için harekete geçen Kılıç Arslan, giderek güçlenen ve güney doğu sınırlarını tehdit eden Danişment Oğulları üzerine sefere çıkarak Malatya'yı kuşattı. Ancak savaş devam ederken İznik'in Haçlı ordularınca kuşatıldığı haberini aldı. İznik'in kuşatıldığını öğrenen Kılıç Arslan Malatya kuşatmasını yarıda keserek geriye dönmek üzere hazırlıklara başladı. Bunun yanında mücadele içerisine girdiği Danişment Oğulları ile müzakere etti ve Haçlı ordularına karşı ittifak edip savaş sonrasındaki ordularını birleştirerek İznik'e doğru yola çıktılar. Henüz kılıçları bile soğumamış iki düşman Türk Ordusu, kısa bir süre önce birbirleriyle savaşıyorken şimdi aynı safta aynı düşmana karşı çarpışmak için yola çıkmışlardı (1096).

Kılıç Arslan, Danişment Oğulları ile ittifak ederek İznik'e girmişlerdi ancak Haçlı Orduları hem çok kalabalıklardı hem de İznik artık düşmüştü. Bunun üzerine İznik kuşatmasından sonra Anadolu içlerine doğru yönelen Haçlı Ordusu'nu takip ederek vur-kaç saldırılarla yıpratmaya ve zayıflatmaya çalıştılar. Haçlı orduları Eskişehir'e ulaştıklarında takriben 7000 kişilik Ağır süvarilerden oluşan Haçlı ordusuna karşı taarruza kalktılar. Bu savaşta Haçlı Ordusu Selçuklu ve Danişment Oğulları ordularının toplamından çok daha kalabalık ve donanımlı bir orduya sahiplerdi. Buna rağmen büyük bir mukavemetle Haçlı Ordularına taarruza kalkıp mağlup olsalar bile Haçlı Ordusuna mühim zayıflatlar verdirmişlerdir (1097).

Haçlı Ordusu, Eskişehir'den sonra mukavemetle karşılaşmadan Filistin ve Kudüs'e ulaştılar. Yıpranan ilk Haçlı ordusunu desteklemek için Mayıs 1101 yılında İtalya'dan 20 Bin kişilik bir Haçlı Ordusu yola çıkarak Ankara ve Merzifon üzerine, Haziran ayında da Fransa'dan yine yaklaşık 20 Bin kişilik bir ordu ile Konya üzerine, bir hafta sonra da 10 Kişilik bir ordu ile Almanya'dan yola çıkarak yine Konya üzerine yürüdüler. Ancak Öncü Haçlı ordusunun peşinden üç kol halinde gelen Haçlı Orduları Öncü Haçlılar kadar şanslı olamadılar. 1096'da İznik'e giren Haçlı orduları Filistin'e kadar ulaşmışlardı ancak onlara destek için gelen üç haçlı ordusu Ereğli'ye gelene kadar yok edildi. Eskişehir'de mağlup olan 1. Kılıç Arslan, ordusu zayıflasa da isabetli stratejilerle destek için gelen üç Haçlı Kolunu da bertaraf etmeyi başardı. Haçlı ordularının güzergâhları boyunca ikmal noktalarındaki su kuyularını ve yiyecek ihtiyaçlarını giderememeleri için hayvanları zehirleyerek Haçlı Ordusu'nun Ereğli hattına ulaşana kadar ağır kayıplar vermelerini sağladı. Zayıflayan Haçlı ordularından kalan birlikleri de Konya - Ereğli ve Merzifon hattında mağlup ederek büyük bir başarıya imza attı.

Destek için gelen Haçlı Ordularını mağlup eden Kılıç Arslan, İznik'i kuşatan ilk Haçlı Ordusu'nun Filistin'e ulaşması üzerine Batı Dünyasının büyük Haçlı Seferini topyekûn bertaraf etmek üzere Diyarbakır ve Harran'ı zapt etti. Kılıç Arslan'ın amacı Suriye'ye girip Filistin'e geçerek Haçlı Ordularını mağlup etmektir ancak Harput'tan Musul'a geçmek zorunda kaldı. Musul'da kendisine bağlı olan Çavlı Bey, Çökürmüş Bey'i öldürerek Musul Halkına zulmetmekteydi. Kılıç Arslan'ı bu zulme son vermesi için Musul'a davet eden halkın önde gelen isimlerinin davetine icabet ederek ordusunun bir kısmını Harput'ta

bırakarak Musul'a ulaştı. Burada yaşanan hâkimiyet mücadelesi neticesinde kimi beyler Kılıç Arslan'a baş kaldırarak isyan hareketine giriştiler. Bu başkaldırıya Büyük Selçuklu Devleti'nin hükümdarı Muhammet Tapar da müdahil olunca hem Büyük Selçuklu Devletiyle, hem kendisine baş kaldıran Artukoğullarıyla hem de Suriye Selçuklu Maliki Rıdvan Han'la mücadele etmek zorunda kaldı. Ordusunun önemli bir kısmını da Harput'ta bırakan Kılıç Arslan, kendisine destek veren beyliklerle birlikte çetin bir mücadeleye girişti. Bu mücadele neticesinde mağlup olup geri çekilmek zorunda kalınca Habur Çayını geçemeyip boğuldu (1107).

Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine Anadolu Selçuklu Devleti iç karışıklıklar ve saltanat mücadeleleri ile zayıflamaya başladı. Anadolu Selçuklularının zor duruma düşmesi, Anadolu'nun Kuzey Doğu hattını hâkimiyeti altında bulunduran Danişment Oğulları Beyliğinin bölgedeki üstünlüğü ele geçirmesine neden oldu. Saltanatın esas varisi olan Kılıç Arslan'ın büyük oğlu Şahin Şah İran'da bulunuyordu. Küçük kardeşi Rükneddin Mesut, babasının vefatı üzerine saltanat makamına geçerek Devletini 2 yıl boyunca idare etti. Ancak Kılıç Arslan'ın büyük oğlu Şahin Şah, İran'dan Konya'ya dönerek kardeşi Rükneddin Mesut'u indirip yerine geçince meşrutiyetini kaybetti ve Kayseri'ye yerleşti (1110). Tahttan indirilen Mesut Han, ağabeyi Şahin Şah'ı tahttan indirebilmek için Danişment Oğulları Beyliğinin desteğini alarak ağabeyinin hâkimiyetini tanımadığını ilan etti ve ağabeyi ile giriştiği mücadele neticesinde saltanat makamına oturmayı başardı (1116).

1. Rükneddin Mesut Dönemi (1116 – 1155)

1. Mesut, Anadolu Coğrafyasını paylaştığı diğer bir Türk Beyliği olan Danişment Oğulları ile yaptığı ittifak neticesinde saltanat makamına oturabilmişti ancak giderek güçlenen ve Anadolu Selçuklu Devletine karşı üstün duruma gelen Danişment Oğulları, Rükneddin Mesut'a verdikleri destek ile Anadolu Selçuklularını tesir ve etki altına alarak hâkimiyetlerine gölge düşürmüştü. Rükneddin Mesut Han, 26 yıl boyunca Danişment Oğulları'nın himaye ve tesiri altında hükümdarlığını devam ettirdi. Bu süre zarfında varlık gösteremeyen Anadolu Selçuklu Devleti, önemli toprak kayıpları yaşamamış olsa da Anadolu 'da ki hâkimiyetini güçlendiremedi.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yeniden güçlenmesi, Danişment Oğulları'nın tesir ve himayesinden kurtulmasından geçiyordu. Buda ancak Danişment Oğulları Bey'inin 1142 yılında vefat etmesi ile mümkün olabildi. Danişment Oğulları Bey'i Mehmet Bey'in 1142 yılında vefat etmesi ve veliahtların saltanat mücadelelerine girişmeleri üzerine Danişment Oğulları'nın boyunduruğundan kurtulan Mesut Han Kastamonu, Ankara, Çankırı, Malatya ve Elbistan'ı zapt ederek Anadolu coğrafyasındaki hâkimiyetini yeniden tahsis etti. Bu hatların daha ilerisinde Haçlı Orduları'nın ileri karakolları bulunuyordu. Suriye-Filistin hattı üzerine gelebilecek olası bir taarruza karşı Malatya ve Göksun kalelerinde konuşlanan Haçlı Orduları üzerine taarruz eden Mesut Han, muvaffak olup kaleleri zapt etmeyi başarsa da Bizans İmparatoru Emanuel'in Başkent Konya'ya taarruz ettiği haberini alınca kalelere yerleşmeden geri dönmek zorunda kaldı.

İmparator Emanuel, mahiyetindeki büyük bir ordu ile birlikte Konya'ya taarruz hareketine girişerek Anadolu Selçuklu Devleti'ni ortadan kaldırmayı planlıyordu. Mesut Han, Bizans ordusunu mağlup ederek Başkent'ini korudu. Anadolu Selçuklu Devleti artık daha da güçlenmişti. Mesut Han, Anadolu Üzerindeki hâkimiyetini pekiştirdiğinde bölgedeki diğer Türk Beylikleri Anadolu Selçuklularına tabi olmaya başladılar.

Batı Dünyasında Türk Korkusu giderek yükselmeye başlamıştı. Mezhep çatışmaları ve hâkimiyet mücadeleleri içerisinde girişerek birbirleri ile savaşan Batı Dünyası, Türk Tehdidinin batıya ulaşmaması için ilk kez bir araya gelmişti. Üstelik Türkler bir araya gelmemelerine ve birbirleri ile mücadele etmelerine rağmen giderek yükselen Türk Tehdidine karşı koyamaz duruma gelmişlerdi. Bizans İmparatoru Emanuel'in Konya mağlubiyeti bu korkuyu daha da alevlendirdi. Üst üste alınan mağlubiyetler Batı Dünyası için gurur meselesi haline gelmişti. Bizans'ın Konya mağlubiyeti sonrası intikam almak için yeniden hazırlanan Haçlı Orduları, yalnızca bir yıl sonra tekrar Anadolu Seferine giriştiler (1147).

Roma-Cermen İmparatoru Konrad'ın bizzat Ordusunun başına geçerek idare ettiği Haçlı Seferi, ancak Eskişehir'e kadar ilerleyebildi. Eskişehir girişinde meydana gelen savaşta Mesut Han, kendilerinden nitelik ve nicelik bakımından çok üstün olan Haçlı Ordusuna büyük bir hezimet yaşattı. Apaçık bir perişanlıkla mağlup olan Haçlı Ordusu İznik'e çekildiğinde ordusunun neredeyse tamamı yok olmuş durumdaydı. Roma-Cermen İmparatoru Konrad ile birlikte yola çıkan ikinci Haçlı Ordusunun başında ise Fransa Kralı St. Louis'in bulunuyordu. St. Louis komutasındaki ikinci Haçlı Kolu da Yalvaç civarına kadar ilerleyebildi. İkinci Haçlı Kolunun sonu daha korkunç oldu. Yalvaç'taki mücadelede Ordusu bozguna uğrayan Fransa Kralı St. Louis savaş alanını terk ederek gemiyle Suriye'ye kaçmak zorunda kaldı. Savaş sonrasında komutansız kalan binlerce Frenk askeri ise geri dönemadiler ve büyük bir felaket yaşayarak açlık, hastalık ve sefalet içerisinde sahipsiz kaldılar. Kendilerine uzanabilecek tek müttefik eli olan Bizans ise Savaş sonrasında sahipsiz kalan Frenk askerlerine sahip çıkmayarak büyük bir ihanete imza attı. Haçlı Ordusu'nun içine düştüğü bu durumu gören Selçuklu Ordusu ve Köylüleri kendilerine erzak, ekmek ve yardım dağıtarak büyük bir insanlık ve merhamet örneği gösterdiler. Haçlı İttifakıyla Türkler üzerine taarruz eden Frenkler, üzerlerine hücum etmek için geldikleri Türklerin merhamet ve şefkati, dindaş ve müttefiklerinin ihaneti ve zulmü ile karşı karşıya kalarak hiçbir baskı ve zorlamaya maruz bırakılmadan Müslüman oldular. Batı kaynakları, savaş sonrasında Müslümanlığı kabul eden Frenk askerlerinin sayısını 3.000 olarak belirtilmiştir.

Bizzat Haçlı Seferine katılan bir yazar, Yalvaç'ta yaşadıklarını şöyle izah etmiştir ; Ey hıyanetten daha zalim olan merhamet! Türkler şefkat ve iyilikleriyle Haçlıların dinlerini satın aldılar. Üstelik hiçbir zorlama ve baskıya maruz kalmadan.

Rükneddin Mesut Han'ın Haçlılar karşısında kazandığı zaferler İslam âleminde büyük yankı uyandırdı. İslam dünyası ilk kez Büyük Selçuklu Devleti ile Garb âlemine meydan okumuş, Anadolu Selçuklu Devleti ise batının tüm gücüyle seferber ettiği devasa güce sahip Haçlı Ordularını perişan ederek İslam Dünyasını Şahlandırmıştı. Bu tarihten sonra İslam Dünyası'nın önderliğini Anadolu Selçukluları üstlenmiştir. Artık Tüm Dünya'da Türk Demek Müslüman demektir. Abbasi Halifesi, Mesut Han'a Hilat ve Sancak göndererek İslam'ın sancaktarı olduğunu ilan etmiş oldu. Batı artık Anadolu'yu Bizans olarak değil Turchiae (Türkiye) olarak tanımlıyordu. Anadolu toprakları ilk kez bu dönemde Türkiye olarak anılmaya başlanmıştır.

Haçlı zaferlerinden sonra Anadolu'daki hakimiyeti kesinleşmiş olan Mesut Han, Anadolu'da kalan diğer haçlı kalıntılarını da bertaraf ederek Batı'nın Anadolu üzerindeki hakimiyetine ve sonrasında ortaya çıkacak tüm emellerine kesin olarak son verdi. Bir zamanlar himayesinde olduğu Danişment Oğullarını da hakimiyeti altına alarak Anadolu'nun yegane hâkimi durumuna geldi.

Mesut Han, kalan ömrü boyunca Anadolu içlerindeki hâkimiyet bölgelerinin muhafazasını ve kendisine bağlı beyliklerin tabiiyetini sağladı. Hâkimiyeti altındaki bölgelerin toplumsal, dini ve ilmi gelişimini sağlamak amacıyla Medreseler, Han ve Hamamlar ile İmaretler inşa ettirdi. Anadolu artık yalnızca siyasi olarak değil toplumsal olarak ta Anadolu Selçuklu Devletinin yurdu haline geldi. Yaşı oldukça ilerlemiş olan Mesut Han, ölümüne yakın oğlu Kılıç Arslan'ı veliaht ilan etti. 1155 yılında vefat ettiğinde Anadolu artık tartışmasız olarak Türk Yurdu haline gelmişti.

2. Kılıç Arslan Dönemi (1155 – 1192)

Rükneddin Mesut Han'ın büyük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan, babasının vasiyeti üzerine veliaht olarak ilan edilmişti ancak diğer oğulları Şahin Şah ve Devlet Bey ile damadı Danişment'li Zunun, saltanat makamı için mücadele etmekteydiler. Kısa süren bu saltanat mücadelesi sonrası Kılıç Arslan, kendisine mülk olarak verilmiş olan Elbistan'dan yola çıkarak Konya'ya geldi ve saltanat makamına oturarak babasının makamına sahip çıktı.

2. Kılıç Arslan, Saltanat makamına çıktığında saltanat mücadelesinden fırsat bulan Sivas Maliki Yağıbasan Elbistan ve Kayseri'ye taarruz etmişti. Yağıbasan üzerine sefere çıkmaya hazırlanan Kılıç Arslan, bölgedeki en önemli güçlerden biri olan Musul Atabeyliğinin beyi Nureddin Zengi'nin Yağıbasan'a destek verdiğini öğrenince mücadeleden kaçındı. Aralarında anlaşma yapılarak bir kısım topraklar verilerek sulh yapıldı. Ancak bu barış uzun sürmedi. Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini ortadan kaldırmak isteyen güçlerin Anadolu Selçukluları üzerine kurduğu baskıdan istifade etmek isteyen Bizans, önceki Haçlı seferlerinin intikamını almak ve Anadolu Selçuklu Devletini ortadan kaldırmak için tekrar hazırlıklara başladı. Bizans, politik hamlelerle Kılıç Arslan'ın mücadeleden kaçındığı Musul Maliki Nureddin Zengi, Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahin Şah ve kayın biraderi Zunun, Sivas Maliki Yağıbasan ve Malatya Maliki Zülkarneyn ile anlaşarak Kılıç Arslan'a karşı büyük bir ittifak kurdular. Kılıç Arslan, bu büyük ittifak karşısında muvaffak olamayabilirdi. Devletinin bekasını tehlikeye atmamak için sulh yolları aramak üzere Bizans'a hareket etti. Kılıç Arslan'ın sulh çabaları sonuç verdi ve Bizans anlaşmayı kabul ederek taarruz hazırlıklarını iptal etti. Kılıç Arslan da kendisine karşı oluşturulan ittifakın en güçlü cephesi olan Bizans'la sulh yaptıktan sonra Danişment Oğulları'nın başını çektiği isyan hareketine karşı taarruza girişti ve bu mücadeleyi kazanarak Danişment Oğulları'nın Anadolu'daki hâkimiyetine tam olarak son verdi (1175).

Bizans, teşvik ve desteğiyle ayaklanan Anadolu beyliklerinin muvaffak olacağını düşünerek Kılıç Arslan ile sulh yapmıştı ancak sonuç ümit ettiği gibi şekillenmeyince sulhu bozarak İptal ettiği Anadolu Seferini tekrar başlattı. Tarih'e Miryokefalon Savaşı olarak geçen bu hadise ile Anadolu'nun tapusu Türk'lere verilmiş oldu ve Batı'nın Anadolu coğrafyası üzerindeki tüm emelleri sona erdi.

Miryokefalon Savaşı (17 Eylül 1176)

2. Kılıç Arslan, Manuel'e, elçi göndererek daha önce yapılmış olan barış antlaşmasının yenilenmesini önerdi. İmparator Manuel, barışın yenilenmesi için Türkmen akınlarının durdurulmasını ve Bizans'a sığınan Danişmendlilerin emiri Zünnun ile şehzade Şahinşah'ın yönetiminde bulunan toprakların Bizans'a bırakılmasını şart koştu. Selçuklu Sultanı 2. Kılıç Arslan, bu teklifi kabul etmeyerek süvari güçleriyle Denizli'ye taarruz ederek Bizans'a ait şehirleri tahrip etti. Bizans İmparator Manuel ise, kendisine sığınan Danişmendli beyi Zünnun ve Şahinşah'ı, Selçukluların üzerinde baskı kurması ve ikinci bir cephe oluşturması için Anadolu'ya göndermeye teşebbüs etti. 2. Kılıç Arslan, bu teşebbüsü

haber alınca stratejik önlemler alarak bu çabayı boşa çıkarttı. Anadolu'ya hareket eden Zünnun ve Şahinşah da Bizans'a geri dönmek zorunda kaldılar.

2. Kılıç Arslan, son gelişmeler üzerine Bizans'a ikinci kez elçi göndererek barış önerisinde bulundu. Manuel, bu barış teklifini de reddederek komutanı ve amcasının oğlu Andronikos Vatatzes'i, ordusuyla birlikte Amasya'ya Selçuklu ordusunun üzerine taarruza gönderdi. Kendiside Frank, Peçenek, Macar ve Sırp güçlerinden oluşturduğu ordusu ile Konya'ya doğru yöneldi. Selçuklu savunma birlikleri, Amasya'ya doğru ilerleyen Andronikos'un ordusu ile Niksar civarında karşı karşıya geldiler. Selçuklu savunma birlikleri, Bizans ordusunu durdurup Andronikos'u da savaşta öldürdüler. Konya'ya doğru ilerleyen Manuel'in ordusu ise Konya'yı zaptettikten sonra Denizli'ye doğru ilerlediler. Buradan da Eskişehir'i geçerek Akdağ bölgesine ulaştılar. Bizans Ordusu, oldukça kalabalıktı ve beraberinde taşıdıkları yükler sebebiyle yavaş ilerlemek zorunda kalıyordu. Bunun yanında, Akdağ civarı da Selçuklular tarafından tahrip edilmişti. Bizans ordusunun geçebileceği tek yol, Miryokefalon Kalesinin yakınlarındaki sarp ve dar bir geçitti. Selçuklular da Bizans Ordusunu burada karşılamak için hazırlık yapmışlardı. Bizans Ordusu, yaklaşık 100 Bin kişilik kalabalık bir ordu ve güçlü savaş teçhizatları ile uzun sürebilecek bir savaşa karşı tedarikliydiler. Selçuklu ordusu ise hem sayıca daha az hem de teçhizat bakımından daha zayıf durumdaydı. Kılıç Arslan, önce kendisine bağlı küçük beyliklerden asker takviyeleri yaparak Askeri gücünü Bizans ordusuna eşdeğer hale getirdi. Selçuklu ordusu, Bizans ordusuna göre daha zayıf teçhizatlara sahipti ancak hareket kabiliyeti daha yüksekti. Bulundukları sarp geçitte stratejik olarak bunu gerektiriyordu. Dağ geçitlerinin yamaç ve doruklarına konuşlanarak ağır Bizans ordusunu hırpalayacak ve mukavemetlerini kırdıktan sonra taarruz edeceklerdi.

Bizans ordusunun tecrübeli komutanları, Selçukluların bu stratejisini fark ettiler ve Manuel'i uyardılar. Ancak daha tecrübesiz ve kendine güvenen prensler, şan ve şöhret kazanmak için zor olanı tercih ediyor ve Manuel'e baskı yapıyorlardı. İmparator Manuel, neticede tecrübeli komutanlarını dinlemeyip Selçukluların kurguladığı gibi dağ geçitlerinin içerisinden girmeye karar verdi. Bizans ordusu, geçitten ilerlemek 4 ayrı kola bölündü. Önde piyadelerden oluşan öncü güçler, arkasında yine piyadeler ve süvarilerden oluşan ardıllar, arkalarından ise ordunun ana kuvvetleri bulunuyordu. En arkada ise mancınıklar, harp araçları ve erzak stokları ilerleyecekti. 17 Eylül 1176 günü, Bizans öncü kuvvetleri, dar ve sarp geçitlerden içeri girmeye başladılar. Bizans Ordusu, düşündüklerinin aksine öncü kolu ile girerken zorlanmamış ve büyük kayıplar vermemişti. Peşinden gelen Ana kolda az bir zayıyla geçitten ilerleyebilmekteydi. Selçuklu ordusu, Bizans öncü kuvvetlerinin ilerlemesiyle stratejik bir hamle yaparak geçi çekildiler ve dağ geçitlerine konuşlandılar. Bizans öncü kolu ve ana kuvvetleri geçidin dar bölgesinden henüz geçmişken onları takip eden mancınık ve ağır savaş araçlarından oluşan ardılları da geçide girmek üzereydiler. Selçuklular, sarp alanlara konuşlandıkları yerlerden bu esnada aşağı inip öncü ve ana kuvvetleri geçidin içinde tutarak taarruza geçtiler. Mancınık ve vurucu güçlerinden yoksun kalan öncü ve ana güçler, hızlı hareket eden Selçuklu süvari ve yaya birliklerine karşı direnemeyip ağır kayıplar vermeye başladılar. Selçuklu ordusu, gerçekleştirdiği ani ve yoğun saldırılarla Bizans ordusunun sağ kanadını tamamen yok etmeyi başardı. Bizans'ın merkezi gücünü geçit içinde hapsedip taarruz eden Selçuklular, sonrasında ise geçide henüz girememiş olan mancınık ve ağır savaş araçlarına hücum ederek geçitten içeri girmelerini engellediler. Bizans ordusu geçidin içerisinde sıkışmış, hareket imkânı fevkalade zor olan bir alanda kendisini korumaya çalışıyordu. Ağır savaş arabaları ve mancınıklar ise yaya güçlerden destek alamadıkları için ok atışlarıyla zarar görüyor ve ilerleyemez duruma geliyordu. Ne mancınıklar geçidin içine girmiş olan

ordunun merkezi gücüne yardım edebiliyor, ne de merkezi yaya kuvvetler ağır savaş araçlarına yapılan saldırılara karşı yardıma gidebiliyorlardı. Üstelik sağ kanadı tamamen yok olan Bizans ordusu, bu kez sol kanadına yoğun taarruzlar alıyor ve ağır kayıplar veriyorlardı.

Bizans ordusu, bulundukları alanın fiziki imkânsızlıklarından ötürü saldırının ne taraftan geldiğini bile anlayamıyor, disiplinsiz bir şekilde rastgele hareket eden yaya kuvvetler, yamaçlar arasına sıkışıp isabetli okçuların açık hedefi haline gelerek ağır kayıplar veriyorlardı. Sağ kanadı tamamen imha edilen Bizans ordusu, sol kanadını savunmaya çalışırken, komutan Yannis Kantakuzenos'un öldürülmesi ile kontrolü tamamen kaybettiler. Bizans ordusu artık inisiyatifi elinde tutamıyordu. İmparator Manuel ise savaşmaktan çok içine düştüğü cendereden kurtulmak için uğraşıyordu. Zira artık savaşmak yerine geçitten çıkmamanın yollarını arıyordu. Kalan askerleriyle savunma kolları oluşturarak küçük gruplar halinde geçitten çıkmaya başladılar. Kollar halinde geçitten çıkmayı başaran Bizans ordusu, geçide giremeyen ardılları ile birleştiler ancak ağır kayıplar vermişlerdi ve savaş alanından geri çekilmeleri mümkün değildi. Selçuklu ordusu, taarruzlarına gece de son vermedi. Gece Süvari hücumları, sabah okçu akınlarıyla devam ediyor, Bizans ordusu ise manevra yapamadan karşı koymaya çalışıyordu. Öyle ki ; İmparator Manuel, savaşın kötü gidişatı üzerine geri çekilmeyi düşünmüş ancak komutan ve prenslerinin ağır itham ve eleştirilerine maruz kalarak bu kararından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Miryokefalon Savaşının 3. Gününde, Bizans ordusunun ağır savaş teçhizatları ve mancınıklarla donanmış birlikleri tamamen yok olmuş ve tamir edilemez duruma gelmişti. Seferi çıkarken Selçuklu ordusunu mağlup ettikten sonra Antakya'ya sefer yapacağını düşünen Manuel, Miryokefalon Ovasında çaresiz ve mağlubiyeti kabullenmiş bir duruma düşmüştü.

Ordusu savaş meydanında komuta eden Selçuklu Sultanı 2. Kılıç Arslan, stratejik avantajlarını ortadan kaldırıp ağır hasarlar verdiği Bizans ordusunu tam anlamıyla sindirmiş ve üstünlüğü ele almıştı ancak savunma yaparak giderek daha az kayıp vermeye başlayan Bizans ordusunu tamamen yok etmenin kolay olmayacağını görüp İmparator Manuel'e barış yapmayı tercih etti. Elçisini, bir İran savaş atı ve bir kılıç hediyesiyle birlikte barış şartlarını müzakere etmek için Manuel'e gönderdi. Yapılan müzakere de Eskişehir ve Gümüşsu kalelerinin boşaltılıp yıkılması şartıyla Bizans ordusunun hücumu uğramadan geri çekilebileceğini teklif edince Manuel, içinde bulunduğu çaresiz durumunda tesiriyle barış teklifini derhal kabul etmiştir. Nihayetinde Miryokeflon Savaşı Bizans için bir hezimet, Selçuklular için ise Anadolu'nun hâkimiyetini kesinleştirdiği mühim bir başarı olmuştur.

Miryokefalon Savaşı ile Selçuklular, Anadolu üzerindeki hâkimiyetlerini kesinleştirmiş, Bizans bu tarihten sonra Anadolu üzerindeki emellerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.

2. Kılıç Arslan, Bizans'ın Anadolu'dan tümüyle çekilmesi ve Anadolu üzerinde hâkimiyet kuran beylikler üzerinde kurduğu üstünlük ile Anadolu'nun tümünde hâkim hale gelmişti. İlerleyen yıllarda ilmi, kültürel ve askeri faaliyetlerle devletini ve toplumunu yücelten 2. Kılıç Arslan, yaşı ilerleyince saltanat mücadelelerinin meydana gelmemesi için hâkimiyeti altındaki toprakları 11 oğluna paylaştırdı. Ancak kendisi henüz hayattayken oğulları Saltanat Mücadelesi içerisine girmeye başladılar (1186). 2. Kılıç Arslan, 1092 yılında vefat edince, vasiyetine rağmen saltanat mücadeleleri baş gösterdi.

Kılıç Arslan, 1192 yılında vefat edince yerine oğullarından Gıyaseddin Keyhüsrev geçmişti

(1192). Gıyaseddin Keyhüsrev, babasının makamında ancak 4 yıl kalabildi. Zira saltanatın diğer varisleri halen saltanatta hak iddia ediyor ve kendisinin hükümdarlığını kabul etmiyordu. En büyük rakibi de Ağabeyi Süleyman Şah idi. Süleyman Şah, geniş nüfuzlu ve güçlü bir veliahttı. Saltanat makamına geçme teşebbüsünü ise dört yıl düşünüp planladıktan sonra hayata geçirdi ve tüm kardeşlerine hükümdar olması durumunda bulundukları bölgeleri kendilerine vereceğini ve malik olarak bölgelerine sahip çıkabileceklerini bildirdi. Süleyman Şah, en güçlü saltanat adayı olduğu için diğer kardeşleri ağabeylerinin bu teminatından sonra kendisine karşı çıkmadı. Saltanat makamında bulunan Gıyaseddin Keyhüsrev ise saltanatı bırakmayı reddedince Süleyman Şah, kendisine bağlı orduları ile birlikte Konya'ya vararak şehri kuşatma altına aldı. Kuvvetli kuşatma karşısında savunması kırılan Gıyaseddin Keyhüsrev, Süleyman Şah'ın kendisine ve ailesine zarar verilmeyeceğini ve şehirden çıkmalarına izin verileceğini bildirmesi üzerine sulh yaptılar ve Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, makamını ağabeyi Süleyman Şah'a bırakarak saltanatı terk etti (1196).

2. Süleyman Şah Dönemi (1196 – 1204)

2. Süleyman Şah, kardeşi Gıyaseddin Keyhüsrev ile yaptığı sulh neticesinde 7 Ekimde Konya'ya girerek saltanat makamına oturdu. Kendisine rakip olarak saltanat için mücadele eden kardeşleri Argun ve Berkyaruk'un oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırmak için Amasya üzerine sefere çıkarak Amasya ve Niksar bölgelerini hâkimiyeti altına aldı (1197). Süleyman Şah'ın kendisine karşı gelecek tüm kardeşlerinin üzerine taarruz edeceğini açıkça ifade etmesi üzerine diğer kardeşleri kendisine bağlılıklarını bildirdiler. Böylelikle Saltanat mücadelesi son bulmuş oldu.

Süleyman Şah'ın iç meselelerle uğraşması Bizans'ı heveslendirdi. Saltanat mücadelesini fırsat olarak gören Bizans Kralı 3. Alexios, doğrudan taarruz etmek yerine taciz ederek Anadolu Selçuklu Devleti üzerinde baskı kurmayı denedi. Krallık donanmasına ait bir gemiyi Samsun'a göndererek Samsun limanındaki ticaret gemilerine taarruz etti ve bu gemilerdeki malları yağmaladı. Bizans, bu hareketi neticesinde tepki görmemesi durumunda Süleyman Şah'ın olası bir taarruzdan çekineceğini düşünecekti. Emin olmak için yaptığı bu teşebbüs ağır sonuçlara mal oldu. Süleyman Şah, sanıldığı gibi tepkisiz kalmamış ya da alelade bir tepki vermemiş bilakis elçi göndererek malları iadesini, tazminatını ve yıllık vergi ödenmesini istemişti. Bizans, sandığından daha büyük bir tepkiyle karşılaşınca teklifi geri çevirip savaşa neden olmamak için şartları kabul etti (1198) .

Anadolu Selçuklu Devletinin iç karışıklıklarla uğraşması Bizans gibi Ermenileri de fırsatçılığa sürüklemişti. Anadolu coğrafyasının güney doğu bölgesinde bağımsız olarak varlıklarını sürdüren Ermeniler, Selçuklu topraklarına girerek Kayseri'ye kadar ilerlediler ve hatta bazı kaleleri ele geçirdiler. Süleyman Şah, Ermenilerin bu taarruzuna sadece bölgelerini savunarak karşılık vermedi. Hem ele geçirdikleri kaleleri geri aldı hem de Ermeni krallığının başkentine girdi. Kendisine karşı koyamayan Ermeni Krallığı, ancak Anadolu Selçuklu Devletine tabi olduklarını açıklayarak barış yapabildi (1199).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yaşadığı iç karışıklıktan istifade etmek isteyen diğer bir cephe ise Gürcistan'dı. Gürcüler, 2. Kılıç Arslan'ın vefatı üzerine Selçuklu topraklarına taarruzlar düzenliyor, küçük parçalar halinde de olsa hâkimiyet alanlarını genişletiyorlardı. Bizans ve Ermeni tehditlerini ortadan kaldırdıktan sonra Gürcüler üzerine taarruz'a hazırlanan Süleyman Şah, Doğu hükümdarlarına ve beylerine emir göndererek ordu hazırlamaları emrini verdi ve Erzurum'a hareket etti (1202). Kendisini

Erzurum'da karşılayan Saltuklu hükümdarı Alaeddin Melikşah, karşılama merasimindeki kusurlu hareketlerinden ötürü tevkif ettirerek hapsedilmek üzere Başkent Konya'ya gönderildi.

Erzurum'dan sonra esas istikameti olan Gürcistan Seferine katılmak üzere hazır edilen orduların başına geçti. Ordusunu Mecingerd Kalesi önünde kışlattı. Ancak Ordu henüz istirahat halindeyken Gürcülerin ani baskınına maruz kaldılar. Bu baskında ağır kayıplar veren Anadolu Selçuklu Ordusu toparlanmak üzere geri çekilmek zorunda kaldı. Bu geri çekilme esnasında Saltanat Şemsiyesini taşıyan vazifeli kaza eseri düşüp yamaçtan yuvarlanınca Hükümdar'ın öldüğünü düşünen ordu komutanları ve askerler tereddüde kapılarak dağıldılar ve geri çekildiler. Süleyman Şah, Geri çekilme esnasında halen tezahür eden savaş hali sebebiyle ordusunu kendisinin sağlığından haberdar edemedi. Bu keşmekeş sebebiyle ağır kayıplar verilmeye başlandı. Kazanılması muhtemel bir savaş, beklenmedik şekilde mağlubiyetle sonuçlanmıştı (1202).

Gürcistan mağlubiyeti Süleyman Şah'ın hükümdarlığına gölge düşürmedi. Gürcüler de savaşı kazanmalarına rağmen tekrar Selçuklu topraklarına taarruz etmeye cesaret edemediler. Süleyman Şah, Gürcistan mağlubiyetinin intikamını almak için iki yıl sonra tekrar sefer hazırlığına girişti. İlerleyen yaşına rağmen Ordusunun başına geçen Süleyman Şah, sefer yolculuğu esnasında rahatsızlanarak vefat etti (6 Temmuz1204).

Süleyman Şah'ın ölümü neticesinde Selçuklu Ordusu geri çekilmek zorunda kalınca Sultanın öldüğünü öğrenen Gürcüler, bu durumdan istifade ederek çok geçmeden Malazgirt, Samankale ve Erciş hattına taarruz ettiler ve bu bölgeleri hâkimiyetleri altına aldılar. Ancak Saltuklu Bey'i Alaeddin Melikşah'ın yerine Erzurum Maliki olan Tuğrul Şah (Süleyman Şah'ın Kardeşi), Ahlatşahlar Bey'i Begtimur ile birleşerek Selçuklu topraklarına taarruz eden Gürcüler üzerine yürüyerek hem işgal ettikleri toprakları geri aldılar hem de Gürcistan'ın içlerine kadar girerek Süleyman Şah'ın tamamlayamadığı Gürcistan seferini tamamlamış oldular.

Süleyman Şah'ın 8 yıl süren saltanatı döneminde Anadolu Selçuklu Devletinin sınırları doğuda Gürcistan, kuzeyde Karadeniz, Batıda Bilecik, güneyde Maraş hattına kadar genişlemişti. 1204 yılında vefat ettiğinde yerine oğlu İzzeddin Kılıç Arslan geçmiş olsa da çocuk yaşta saltanat makamına oturan 3. Kılıç Arslan, 8 ay sonra saltanatı amcası Gıyaseddin Keyhüsrev'e bırakmak zorunda kaldı (1205).

1. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi (1205 – 1211)

1. Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta geçtiğinde ilk işi Saltanat mücadelelerinin en önemli sebeplerinden biri olan bölgesel özerklik sistemini kaldırarak yerine merkeziyetçi bir sistem getirmek oldu. Devletin her saltanat değişiminde yaşadığı iç mücadelelere engel olmak amacıyla bir tür federatif sistem olan bölgesel hükümdarlık uygulamasını kaldırarak yerine Merkeziyetçi bir yönetim sistemi getirdi. Büyük Selçuklu Devletinden beri Hükümdarlar ülke topraklarını oğulları arasında paylaştırmaktaydı. Bu uygulama ile veliahtlar ülkenin belli bölümlerinin mülkiyetini eline alıyor, yarı bağımsız hareket eden bölge malikleri nedeniyle devletin idaresi zorlaşıyordu. Yaptığı idari değişikliklerle Devlete ait tüm toprakların Merkezi otorite üzerinden yönetilmesini sağladı ve bu bölgelerin Malikleri yani sahiplerini o bölgelerin valileri olarak atadı.

Gıyaseddin Keyhüsrev, ağabeyi Süleyman Şah'ın vefatı üzerine yeniden tahta çıktığı yıl Bizans ile Haçlı Orduları arasında siyasi mücadeleler ortaya çıkmıştı. Bu mücadeleler

neticesinde Haçlı Orduları İstanbul'u kuşatarak Bizans Tahtına el koymuşlardı. İstanbul'dan çıkmak zorunda kalan Bizans hanedanları ve Hanedan mensupları İznik ve Trabzon'da iki küçük krallık kurdular. İznik Krallığı Haçlı Ordularının geri çekilmesi ümidiyle İstanbul'a yeniden girmek için İznik bölgesinde varlığını devam ettirirken Saltanat varislerinden bir bölümü de Doğu Karadeniz bölgesinde Trabzon Rum İmparatorluğunu kurmuşlardı.

Trabzon Rum imparatorluğu, bölgedeki Türk Tüccarların ticaret yollarına baskınlar düzenleyerek yağma faaliyetlerine girişiyordu. Gıyaseddin Keyhüsrev, Türk tüccarların ticaret yollarını güvence altına almak üzere Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine taarruz ederek Rumların ticaret yolları üzerindeki faaliyetlerine son verdi (1206). Ülkenin Kuzey hattındaki Rum tehdidini bastırdıktan sonra önemli bir liman kenti olan Antalya'yı hâkimiyeti altına almak için harekete geçti. Antalya, Aldo Brandini adında bir İtalyan Hükümdar tarafından yönetilmekteydi. Keyhüsrev, Antalya'yı almak için çok büyük olmayan bir birlik ile yola çıktı. Ancak Aldo Brandini'nin Kıbrıs Krallığından destek alması üzerine kuşatma başarıyla sonuçlanamadı. Bir yıl sonra daha güçlü bir ordu ile tekrar taarruz ederek Antalya'yı hâkimiyeti altına aldı ve ülkesinin hudutlarını Karadeniz'den Akdeniz'e kadar genişletmiş oldu (1207).

Antalya fethinden bir yıl sonra, 1199 yılında Selçuklu Tebaası haline getirilen Ermeni Krallığı yeniden ayaklandı. Daha önce olduğu gibi yine Malazgirt ve Erciş bölgelerine taarruz ettiler. Keyhüsrev, Ermeni başkaldırısını bertaraf etmek için bir sefer daha düzenleyerek hem kuşatılan bölgelerin hem de tüm Kikya topraklarının hâkimiyetini ve tabiiyetini muhafaza etti (1209).

Haçlı Ordularının İstanbul'a girmesiyle İznik'e çekilmek zorunda kalan İznik Rum Krallığı, önceleri Anadolu Selçukluları ile iyi ilişkiler içerisine girmişlerdi. Haçlılara karşı mukavemet gösteremeyen Bizans, Doğu cephesindeki Selçuklularla iyi ilişkiler içerisine girerek varlığını devam ettirebilme çabası içerisindeydiler. Ancak Gıyaseddin Keyhüsrev'in Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine uyguladığı baskı nedeniyle anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başladı. Bunun üzerine İznik Rum İmparatoru Laskaris, Anadolu Selçuklu Devletine yıllık olarak ödemekte olduğu vergiyi vermeyi reddedince bir süredir devam eden iyi ilişkiler sona ermiş oldu. Bunun üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev ordularını hazırlayarak İznik üzerine sefere çıktı ancak bu sefer olumlu sonuçlanamadı. Stratejik hatalarla kaybedilen bu savaş Anadolu Selçuklu Devleti için mağlubiyetle sonuçlandı ve bizzat ordusunun başında bulunan 1. Gıyaseddin Keyhüsrev savaş meydanında öldürüldü (1211).

İzzeddin Keykavus Dönemi (1211 – 1220)

1. Gıyaseddin Keyhüsrev'in büyük oğlu olan İzzeddin Keykavus, babasının vefatı üzerine esas veliaht olarak saltanat makamına geçti. Ancak kardeşi Alaeddin Keykubat, kendisinin hakimiyetini tanımayarak saltanat makamına geçmek için kendisiyle mücadele içerisine girdi. 1. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Merkezîyetçi Yönetim Sistemine geçilmiş olması hasebiyle Alaeddin Keykubat'ın kendisine mülk olarak gördüğü bir bölge bulunmadığında bu mücadelesinde başarılı olamadı. Zira kendisine ait bir bölgesi olmadığından tamamen kendisine bağlı bir Ordusu da bulunmuyordu. İzzeddin Keykavus, Kardeşi Alaeddin Keykubat'ın politik hamlelerini de bertaraf ederek iktidarını sağlamlaştırdı.

İzzeddin Keykavus dönemi Anadolu Selçuklu Devleti için iktisadi kalkınma ve zenginleşme dönemi olmuştur. Ülkenin pek çok bölgesinde Kervansaraylar ve Medreseler inşa ettiren İzzeddin Keykavus, Anadolu'daki ticaret yollarının genişlemesine de büyük önem verdi. Anadolu hattındaki ticaret yollarının en önemlisi Karadeniz Ticaret yoluydu. Bu yol Sinop'tan sonra Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kontrolü altına giriyordu ve Rumlar Ticaret yolları üzerindeki yağma ve haraç uygulamalarıyla Karadeniz Ticaret yolunu yıpratıyordu. İzzeddin Keykavus, Karadeniz Ticaret yolunun güvenliğini sağlamak ve kontrol altına almak üzere Sinop'a sefer düzenleyerek bu önemli ticaret kentini hâkimiyeti altına aldı. Anadolu'ya bağlanan bir diğer önemli ticaret yolu da Akdeniz'di. Kıbrıs Krallığı ile yapılan anlaşma ile Antalya üzerinden Anadolu'ya bağlanan ticaret yolu güçlendirildi. Anadolu'ya gelen ticaret yollarının genişletilmesi ve güvenliğinin sağlanması tamamlanmıştı. Son olarak Anadolu'dan Suriye hattına giden ticaret yolunu engelleyen Klikya Ermeni Derebeyliği üzerine yürüyerek Anadolu'ya bağlanan tüm ticaret yollarını güvence ve denetim altına aldı. İzzeddin Keykavus döneminde Anadolu, kalabalık ticaret kervanlarının uğrak yeri ve Dünya Ticaretinin en önemli merkezlerinden biri haline geldi.

İzzeddin Keykavus, genç yaşta yakalandığı Verem hastalığı sebebiyle 1220 yılında vefat etti. Yerine ise saltanat mücadelesi içerisine girdiği kardeşi Alaeddin Keykubat geçti (1220).

1. Alaeddin Keykubat Dönemi (1220 – 1237)

1. Alaeddin Keykubat, babasının vefatı üzerine tahta geçen ağabeyi İzzeddin Keykavus'un hakimiyetini tanımayarak baş kaldırmış, Erzurum Valisi Tuğrul Bey'inde desteğini alarak ağabeyi ile saltanat mücadelesi içerisine girmişti. Tuğrul Bey'in sonradan İzzeddin Keykavus'a biat etmesiyle destekten yoksun kalınca ise yakalanarak mahkûm edilmiş, Malatya'daki Minşar kalesinde hapsedilmişti. İzzeddin Keykavus'un erken yaşta vefat etmesi üzerine ileri gelen komutanları ve ilim adamları ittifak halinde Alaeddin Keykavus'u hapisten çıkartılarak tahta geçirdiler.

İlmi açıdan yüksek mertebede ulaşmış olan Alaeddin Keykubat, Ana Dili'nin yanı sıra Farsça, Rumca ve Arapça bilmekteydi. Bunun yanında Yüksek İslam İlimleri ve Astronomi alanında da eğitim görmüş, Sultanların ilim adamı olarak yetiştirilmeye başlanmasına ön ayak olmuştur. Alaeddin Keykubat döneminden sonra Selçuklular ve ardılları Osmanlılar döneminde veliahtlar hem dünyevi hem de manevi ilimlerde yetişmiş ve alim Sultanlar olmuşlardır.

Alaeddin Keykubat'ın saltanat makamına geçtiğinde yıllarda her saltanat devrinde yaşandığı gibi azınlıklar ve merkezi yönetime bağlı özerk bölgeler İsyan hareketine girmişti. Anadolu'nun güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan Ermeni Derebeyliği başına buyruk hareket etmeye başlamış, Ticaret yolları üzerinde olumsuz faaliyetler yürüterek bölge ticaretine zarar vermektedir. Keykubat, hem İzzeddin Keykavus döneminde canlandırılan ticaret yollarının güvenliğini yeniden tahsis etmek hem de başına buyruk Ermeni Derebeyliğini kontrol altına almak amacıyla ordusunu sefere göndererek Ermeni Derebeyliği ile mücadeleye girdi. Ermeni Beyliğinin Akdeniz'e bağlantı noktası olan Kalonoros'u kuşatarak hâkimiyeti altına aldı. Bu tarihten sonra Kalonoros, Fatih Alâeddin'in isminden esinlenilerek Alaniye (Alanya) olarak anılmaya başlanmıştır. Alâeddin Keykubat, Kalonoros'u (Alanya) Fethedildikten sonra Alanya kalesini yeniden inşa ettirip buraya bir tersane ve birde tophane kurdurarak Akdeniz üzerindeki ticarete zarar veren korsanlara karşı güney hattını kontrol almış ve Alanya'dan Antalya'ya kadar olan sınır hattını Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarına dâhil etmiştir

(1226).

Güney hattındaki tehdide benzer başka bir tehdit de Kuzey Ticaret yolu üzerinde gerçekleşmekteydi. Karadeniz Ticaret Yolu üzerindeki ticaret kervanlarına sorunlar çıkartan Trabzon Rum İmparatorluğu, İzzeddin Keykavus döneminde bertaraf edilmiş ancak saltanatın değişmesiyle birlikte tekrar aynı sorunlar baş göstermişti. Bunun üzerine Sinop'ta bir tersane kurdurarak Karadeniz Sahil Hattı boyunca görevlendirilmiş, Ticaret Kervanlarının emniyetini yeniden tahsis ederek Rumların olası müteakip eylemlerine karşı önlemler alınmıştır (1226).

Saltanat değişiminin ardından ayaklanan bir diğer beylik de Diyarbekir bölgesinde hâkim olan Artuklular'dı. Artuklu Bey'i Mesud'un Alâeddin Keykubat adına okunan hutbeyi kaldırarak bağımsızlığını ilan etmişti. Zira Camilerde okunan hutbeler içtihat gereği Caminin bulunduğu bölgenin hükümdarı olan kişinin ismi ile okunur, Hâkimiyet ve Bağımsızlığından emin olunmayan bölgelerde Cuma namazı kılınamazdı. Artuklu Beyi Mesud'un bu davranışı açıkça bağımsızlık ilanıydı. Alâeddin Keykubat, bu isyanı bastırmak üzere ordusunu görevlendirerek sefere çıkarttı. Artuklu Beyi Eyyübiler tarafından desteklenmekteydi ve Eyyübi Sultanı Artuklu Beyine yardım etmesi için müstakil bir birlik göndermişti. Selçuklu Ordusu, Eyyübilere desteğine rağmen galip gelerek hem isyanı bastırdı hem de Çemişkezek bölgesini hâkimiyeti altına aldı.

Bu tarihlerde Orta Doğu bölgesinde yeni bir tehlike baş göstermişti. İç Asya'dan istila ve talan ile gelen Moğollar Anadolu'ya yaklaşmışlar, Anadolu Selçuklu Devleti için tehdit oluşturmaya başlamışlardı. Olası Moğol tehlikesine karşı komşularıyla iyi geçinmeyi amaçlayan Alâeddin Keykubat, Eyyübiler ile iyi ilişkiler içerisine girmek için Savaş sonrasında ele geçirilen Eyyübi Ordusunun komutan ve askerlerini serbest bıraktı. Mesud Han ve ordu komutanlarını da yüksek fidyelerle salıverdi (1226).

Alâeddin Keykubat, Rum, Ermeni ve Artuklular tarafından girilen faaliyetleri bertaraf etmişti ancak başkaldırıları sona ermedi. Bu kez Mengüçlü Beyliği ile Harezmsahlılar ile ittifak etmişlerdi. Durumu önceden fark eden Alâeddin Keykubat, Erzincan Kemah ve Şebinkarahisar bölgelerini Merkezi otoriteye bağlayarak bu bölgelerin denetim ve kontrolünü eline aldı (1228). Mengüçlü Beyliği, Selçuklu Devletine karşı Harezmsahlılar ile münasebetlerini geliştirmişlerdi ancak Harezmsahlılar'ın ittifak amacı kendilerine doğru yaklaşan Moğol Tehdidine karşı Mengüçlü Beyliğinin desteğini almaktı. Önceleri Merkezi otoriteye birkaç kez başkaldırmış olan Harezmsahlılar ise yaklaşan Moğol tehdidi nedeniyle Anadolu Selçuklu Devleti ile iyi ilişkiler içerisine girmeye gayret ediyordu. Ancak ortaya çıkan bu siyasi keşmekeş Alâeddin Keykubat'ı tedirgin etti. Bu durumdan istifade etmek isteyen Moğol Hakanı Cengiz Han, askerlerine Harezmsah askerlerinin kıyafetleri giydirerek Selçuklu Şehirlerine yağma ve talanlar düzenleyip Anadolu Selçuklu Devleti ile Harezmsahlılar arasında husumet meydana getirmeye çalıştı. Cengiz Han'ın bu hamlesi başarılı oldu. Harezmsah Sultanı Celalettin Harezmi, bu yağma faaliyetlerinin kendi ordusu tarafından yapılmadığını bildirirse de Alâeddin Keykubat Kendisine inanmayarak Harezmsahlıları sorumlu tuttu.

Anadolu Selçuklu Devleti ile Harezmsahlılar arasındaki husumette bardağı taşıran son damla ise Ahlât Kalesi meselesi oldu. Anadolu Selçuklularının eski Ahlât Valisi Hacı Ali, Harezmsahlıların ele geçirdiği Ahlât Kalesi'ni geri almak için harekete geçti ve geri aldı. Harezmsah hükümdarı Celalettin, bunun üzerine kaleyi geri almak için Ahlât Kalesini kuşatınca Selçuklu Hükümdarı Keykubat ile iyi ilişkiler kurmuş olan Hacı Ali, Harezmi

Hükümdarı Celalettin'in kuşatmayı kaldırmasını istemesini talep etti. Sultan Keykubat, Hacı Ali'nin talebi üzerine Harezm Hükümdarı Celalettin'e kuşatmayı kaldırmasını istedi. Harezm Hükümdarı Celalettin, kalenin zaten kendisinin olduğunu, Hacı Ali'nin kaleyi iade etmesi gerektiğini belirtse de Sultan Keykubat, Celalettin Harezm'in taleplerini umursamayıp Ahlât Kalesi Kuşatmasını kayıtsız şartsız kaldırmasını emreder bir üslupla talep edince savaş kaçınılmaz hale geldi. Alâeddin Keykubat, bizzat ordusunun başına geçerek tarihe "Yassı Çemen Savaşı" olarak gerçekleşen sefere çıktı.

Yassı Çemen Savaşı (1230)

Anadolu Selçuklu Hükümdarı Alamettin Keykubat ile Harezmşahlılar hükümdarı Celalettin Harezm arasında giderek artan husumet, Ahlat Kalesi meselesi ile tehdit içeren mektuplaşmalarla hat safhaya ulaşmıştı. Bunun üzerine Sultan Keykubat, ordusunun başına geçerek düşman haline gelen Harezmşah tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla Erzincan üzerine sefere çıktı. Selçuklu taarruzuna hazırlıklı olan Celalettin Harezm, Selçuklu Ordusunu Erzincan yakınlarındaki Yassı Çemen ovasında karşıladı. Harezmşahlılar, her ne kadar güçlü bir devlet geçmişleri olsa da Moğol İstilalarıyla oldukça zayıflamışlardı. Üstelik Türk ve Müslüman olan Harezmşahlılar Devletinin ordusu, kendileri gibi Türk ve Müslüman olan Anadolu Selçukluları ile savaşmaktan kaçınıyorlardı. Anadolu Selçuklu Devleti ise en parlak dönemini yaşıyordu ve Anadolu'nun büyük kısmına hâkim durumdaydı. 1230 yılında meydana gelen Yassı Çemen savaşı sonunda ağır bir yenilgiye uğrayan Harezmşah Hükümdarı Celalettin Harezm, savaşın sonundaki ağır mağlubiyetin üzerine hem düşmanlarından hem de kendi askerlerinden kaçmak zorunda kaldı. Beraberinde kendisine bağlı birkaç asker alabilen Celalettin Harezm, savaş meydanından kaçabilse de kaçış yolunda yolunu kesen atlı hırsızlar tarafından öldürüldü.

Yassı Çemen Savaşı neticesinde Harezmşah Devleti tamamen yıkılmış ve Anadolu Selçuklu Devleti, sınırlarını Ahlât, Bitlis, Van, Malazgirt ve Tiflis'e kadar genişletmişti ancak Harezmşahlıları İç Asya'dan koparıp Anadolu'ya sürükleyen Moğollar ile karşı karşıya gelmelerine sebep olmuştu. Nitekim Harezmşahlıların ortadan kalkmasıyla Yassı Çemen Savaşından 13 yıl sonra gerçekleşen Köse Dağ Savaşı ile Moğollar Anadolu'ya girerek Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılma sürecine girmesine sebep olmuştur.

Yassı Çemen Savaşı sonrasında önemli bir tehdit olan Harezmşahlılar ortadan kaldırılmışlardı ancak yeni bir tehdit ortaya çıkmış, Asya içlerinden Anadolu'ya kadar uzanan Moğol İstilaları ile karşı karşıya gelmişlerdi. Moğollar, kalabalık orduları ile talan ve yağmalarla ilerliyor, İç Asya'dan Doğu Avrupa'ya kadar uzanan coğrafyada kendisine karşı koyabilecek bir güç bulunamıyordu. Nihayet Anadolu Hudutlarına dayandıklarında ise karşılarında çıkacak ilk güç olan Harezmşahlı Devleti ve toprakları Anadolu Selçuklu Devleti tarafından yıkılmış ve sahiplenilmişti. Bu haseple Anadolu Selçuklu Devleti Moğol istilalarıyla karşı karşıya kalmıştı.

Moğol İmparatoru Cengiz Han, Harezmşahlılar ile Selçukluların birleşmesi durumunda Anadolu'ya giremeyecekti. Zira Kadim bir Türk olan Cengiz Han'ın kullandığı savaş stratejileri ve okçu süvarileri Bozkır Savaş Taktikleri ile bu denli başarılı olabiliyordu. Bu taktikleri en iyi kullananlar ise şüphesiz Bozkır'ın en iyi savaşçıları olan Türklerdi. Bu haseple Harezmşahlılar ile Selçuklular'ın ittifak etmesini engelleyen Cengiz Han, Harezmşahlıların yıkılması ile Anadolu'ya ilk taarruzunu gerçekleştirip yağma ve talan faaliyetleri ile Sivas'a kadar ilerlediler. Moğol Saldırısından çok geç haberi olan Alâeddin Keykubat, Ordusu ile Sivas'a doğru yola çıksa da Moğollar geri çekilmişti. Moğol Ordusunu Erzurum'a kadar takip etse de yetişemedi. Moğolların fetih amaçlamayan bu

yağma saldırısının Gürcü Kraliçesi Rodusan'ın kışkırtmasıyla ortaya çıktığını öğrenince ise teşkil edilmiş ordularıyla Erzurum'dan Gürcistan'a doğru yola çıkarak Gürcü Sarayını kuşattı ve Gürcü Krallığını ağır bir mağlubiyete uğrattı (1231).

Moğol Ordusu, her ne kadar Anadolu içlerine ilk taarruzunu düzenlemiş olsa da kendisine karşı koyabilecek tek güç olan Selçuklu Türklerinler ve Büyük bir hakan olan Alâeddin Keykubat'dan çekinmekteydi. Alaeddin Keykubat da Moğol Hükümdarı Cengiz Hanın kalabalık ordusundan ve gücünden çekinir durumdaydı. Bu haseple Moğol İstilalarına karşı Eyyübiler ile iyi ilişkiler içerisinde girilmişti. Ancak Ermeni Krallığı saldırısından sonra Eyyübi askerlerinin iadesiyle başlayan iyi ilişkiler Ahlât Kalesi meselesinden ötürü bozuldu. Moğol Akınlarına karşı önemli bir savunma hattı olan Ahlât Kalesine sahip olmak isteyen Alâeddin Keykubat bu kaleyi zaptetmişti. Ancak bu kale Eyyübilere bağlı bir beyliğin idaresinde olduğu için Eyyübiler ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bu anlaşmazlık üzerine Eyyübi Ordusu kendisine saldırınca Savaş kaçınılmaz hale geldi. Alâeddin Keykubat, Her ne kadar savaşı kazanıp Harput ve Urfa'yı hâkimiyeti altına alsada da olası bir Moğol Saldırısında Eyyübi desteğinden yoksun kalacaktır.

Alâeddin Keykubat, Moğollara karşı güçlü bir ittifak kuramadığı için doğrudan mücadeleden kaçındı. Ancak Moğolların siyasi baskılarına boyun eğmek zorunda kalarak Moğol Hakanı Cengiz Han'ın hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Yine de gerçekleştirdiği siyasi hamlelerle Anadolu'yu Moğol istilalarından uzak tutmayı başarmıştır.

Alaeddin Keykubat, 1227 yılında vefat ederek yerini oğlu 2. Gıyaseddin Keyhüsrev'e bıraktı.

2. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi (1237 – 1246)

Alâeddin Keykubat'ın yerine saltanat makamına geçen oğlu 2. Gıyaseddin Keyhüsrev, Anadolu Selçuklu Devletini zayıflama ve bölünme sürecine götürdü. Alaeddin Keykubat'ın muhtelif siyasi manevralar ve Askeri becerileriyle birliği ve bütünlüğü korunan Anadolu Selçuklu Devleti, vefatı üzerine devleti zayıf düşürecek sorunlarla yüz yüze kaldı. Moğol akınlarıyla keşmekeşe dönüşmüş olan Kuzey Batı Asya ve Orta Doğu'da yaşayan Türk Toplumlari, siyasi bir birlik içerisinde idare edilemediği için kalabalık kitleler halinde Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardı. Bu kalabalık göçler Anadolu'daki siyasi ve toplumsal yapıyı derinden sarstı. Göç ettikleri bölgelerdeki siyasi yapılarını ve dini inançlarını Anadolu Coğrafyası içerisinde de devam ettirmeye çalışan Göçebe Türk Toplumlari ve Anadolu'da bulunan yerleşik Türkler birbirleri ile ihtilafa düşerek toplumsal çatışmalar içerisinde girdiler. Zira Anadolu Türkmenleri Ehli Sünnet inancına itibar ediyor, ancak İç Asya ve Orta Doğu bölgesinden göç eden Türkmenler Batınlık İnancı ve İslamiyet öncesi dönemlerden kalma Tek Tanrı (Şamanizm) inanışlarının tesirinde motiflerden oluşan bir inanç taşıyorlardı. Bu iki toplumun yoğun göçlerle Anadolu'da bir araya gelmeleri yoğun mezhep çatışmaları ve hâkimiyet mücadelelerine neden oldu.

Kontrolden çıkan iç mücadeleler Anadolu Selçuklu Devletinin hâkimiyet altına aldığı bölgelerdeki otoritesini derinden sarstı. Ortaya çıkan bu kargaşa hem Merkezi otoriteye olan itibarı zayıflatıyor hem de Anadolu Selçuklu Devleti'nin temel gücü olan Selçuklu Ordusunun içerisinde de benzeri sorunların ortaya çıkmasına neden oluyordu. 2. Gıyaseddin Keyhüsrev, bu ayaklanmaları bastırmakta muvaffak olamayınca hem Saltanat makamında hem de Orduda huzursuzluklar meydana gelmeye başladı. Bu durumdan

istifade eden baş vezir "Saadettin Köpek", tecrübesiz hakanı yönlendirerek inisiyatifi ele geçirmeye başladı. Saadettin Köpek, bu keşmekeşte yerleşik durumda bulunan Anadolu Türkmenlerini koruyup Mezopotamya bölgesinden gelen Büyük Selçuklu Devleti'ne tabi Göçebe Türkmenler üzerinde baskı kurunca Göçebe Türkmenler dışlanıp yoksulluğa sürüklendiler. Kendilerine kışlak ve yaylak verilmeyen, yerleşik Anadolu Türkmenleri tarafından da kabul edilmeyen Göçebe Türkmenler, Batınlık hareketine mensup Baba İlyas ve halefi Baba İshak etrafında toplanarak Merkezi Otorite ile mücadele içine girdiler. Tarihe Babai Ayaklanması olarak geçen bu hadise de Baba İlyas liderliğinde örgütlenen Göçebe Türkmenler başkent Konya'ya yürüyünce 2. Gıyaseddin Keyhüsrev Konya'yı terk etti. Sultanın saltanat makamından kaçması kendisine olan saygıyı ve itibarı daha da zedeledi. Babai Ayaklanması nihayet kanlı önlemlerle bastırılmış olsa da Anadolu Selçuklu Devletinin idari, toplumsal ve askeri açıdan zayıf düşmesine sebep oldu (1240).

Babai İsyanı kanlı şekilde de olsa bastırılmıştı ancak Devletin zayıflaması komşu ve düşman devletler için büyük bir fırsat teşkil ediyordu. Bu fırsatı ilk değerlendirenler Moğollar oldu. Tarihe "Kösedağ Savaşı" olarak geçecek bu mücadele Moğol Ordusu önce Erzurum'a girdi. 2. Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğol ordusu'nun ilerleyişini önlemek için Sivas'a geçti ve Anadolu Selçuklu Devletinin yıkımını hazırlayan Kösedağ Savaşında karşı karşıya geldiler.

Kösedağ Savaşı (3 Temmuz 1243)

Moğollar, Anadolu Selçuklularının içine düştüğü bu zor durumdan istifade ederek Anadolu İçlerine doğru sefere çıkmak üzere İran'da bulunan Moğol ordularının komutanı Baycu Noyan'ı başa getirdiler. Baycu Noyan, Kafkasya'daki Gürcü ve Ermeni kuvvetlerinde desteğini kazanarak Anadolu Selçukluların üzerine sefer hazırlıklarına başladı. Babai İsyanından sonra patlak veren Baba İshak isyanını fırsat görerek 1242 senesinde Erzurum'a ilk saldırısını gerçekleştirdi. Büyük zulümler ve katliamlar yaparak savunmasız Müslüman halkın mallarını gaspedip şehirlerini yağmaladılar. Gıyaseddin Keyhüsrev, bunu haber alınca 80 Bin kişilik bir orduyla Sivas'a karargah kurup Baycu Noyan'ın taarruzunu karşılamaya hazırlandı. Baycu Noyan, bunu haber alınca seferini sonuçlandırmak için ordularını Sivas'a doğru yürüttü. Gıyaseddin Keyhüsrev, babası Alaeddin Keykubat kadar tecrübeli ve kudretli bir hükümdar değildi. Yeteri kadar savaş tecrübesi olmaması sebebiyle önemli kararları ordu komutanlarının kararlarıyla verebiliyordu. Moğolların harekete geçtiğini öğrenince komutanlarına danışarak ikmal imkanları hasebiyle Sivas'da yerleşip buradan savunma yapmaları telkinini aldı. Ancak devlet erkanının tavsiyeleri taarruz etmek yönündeydi. Ordu komutanlarının tavsiyelerine değil devlet erkanında görevli siyasilerin tavsiyelerine itibar eden Gıyaseddin Keyhüsrev, ordusunu Sivas'ın 80 Km. doğusuna kadar ilerleterek Kösedağ mevkiinde sulak ve otlak bir alana yerleşti. Bu alan askeri teknikler açısından oldukça dezavantajlıydı. Zira Moğol taarruzlarına karşı savunma hatları nizami değildi ve düzen bozabilecek taarruzlara karşı yeteri kadar güvenli bir bölge niteliği taşımıyordu.

Gıyaseddin Han, geçitler ve stratejik noktalardaki hazırlıklarını tamamlayıp savunma yapar halde Moğol ordusunu beklemeye koyuldu. Ancak ordusunun gücüne güvenen ve zafere kesin gözüyle bakan erkanı, kendisine taarruz etmeyi tavsiye ve telkin edince, yeterli savaş tecrübesi bulunmayan Sultan, tedbir ve askeri nizam kurallarını çiğneyerek düşmanı taarruz ederek karşılamaya karar verdi. Moğol ordularının taarruzuna savunarak değil taarruzla karşılık veren Selçuklu ordusu, Moğol ordusunun kadim Türk Savaş Taktiği olan Turan Taktiğini (Kurt Kapanı) kullanarak geri çekilmesiyle sürekliliğinde Moğol öncü

güçlerinin peşinden gitmeye başladılar. Bu stratejik bir hamleydi ve Köseadağ Savaşı'nın sonucunu etkileyecek ilk hata olmuştur.

Daha önce hiç savaş yönetmemiş olan 2. Gıyaseddin Keyhüsrev, öncü kuvvetlerin bozguna uğratılmasını mağlubiyet zannederek otağını ve hazinelerini bile yanına almadan geri çekildi. Oysa ordu yenilmemişti ve halen savaşa devam etmekteydi. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kaçmasından Ordusu henüz haberdar olmamıştı. Selçuklu ordusu hava kararına dek Moğol ordusu ile çarpışmaya devam etti. Hava kararınca geri dönen Selçuklu ordusu, Sultan'ın kaçtığını ancak günün sonunda öğrenebildi. Bunun üzerine askerlerde otağlarını bırakarak ani şekilde cepheyi terk edip geri döndüler. Gün aydınlandığında Selçuklu askerlerinin ortada olmadığını ve çadırlarını terk ettiğini gören Moğollar, önce bu durumun bir hile olduğunu sanıp iki gün boyunca taarruz etmediler. Nihayetinde sonuç almak isteyen Moğollar, çadırların bulunduğu alana kadar ilerlediğinde Selçuklu ordusunun tamamen geri çekildiğini şaşkınlıkla görmüş ve Selçuklular için utanç verici, Moğollar içinse kolay kazanılan bu savaş sonrasında Erzincan, Sivas ve Kayseri'ye kadar ilerlediler (3 Temmuz 1243).

Utanç verici bir mağlubiyete dönüşen Köseadağ Savaşından sonra Anadolu içlerine kadar ilerleyen Moğollar, istila ettikleri şehirleri yağmalayıp halk üzerinde büyük zulümler gerçekleştirdiler. Tam anlamıyla bir basiretsizlik sergileyen Gıyaseddin Keyhüsrev'in veziri Mühezzibüddin Ali, Moğol Başkumandanı Baycu Noyan'la görüşerek daha fazla ilerlememesi için tavsiyeler, hediyeler ve siyasi eylemlerde bulunarak Moğolların daha fazla ilerlemesine engel oldu. Köseadağ Savaşı neticesinde nihayetinde sulh yapılmış ancak Anadolu Selçuklu Devleti, Moğollara ağır vergiler ödemeye mahkum hale geldi.

Köseadağ Savaşı sonrasında Moğollar Anadolu'da yoğun bir baskı kurdular. Ağır vergilere tabi tutulan Anadolu Türkmenleri, merkezi otoritenin aciz kalması sebebiyle Moğol Hükümdarı Baycu Noyan'ın zulmüne maruz kaldılar. Bunun yanında Devletin zayıflamasını fırsat olarak gören Ermeniler ve Bizans, Selçuklu Topraklarına taarruzlar gerçekleştirip sınır hatları boyunca muhtelif kaleleri zapt ettiler. Moğol İstilaları ve Dış tehditler, beraberinde İç Karışıklıkların ortaya çıkmasına sebep oldu. Anadolu Selçuklu Devletine bağlı beylikler ayaklanmaya başlamıştı. Saltanat varisleri Sultanı devirmeye çalışıyor, Devlet büsbütün idare edilemez hale geliyordu.

Anadolu Selçuklu Devletinin Zayıflaması ve Yıkılması

Türk Dünyasının en büyük devleti haline gelen Anadolu Selçuklu Devleti, Babai isyanı ve Moğol istilaları sonrasında zayıflamış, merkezi idare itibarsızlaşarak devlet idaresi ortadan kalkmıştı. Köseadağ Savaşı sonrasında Moğolların hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalan 2. Gıyaseddin Keyhüsrev, devlet idaresini de Veziri Şemseddin İsfahani'ye bırakmış, devlet büsbütün hükümdarsız kalmıştı. Zira Moğollar, Selçuklu vilayetlerini kendi atadığı valilerle yönetmekteydi ve Selçuklu Devletinin Anadolu Coğrafyası üzerinde bir hâkimiyeti kalmamıştı.

2. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1246 yılında vefat edince saltanat mücadelesi baş gösterdi. Her ne kadar hükümdarın hâkimiyeti söz konusu olmasa ve devlet açıkça Moğolların hükümdarlığını kabul etseler de göstermelikte olsa hükümdar olabilmek için mücadele eden veliahtlar saltanat mücadelesi içerisine girdiler. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yerine tahta ilk çıkan isim oğlu 2. İzzeddin Keykavus oldu. İzzeddin Keykavus, babası gibi Moğol Hükümdarlığını kabul ediyordu ve Moğol Hükümdarının desteğini alarak tahta geçmişti. Ancak diğer kardeşleri Rükneddin Kılıç Arslan ve Alâeddin Keykubat ağabeyleri

İzzeddin Keykavus'un hükümdarlığını kabul etmeyince vezir Celaledin Karatay, ülkeyi üç kardeş arasında paylaşmak zorunda kaldı. İzzeddin Keykavus Büyük Sultan oldu, Rükneddin Kılıç Arslan ve Alâeddin Keykubat'da Büyük Sultana tabi olarak ülkenin doğu ve batı bölgelerinin hükümdarı ilan edildi (1249).

Vezir Celaledin Karatay'ın ortaya çıkarttığı ve devamlılığını sağladığı bu yönetim sistemi 5 yıl boyunca devam etti. Bu süre zarfında Moğol Zulmü artarak devam etti. Her ne kadar üç kardeşin ortak olarak idare ettikleri bu yönetim sistemi Anadolu Selçuklu Devletini yeniden güçlendirmese de kardeşler arasındaki mücadeleyi sona erdirmişti. Ancak Vezir Celaledin Karatay'ın ve ardından kısa bir süre sonra da Alaeddin Keykubat'ın vefat etmesi üzerine taht varisi olarak kalan 2. İzzeddin Keykavus ve 4. Rükneddin Kılıç Arslan yeniden saltanat mücadelesi içerisine girdiler (1254). Bu mücadele neticesinde ülke ikiye bölündü ve iki kardeş doğu ve batı bölgelerinde kendi hâkimiyetlerini ilan ettiler.

Selçuklular, saltanat mücadeleleri, kardeş kavgaları ve Moğol zulmü altında varoluş mücadelesi sürdürürken Moğollar, Selçukluların tekrar güçlenmesini önlemek için görevlendirdikleri devlet adamlarını Selçuklulara Vezir olarak atıyordu. Bu vezirlerden biri de Muineddin Süleyman Pervane idi. Pervane, iç karışıklıklar ve mücadelelerle boğuşan Saltanat makamında giderek söz sahibi oluyor, ülkenin idaresini Moğolların talimatlarıyla yönetiyordu. Tahta geçen veliahtların Devletin idaresinde başarısız olmasıyla giderek güç kazanan ve ülkeyi tek başına yönetmeye başlayan Pervane, saltanat makamında bulunan 4. Kılıç Arslan'ı öldürterek yerine çocuk yaştaki oğlu 3. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta geçirdi (1266).

3. Gıyaseddin Keyhüsrev, çocuk yaştaydı ve devleti idare edemeyecek durumdaydı. Bu durumdan istifade eden Pervane, devletin idaresini tamamen ele geçirdi. Önceleri Moğolların desteğiyle Vezir tayin edilen Pervane, bir taraftan makamını koruyabilmek için Moğollara yakınlık gösteriyor, diğer yandan Anadolu'daki Moğol hâkimiyetine son vermek için çaba sarf ediyordu. Ancak Moğolların istekleri giderek ağırlaşıyor, karşılanması mümkün olmayan taleplere dönüşüyordu. Pervane, Moğol baskılarını sona erdirmek için bazı Anadolu Beyleri ile münasebetlere girişmişti. Bu münasebetleri geliştirerek şartların olgunlaşması ile Moğollara karşı büyük bir isyan hazırlamak ve Anadolu Selçuklularını Moğol hâkimiyetinden kurtarmak niyetindeydi. Diğer taraftan da Moğol Hükümdarı ile görüşmelerde yapan Pervane, Moğol Hükümdarı Abaka ile son yaptığı görüşme sonrasında, Moğol İsyanı hazırlıkları için münasebet kurduğu Anadolu Beyliklerinden Hatiroğulları Beyi Şerafeddin, Pervane'nin Moğol Hükümdarı Abaka ile görüşmesine hiddetlendi. Pervane ile Şerafeddin Bey arasında yaşanan anlaşmazlık neticesinde Hatiroğulları beyi Şerafeddin Saltanat makamı olan Kayseri'ye girdi. Pervane, Şerafeddin Bey'in Kayseri'ye girmesi üzerine yine iki taraflı oynayarak Abaka Han'dan destek istedi. Hatiroğlu Şerafeddin Bey, Abaka Han'ın ordularının Kayseri'ye girmesi ile kendisine destek veren beylerin ihaneti neticesinde şehirden kaçmak zorunda kaldı (1276).

Moğol Baskıları neticesinde ayaklanan bir diğer beylikte Karamanoğulları'ydı. Karamoğulları Beyliği Moğol Baskıları neticesinde baş kaldırmış, Moğol ordularının baskılarına rağmen itaat altına alınamamıştı. Kayseri'ye geri dönen Pervane ise Hatiroğlu İsyanına katılanları tespit ve tevkif etmekle uğraşmaktaydı. Diğer yandan Moğol zulmü altında eza çeken Anadolu Beylikleri, giderek güçlenen Memluklu Devleti Sultanı Baybars'ı davet ediyor, Moğollara karşı mücadele etmesi için çaba sarf ediyordu. Memluklu Sultanı Baybars, Hatiroğlu Şerafeddin Bey'in maruz kaldığı kötü muamele ve ihanetlere çok üzülmüştü. Anadolu Bey'lerinin ısrarlı davetleri üzerine Kayseri seferine çıkan Baybars,

1277 yılında Kayseri'ye doğru yola çıktı. Elbistan bölgesinde Moğol İlhanlı Ordusu ile karşılaşan Baybars, İlhanlıları yenerek Kayseri'ye girdi. Ancak Pervane, ikili oyunları ile Moğol yanlısı siyaset gütmeye devam edince geri dönerek Anadolu Selçukluları ile Moğolları tekrar karşı karşıya bıraktı.

Pervane, hem Moğol Yanlısı, hem de Moğol Karşısı faaliyetler yürüterek saltanat makamını koruyor, Moğollar üstün geldiğinde Moğolların yanında yer alıyor, içeride de Moğol Karşısı faaliyetler yürüterek Moğol zulmü altında ezilen beylikleri kendi etrafında topluyordu. Ancak Pervane'nin bu politikası ortaya çıkınca bizzat Moğol hükümdarı Abaka tarafından öldürüldü. Ordusu Elbistan'da bozguna uğratılan Moğol İlhanlı Hükümdarı Abaka Han, Elbistan'a gelerek savaş meydanında öldürülen askerlerini görünce ağlamıştı. Hıncını Anadolu Türkmenlerinden çıkaran Abaka Han, Kayseri'ye girerek 200 Bin Müslümanı öldürdü. Hesap sormak için Pervane'yi arasa da bulamayınca ordusu ile birlikte Şebinkarahisar'a kadar sefere çıktı. Bu seferde yoluna çıkan çiftçi, asker, köylü herkesi katletti. Tarih kaynaklarındaki tahminlere göre bu seferde 400 Bin'in üzerinde Türkmen Köylü öldürüldü. Nihayet Pervane'yi bulan Abaka Han, onu Kayseri'ye götürdü ve hapsettirdi. Memluklu Sultanı Baybars da Pervane'nin ikili oynadığını görüp kendisine gönderdiği gizli mektupları Abaka Han'a ilette. Tüm yalanları ortaya çıkan Pervane, yaptıklarını itiraf edince ise Abaka Han tarafından öldürüldü (1277).

Bu tarihten sonra Anadolu Selçuklu Devleti için yıkılma süreci hız kazandı. Anadolu artık Moğol Kökenli İlhanlı Ordularının istilaları, baskı ve zulümleri altında ezilmekteydiler. Saltanat makamına geçen hükümdarlar ise bu duruma karşı koyamayarak çaresizce hareket ediyorlardı. Anadolu artık bir devlet olarak değil irili ufaklı Derebeylikler ve Beyliklerle idare edilir duruma geldi. Son temsili hükümdar olan 2. Mesut Han'ın vefat etmesinden sonra ise ortada saltanat ya da devlet kalmadığı için veliaht çıkmamış, Anadolu Selçuklu Devleti resmen ve fiilen sona ermiştir (1308).

SELÇUKLU TARİHİ

Büyük Selçuklu Devleti
Selçukluların kurduğu ilk devlettir.

Göçebe Türklere bozkırdaki ırmakları geçiş büyük önem arz ediyordu. Oğuznamede salı

keşfeden kişi boyun önemli bir atası sayılmaktadır.Hanedanın atası olan Selçuk Bey tarafından temeli atılan bu devlet Bağdat'ı kendine başkent yaparak Abbasi halifesinin koruyucusu konumuna erişti. 1092 yılında Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın ölümünden sonra bölünmeye uğradı. Selçuklular tarafından kurulan diğer devletler Kirman Selçuklu Devleti, Irak Selçuklu Devleti, Suriye Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti'dir. 1040-1157 yılları arasında hüküm süren Büyük Selçuklular, en güçlü oldukları dönemde Harezm, Horasan, İran, Irak, Suriye, Arap Yarımadası ve Doğu Anadolu'ya egemen olmuş bir Türk devletidir. Kapladıkları alan doğuda Balkaş ve Issık Gölleri, Tarım Havzası; batıda Ege ve Akdeniz sahilleri , kuzeyde Aral Gölü, Hazar Denizi , Kafkasya, Karadeniz; güneyde Arabistan dahil Umman Denizi'ne kadar ulaşıyordu (10.000.000 km2).

Kuruluş

Kınık boyu Orta Asya'daki Oğuz boylarından biriydi. Selçuk Bey Hazar İmparatorluğunda subaşı(Ordu komutanı) görevindeydi. Selçuk Bey giriştiği taht mücadelesini kaybedince 10. yüzyılın ikinci yarısında ailesi ve ordusu ile birlikte İran yönüne göç ettiler. Bu göçebe topluluk Karahanlılara ve Samanilere savaşlarda asker vererek karşılığında geniş otlaklar elde etti. Burada müslümanlığı benimsedikten sonra Samaniler Devletinin yönetiminde söz sahibi oldu. Samaniler Devleti yıkılınca Selçuk Bey, Müslüman halkıyla birlikte Horosan bölgesine yerleşti. Selçuk Bey'in 1009'da ölümünden sonra daha da güneye indiler.

Selçuk Bey'in oğlu Arslan Bey'in yönetiminde, Karahanlıları ve Gaznelileri endişelendirecek kadar güçlendiler. Arslan Bey'in Gaznelilerce tutuklanması ve 1032'de ölmesinden sonra, Selçuk Bey'in torunları Tuğrul Bey ve Çağrı Bey bağımsızlıklarını elde etmeye giriştiler. Selçukluların teşkilatlı devlet düzenine girmesi bu dönemde oldu. Devletin ilk yöneticisi Tuğrul Bey'di. Selçuklular 1035'te büyük bir Gazneli ordusunu yenerek Horasan içlerine doğru ilerlediler. 1037'de de, bugünkü Türkmenistan'da yer alan Merv kentini ele geçirdiler. 1038'de Gaznelileri ikinci kez yendiler ve Nişabur kentine girerek bağımsızlıklarını ilan ettiler. Tuğrul Bey sultan sanıyla hükümdar ilan edildi ve Büyük Selçuklu Devleti de böylece kurulmuş oldu.

Dandanakan ve Pasinler savaşları

Gazneli I. Mesut, Büyük Selçuklu Devletiâ€™ni ortadan kaldırmak amacıyla güçlü bir orduyla Selçuklu topraklarına girdi. Gazneli ve Büyük Selçuklu orduları, Merv yakınlarında Dandanakan denen yerde karşılaştılar. Mayıs 1040â€™ta yapılan Dandanakan Savaşı'nda, Büyük Selçuklular Gazneli ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu savaştan sonra Büyük Selçuklu Devletiâ€™nin Harzem ve Horasan'da varlığı kesinlik kazandı. Tuğrul Bey, bu savaşın ardından giriştiği fetihlerle bütün İran'ı denetimi altına aldı. 1041'de Kirman, 1042'de Harzemşahlar ve Kakuveyhâ€™ler, Cürcan'da Ziyarâ€™ler ve Misafirâ€™ler, Hamedan ve Isfahan şehirleri, 1051'te Şiraz'daki Kalicarâ€™ler, 1052'de Umman, 1054'te Tebriz'deki Revadâ€™ler, Diyarbakır'daki Mervanâ€™ler, Hille'deki Mezyedâ€™ler, Musul'daki Ukaylâ€™ler, 1056'da Huzistan'daki Hezâçresbâ€™ler ve Büveyhoğulları'nın toprakları Büyük Selçuklu Devleti'ne katıldı. Devletin sınırları, batıda Bizans, güneybatıda Abbasiler, kuzeybatıda Gürcistan topraklarına dayandı.

18 Eylül 1048'de Erzurum yakınlarındaki Pasinler Ovası'nda birleşik Bizans-Gürcü ordusuyla yaptığı Pasinler Savaşı'nı kazanan Büyük Selçuklular, Doğu Anadolu içlerine akınlar düzenlemeye başladılar. İslam dünyasının dinsel önderi konumundaki Abbasiler, bu dönemde Bağdat'ı elinde tutan Büveyhilerin siyasal baskısı altındaydı. Tuğrul Bey, Halife Kâçim'in çağırısı üzerine 15 Aralık 1055'te Bağdat'a girdi ve Büveyhileri halifeliğin merkezinden çıkardı. Bu olayın ardından Büyük Selçukluların İslam dünyasındaki itibarı arttı.

Alparslan ve Melikşah Karakuş Dönemleri

Tuğrul Bey 1063 yılında ölünce kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan tahta geçti.

Malazgirt Meydan Muharebesi

Alp Arslan Büyük Selçuklu topraklarını daha da genişletti. 1071'de Malazgirt Savaşı'nda Bizans İmparatoru Romen Diyojen'i yenerek tutsak aldı. Malazgirt zaferinin asıl önemi, Anadolu'yu Türklere açmış olmasından gelir. Anadolu içlerine akınlarını sürdüren Büyük Selçuklu komutanları yeni topraklar ele geçirdiler ve bağımsız yeni devletler kurdular.

Alp Arslan 1072'de ölünce Büyük Selçuklu Devletiâ€™nin başına oğlu Melikşah geçti. 1072-1092 arasında hüküm süren Melikşah dönemi, Büyük Selçuklu Devletiâ€™nin en parlak dönemi oldu.

Süleyman Şah komutasında Anadolu'yu fetheden Türk ordusu 1077'de tarihi Hristiyan şehirlerinden İznik'i alarak Marmara Denizi, 1081'de İzmir'in fethiyle Ege, 1084'te Sinop'u fethiyle Karadeniz kıyılarına ulaştı. Ocak 1085'te Antakya ve 28 Şubat 1087'de Urfa ele geçirildi.

Diğer bölgelerde de seri fetihler devam etti. 1071'de Selçuklu komutanı Atsız Bey Suriye, Lübnan, Kudüs ve Filistin'i fethetti. Ekim 1074'te Akka'yı, 10 Haziran 1076'da bölgenin merkezi Şam'ı Türk topraklarına kattı. 1076'da Kahire'yı başarısız kuşatma girişiminde bulundu.

Artuk Bey ise Ocak 1077'de Lahsa, Katif, Kuveyt ve Bahreyn'i aldı. Haziran 1087'de Lübnan'da Sayda zaptedildi.

1070-1072 arasında geçici olarak Selçukluların eline geçen Hicaz 1080'den sonra kalıcı olarak Türk topraklarına katıldı ve Kızıldeniz'e çıkıldı. 1092'de Yemen, Aden ve Lahec'in fethiyle Hint Okyanusu'na ulaşıldı.

Doğuda ise 1074'te Semerkant fethedilerek Batı Karahanlı Devleti, 1089'da Kaşgar fethedilerek

Doğu Karahanlı Devleti Selçuklu t   biyetine alındı.

Selçukluların saldırılarına maruz kalan Bizans İmparatorluğu   zellikle Komnen Hanedanını hüküm sürdüğü 1081-1185 yılları arasında Malazgirt Savaşı'nın yarattığı bozgun durumunu durdurmuş ve Komnen Restorasyonu diye adlandırılan dönemde Selçuklu yayılması engellenmiş ve geriletilmiştir. Bunda Anadolu'da Haçlı Seferlerinin yarattığı yeni g    dengesi ve özellikle II. İoannes Komnen'nin başarılı diplomasisinin de büyük payı vardır.

Melikşah Büyük Selçuklu Devletinin en parlak döneminin yaşandığı zamandır. Bu önemli devlet adamının 37 yaşındayken 1092 yılında bir saray entrikası neticesinde   ld  r  lmesi Ortadoğu tarihinin yazgısını değiştirebilecek nitelikte bir olaydır. Nitekim dört yıl sonra Andolu ve Suriye   zerinden Kudüs'e yönlenen I. Haçlı Seferi karşısında derli toplu biş g    bulamadığından başarıya ulaşmı ve iki yüzyıl sürecek Müslüman-Haçlı mücadelesi başlamıştır.

Gerileme ve Dağılma dönemi

Melikşah'tan sonra sırasıyla başa geçen I. Mahmud (1092-1094), Berkyaruk (1094-1105), M  izzeddin Melikşah (1105-1105) ve Mehmed Tapar (1105-1118) dönemlerinde Büyük Selçuklu Devleti gücünü ve eyaletlerdeki merkezi denetimini giderek yitirdi. 1118'de tahta çıkan Ahmed Sencer  ™in ülke topraklarını yeniden birleştirme çabası da başarılı olduysa da devlet hiçbir zaman Melikşah dönemindeki sınırlarına ve otoritesine kavuşamadı. 1128 yılında Doğudaki Doğu ve Batı Karahanlı Devletlerine boyun eğdiren Karahitaylar Selçuklu Devleti ile komşu oldu ve baskı yaratmaya başladı. 1141 yılında Karahitay ve Selçuklu orduları arasındaki Katvan Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Selçuklu Devleti hızlı bir dağılma sürecine girdi. Karahitayların devletin en verimli toprakları olan Maveraünnehir'i işgal etmeleri Selçuklu Devleti'nin ekonomisini ve ordusunu iyice sıkıntıya soktu. Sultan Sencer, giderek artan ekonomik buhran nedeniyle ayaklanan g   be Oğuzlara 1153'te tutsak düştü. İki yıl sonra kaçarak kurtulduysa da ülkede iktidarını yeniden sağlayamadan 1157  ™de öldü. Büyük Selçuklu Devleti böylece sona erdi.

Hanedan üyeleri yönettikleri bölgelerde bağımsız davranmaya başladılar. Daha önce bağımsızlıklarını ilan etmiş olan Selçuklu hanedanının kurduğu devletlerden yalnızca Anadolu Selçuklu Devleti, yüz yılı aşkın bir süre daha ayakta kalabildi. Ayrıca devletin gerilemesinin sebepleri arasında Haçlı seferleri, Fatimiler ile olan çatışmalar, Hasan Sabbah'ın Batinilik propagandaları ve Oğuz boylarının ayaklanmaları sayılabilir. Bunun sonucunda ise Abbasi padişahları Selçuklu egemenliğinden kurtulmak için bir takım çalışmalar yürütmüştür. Bunlar Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına neden olan etkenler ve nedenlerdir. Özet olarak Selçuklu Devletinin yıkılma nedenleri olarak aşağıdaki nedenler sayılabilir:

- * Merkezi otoritenin zayıflaması
- * Taht kavgaları
- * Oğuz isyanları
- * Haçlı seferleri
- * Atabeylerin bağımsız hareket etmesi
- * Abbasi halifeliğini korumak için büyük mücadelelere girmeleri
- * Fatimiler ve Şiilerin yıpratmaları
- * Şehzade ayaklanmaları
- * Karahitayların istilası
- * Batinilik hareketleri
- * Ülke topraklarının hanedan üyelerinin ortak malı sayılması
- * Kötü yönetim

Hükümdarları

Büyük Selçuklu Sultanları

1. Selçuk Bey 1000 â€“ 1038
2. Tuğrul Bey 1037 - 1063
3. Alp Arslan 1063 - 1072
4. Melikşah 1072 - 1092
5. I. Mahmud 1092 - 1093
6. Berkjaruk 1093 - 1104
7. Müizzeddin Melikşah 1105
8. Mehmed Tapar 1105 - 1118
9. II. Mahmud (Selçuklu) 1118 - 1131 Batı İran ve Irak'ı hükmetmişti
10. Ahmed Sencer 1131 - 1157 Doğu İran'ı hükmetmişti

ANADOLU SELÇUKLULARI

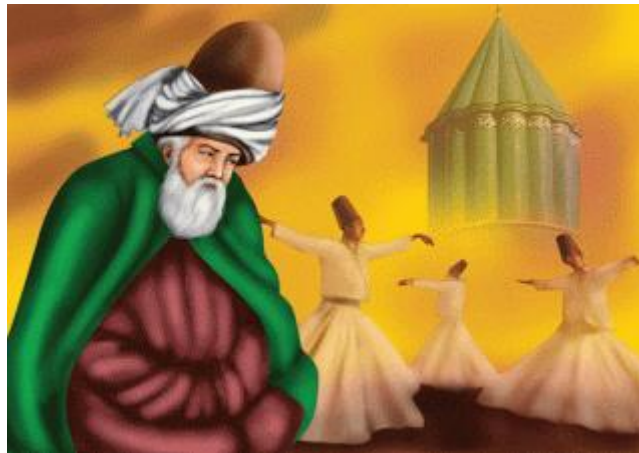
Üçoklu Kınık boyuna mensup Selçuklu hükümdar ailesinden Süleyman Şah tarafından, Anadolu'da kurulmuştur. Malazgirt Zaferiyle, Anadolu kapılarını Türklere açan Sultan Muhammed Alparslan, bu savaşa katılan kumandan ve Türkmen reislerine Anadolu'yu Türkleştirme ve İslamlaştırma görevini verdi. Bunlardan, Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'nun torunu olup, Anadolu'daki fetih harekâtından sonra Antakya'dan Anadolu'ya girdi. 1074 yılında Konya ve havalisini mahallî Rum despotlarından alarak, fethilere devamla İznik önlerine geldi. 1075 senesinde İznik'i fethederek, emrindeki kuvvetlerin merkezi yaptı. Böylece Türkiye Selçuklu Devletinin temeli atılmış oldu.

Devlet teşkilatı, sağlam bir esasa sahipti. Türkiye Selçukluları; Karahanlı, Büyük Selçuklu ve Abbasîlerin yanında diğer Türk ve İslam devletlerinin teşkilatlarından da büyük ölçüde faydalandılar. Bunları mükemmel bir şekilde kendi bünyelerine uydurdular. Sultanlar, devletin idaresinde hissedilen ihtiyaçlara göre teşkilatlarını genişlettiler ve zaman zaman da yenileme yoluna gittiler. Devletin, hanedan mensupları arasında bölüşülmesinin; bölünmeye ve saltanat mücadelesine sebep olduğu görüldü. II. Kılıç Arslan'dan sonra merkezîyetçilik geliştirildi.

Ordu; Gulamân-ı Saray, hassa ordusu, hânedâna mensup meliklerin kuvvetleri, Türkmen kuvvetleri, tâbî kuvvetler, ücretli askerler ve donanmadan oluşurdu. Ordunun ve idarenin esasını, mahallinde çiftçilerin ödediği vergilerle beslenen Türk iktâ askerleri teşkil ederdi. Orduda, dinî vazifeleri görmek ve gazâ ruhunu canlı tutmak maksadıyla âlim, dedrviş ve mutasavvıflar bulunurdu. Silah olarak, ok, yay, kılıç, çarğı, çomak, gürz, mızrak, topuz, nacak, mancınık, merdiven, seyyar kule kullanılırdı. Ordudaki birlikler, çeşitli bayrak, tuğ ve alem taşırlardı.

Adlî Teşkilat: Türkiye Selçuklularında, şer'î davalara her şehirde bulunan kadılar bakardı. Konya'da oturan baş kadiya Kâdî'l-kudât denirdi. Bu kadılar, tereke (miras), hayrat işleri ve vakıfların idaresine bakarlardı. Selçuklularda örfî davalara bakan mahkemeler de bulunurdu. Bu mahkemeler, asayiş, devlet âmirlerine itaatsizlik ve siyasî suçlar gibi davalara bakarlardı. Bu örfî mahkemelerin başında, emîr-i dâd bulunurdu. Kadıların verdikleri hükme itiraz edilemezdi. Ancak yanlış verilen bir hüküm olursa, diğer kadılar tarafından altı imzalanarak, sultana arz edilirdi. Kadıların yüksek medrese tahsili görmüş, İslam ahlakıyla ahlaklanmış kimseler olması şarttı. Müftiler, Hanefî mezhebine göre fetva verirlerdi.

Eğitim, Kültür ve Edebiyat: Anadolu Selçuklu sultanları, kültür ve medeniyet hizmeti için, ilme ve âlimlere değer verdiler. Bir ilim ocağı olan medreselerde eğitim ve öğretim ücretsizdi. Vakıf gelirleri, onların geçimini temin ederdi. Medreselerde İslam ilimlerinden; tefsir, hadîs, hadîs

usulü, kelâm, kelâm usulü, fıkıh, fıkıh usulü ve tasavvuf yanında, matematik, astronomi, tıp ve felsefe gibi bilimler de öğretilirdi. Genellikle, medresenin yanında, dârüşşifa denilen hastane, cami, kütüphane, zâviye, kervansaray, imaret de bulunurdu. Bunlar da birer ilim irfan yuvasıydı. İslam ülkelerinden bir çok âlim, Anadolu'daki ilim yuvalarına gelip ders verdiler. Başta sultan olmak üzere devlet adamlarından ve halktan iyi muamele gördüler. Türkiye Selçuklu Devletini, ilim ve irfan yuvası haline getiren değerli âlimlerin arasında; Şihabüddin-i Sühreverdî, Necmeddîn-i Râzî, Muhyiddîn-i Arabî, Ahmed Fakîh, Mevlânâ Celaleddîn-i Rumî, Hacı Bektaş-ı Velî,

Anadolu Selçuklu Sultanlarının Tahta Çıkış Tarihleri

Padişahlar	Saltanat Yılları
Kutalmışoğlu Süleyman Şah	1076
Birinci Kılıç Arslan	1092
Şehinşah (Melikşah)	1110
Birinci Rükneddin Mesud	1116
İkinci Kılıç Arslan	1155
Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev (Birinci Hükümdarlığı)	1192
Rükneddin Süleyman Şah	1196
Üçüncü Kılıç Arslan	1204
Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev (İkinci Hükümdarlığı)	1205
Birinci İzzeddin Keykavus	1211
Birinci Alâeddin Keykubad	1220

SAVAŞLAR

Malazgirt Meydan Muharebesi

Malazgirt Muharebesi: Giovanni Boccaccio'nun De Casibus Virorum Illustrium adlı eserinin Fransızca çevirisinden alıntı.

Tarih 26 Ağustos 1071

Bölge Malazgirt, Bizans Ermenistanı (Günümüzde Türkiye)

Sonuç Selçuklular'ın kesin zaferi.

Taraflar
Bizans İmparatorluğu
Peçenek ve Kumanparalı askerleri. Büyük Selçuklu Devleti
Peçenek ve Kuman paralı askerleri.
Kumandanlar
IV. Romen Diyojen
Nikeforos Bryennios
Theodore Alyates
Andronikos Doukas Alparslan
Afşin Bey
Artuk Bey
Süleyman Şah
Güçler
40.000[1]-70.000[2] 20.000[3]-30.000[1]
Kayıplar
2.000[4]-8.000[3]
4.000 esir[4]
(ordunun yarısından fazlası kaçmış) Bilinmiyor.

Malazgirt Meydan Muharebesi, 26 Ağustos 1071 tarihinde, Büyük Selçuklu Hükümdarı Alparslan ile Bizans İmparatoru IV. Romen Diyojen arasında gerçekleşen bir savaştır. Alp Arslan'ın zaferi ile sonuçlanan Malazgirt Muharebesi, "Türklerle Anadolu'nun kapılarında kesin zafer sağlayan son temsili savaş" olarak bilinir.

Savaş Öncesi Durum

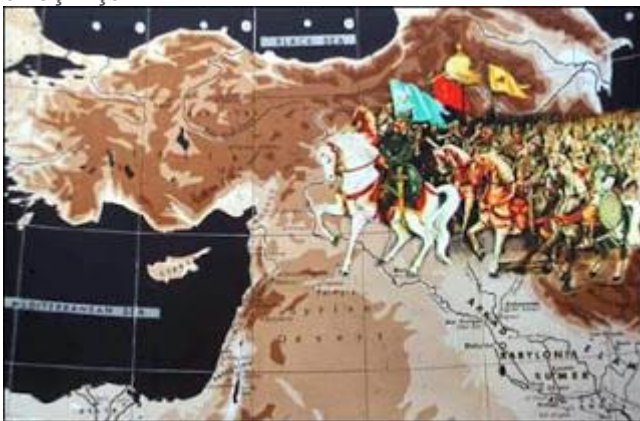

1060'lar süresince Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan Türk müttefiklerinin Ermenistan ve Anadolu'ya doğru göç etmesine izin verdi ve Türkler buralarda şehirlere ve tarım alanlarına yerleştiler. 1068 yılında Romen Diyojen Türklerle karşı bir sefer düzenledi, fakat Koçhisar şehrini geri almasına rağmen Türk atlılarına yetişemedi. 1070 yılında Türkler (Alparslan komutanlığında), günümüzde Muş'un bir ilçesi olan Malazgirt'te Manzikert (Bizans dilinde Malazgirt) ve Erciş kalelerini ele geçirdi. Daha sonra Türk

Bizans ordusu düzenli Rum ve Ermeni birlikleri dışında ücretli Slav, Got, Alman, Frank, Gürcü, Uz, Peçenek, Kıpçak askerlerinden oluşuyordu. Ordu ilk olarak Sivas'ta dinlendi. Burada halkın coşkuyla karşıladığı imparator halkın dertlerini dinledi. Halkın Ermeni taşkınlık ve barbarlığından yakınmaları üzerine kentin Ermeni mahallelerini yıktırdı. Pekçok Ermeni'yi öldürüp, önderlerini sürgüne yolladı. Haziran 1071'de Erzurum'a vardı. Orada, Diyojen'in generallerinden bazıları Selçuklu bölgesine ilerlemeyi sürdürmeyi ve Alp Arslan'ı hazırlıksız yakalamayı teklif etti. Nikeforos Bryennios da dahil diğer generallerin bazıları da bulundukları yerde bekleyip pozisyonlarını güçlendirmeyi önerdi. Sonuç olarak ilerlemeye devam etme kararı verildi.

Ordusundaki yaşlı askerilerin yolda kalmasına neden olan cebri yürüyüşüyle Erzen ve Bitlis yolundan Malazgirt'e varan Alp Arslan komutanlarıyla savaş taktiklerini görüşmek için Savaş Meclisini topladı. Romen Diyojen ise savaş planını hazırlamıştı. İlk saldırı Türklerden gelecek ve bu saldırıyı kırmaları durumunda da karşı saldırıya geçeceklerdi. Alp Arslan ise "Hilal Taktiği" konusunda komutanlarıyla uzlaşmıştı.

Muharebe 26 Ağustos Cuma sabahı çadırından çıkan Alp Arslan Malazgirt'le Ahlat arasındaki malazgirt ovasında, kendi ordugahının 7-8 km uzağında, ovaya yayılmış durumdaki düşman birliklerini

gördü. Savaşı önlemek için imparatora elçiler göndererek Sultan barış önerisinde bulundu. İmparator, Sultanın bu önerisini ordusunun büyüklüğü karşısında bir korkaklık olarak yorumladı ve öneriyi reddetti. Gelen elçileri soydaşlarını Hristiyan topluluğuna geçmelerine ikna etmek üzere ellerine birer haç tutuşturarak geri yolladı.

Düşman ordusunun büyüklüğünün kendi ordusundan daha büyük olduğunu gören Sultan Alp Arslan savaştan sağ çıkma ihtimalinin düşük olduğunu sezdi. Askerlerinin de hasımlarının sayı fazlalığı karşısında tedirginliğe düştüğünü farkedenden Sultan eski bir Türk töresi uyarınca kefene benzeyen beyaz kıyafetler giydi. Atının da kuyruğunu bağlattı. Yanındakilere Şehit olduğu taktirde vurulduğu yere gömülmesini vasiyet etti. Komutanlarının savaş alanından kaçmayacağını anlayan askerlerin maneviyatı arttı. Askerlerinin Cuma namazına İmamlik eden Sultan atına binip ordusunun önüne çıkıp moral yükseltici ve maneviyat artırıcı kısa ve etkili bir konuşma yaptı. Allah'ın Kur'an'da zafer vaadettiği ayetleri okudu. Şehitlik ve Gazilik makamlarına erişileneceğini söyledi. Tamamı Müslüman olan ve büyük çoğunluğu Türklerden oluşan Selçuklu ordusu savaş pozisyonuna geçti.

Bu sırada Bizans ordusunda dinsel ayinler yapılmakta ve Papazlar askerleri kutsamaktaydı. Romen Diyojende eğer bu savaşı kazanması durumunda (ki buna inancı tamdı ününün ve saygınlığının artacağından emindi. Bizans'ın eski ihtişamlı günlerine döneceğini hayal ediyordu. En ihtişamlı zırhını giydi ve inci beyazı atına bindi. Ordusuna zafer durumunda büyük vaatlerde bulundu. Tanrı tarafından şeref, şan, onur ve kutsal savaş sevapları verileceğini duyurdu. Alp Arslan savaşı kaybetmesi durumunda her şeyini ve atalarından miras kalan Selçuklu devletini de kaybedeceğini çok iyi biliyordu. Romen Diyojen ise savaşı kaybetmesi halinde devletin çok büyük güç, prestij ve toprak kaybedeceğini biliyordu. Her iki komutan da kaybetmeleri durumunda öleceklerinden emindi.

Romen Diyojen ordusunu geleneksel Bizans askerî kaidelerine göre düzenlemişti. Ortada birkaç sıra derinlikte çoğu zırhlı, piyade birlikleri ve bunların sağ ve sol kollarında süvari birlikleri yerleştirilmişti. Romen Diyojen merkeze; General Bryennios sol kanata ve Kapodokyyalı General Alyattes ise sağ kanata komuta ediyordu. Bizans ordusunun gerisinde büyük bir rezerv bulunuyordu ve bu özellikle taşra eyaletlerinde nüfuzlu kişilerin özel ordularının mensuplarından oluşuyordu. Geri rezerv ordusunun komutanı olarak genç Andronikos Doukas seçilmişti. Romen Diyojen'in bu tercihi biraz şaşırtıcı idi; çünkü bu genç komutan eski imparatorun yeğeni ve Caesar Yannis Doukas'ın oğlu olup, bu kişiler açıkca Romen Diyojen'in imparator olmasının aleyhindeydiler.

Savaş öğle saatlerinde Türk atlılarının toplu ok saldırısına geçmesiyle başladı. Türk ordusunun çok büyük bir çoğunluğu atlı birliklerden oluştuğundan ve nerdeyse hepsinde de ok olduğundan bu saldırı Bizanslılarda önemli miktarda asker kaybına neden olmuştu. Ama yine de Bizans Ordusu saflarını bozmaksızın korudu. Bunun üzerine ordusuna yanıltıcı bir çekilme buyruğu veren Alp Arslan gerilerde gizlediği küçük birliklerinin tarafına doğru çekilmeye başladı. Bu gizlediği birlikler az miktarda organize olmuş askerlerden oluşuyordu. Türk ordusunun arka saflarında bir Hilal biçiminde yayılmışlardı. Türklerin hızlıca çekildiğini gören Romen Diyojen Türklerin saldırı gücünü yitirdiğini ve sayıca fazla olan Bizans ordusundan korktukları için kaçtıklarını düşündü. En baştan beri Türkleri yeneceğine inanmış imparator bu bozkır taktiğine kanıp kaçan Türkleri yakalamak için ordusuna Saldır buyruğu verdi. Çok az zırhları olduğu için hızlıca geri çekilebilen Türkler, zırh yığınının dönmüş Bizans süvarileri tarafından yakalanamayacak kadar hızlıydı. Ancak buna rağmen Bizans ordusu Türkleri kovalamaya başladı. Yan geçitlerde pusu kurmuş Türk okçuları tarafından ustaca vurulan ama buna aldırmayan Bizans ordusu saldırıya devam etti. Türkleri iyice kovalayıp yakalayamayan, üstüne bir de çok yorulan (üstlerindeki ağır zırhların etkisi büyüktü) bizans ordusunun hızı durma noktasına geldi. Türkleri büyük

bir hırsla kovalayan ve ordusunun yorulduğunu anlayamayan Romen Diyojen yine de takip etmeye çalıştı. Ancak bulundukları mevziden çok ileri gittiklerini ve çevreden saldıran Türk okçularını görüp kuşatıldığını çok geç zamanda anlayan Diyojen geri çekilme buyruğu verme ikilemindeydi. Tam da bu ikilemdeyken geri çekilen Türk süvarilerinin yönlerini tam Bizans ordusu üzerine geçip hücumla kalkmaları ve geri çekilme yollarının da Türkler tarafından kapatıldığını gören Diyojen paniğe kapılarak 'Çekil' buyruğu verdi. Ancak ordusu çevrelerindeki Türk hatlarını yarıncaya kadar yetişen Türk ordusunun ana kuvvetleri Bizans ordusunda tam bir panik başlattı. Kaçmaya kalkan generalleri görüp daha da paniğe kapılan Bizans askerleri en büyük savunma güçleri olan zırhlarını da atıp kaçmaya çalıştı. Bu sefer de ustaca kılıç kullanan Türk kuvvetleriyle eşit duruma düşüp büyük çoğunluğu yok oldu.

Türk Soyundan gelen Uzlar, Peçenekler ve Kıpçaklar; Afşin Bey, Artuk Bey, Kutalmışoğlu Süleyman Şah gibi Selçuklu komutanları tarafından verilen Türkçe emirlerden etkilenen bu süvari birlikleri de soydaşlarının yanına katılınca Bizans ordusu süvari gücünün önemli bir kısmını kaybetti. Sivas'ta soydaşlarına yaptıklarının acısını çıkartmak isteyen Ermeni askerleri herşeylerini bırakıp savaş alanından kaçınca Bizans ordusu için durumun vahameti arttı.

Ordusunu komuta etme olanağının kalmadığını gören Romen Diyojen yakın birlikleriyle kaçmaya kalktıysa da artık bunun imkânsız olduğunu gördü. Sonuçta tam bir bozgun havasına giren Bizans ordusunun büyük bölümü akşam hava kararınca kadar yok edildi. Kaçamayıp sağ kalanlar teslim oldular. İmparator omzundan yaralı olarak ele geçirildi.

Tüm dünya tarihi için büyük bir dönüm noktası niteliğinde olan bu savaş zafer kazanan komutan Alp Arslan'ın yenik İmparator IV. Romen Diyojen'le antlaşma yapmasıyla son buldu. İmparatoru bağışlayan ve ona iyi davranan Sultan antlaşmaya göre İmparatoru serbest bıraktı. Antlaşmaya göre imparator kendi fidesi için 1.500.000 dinar, vergi olarak da her yıl 360.000 dinar ödeyecek ayrıca Antakya, Urfa, Ahlat ve Malazgirt'i de Selçukluya bırakacaktı. Tokat'a kadar kendisine verilen Türk birliği eşliğinde Konstantinopolis'e doğru yola çıkan imparator Tokat'ta toplayabildiği 200.000 kadar dinarı kendisiyle birlikte gelen Türk birliğine verip Sultan'a doğru yola çıkardı. Tahta kendi yerine VII. Mikhail Dukas'ın çıktığını öğrendi.

Romen Diyojen ise geri dönmekte iken Anadolu'ya dağılmış ordunun kalanlarından derme çatma bir ordu düzenlemiş ve kendisini tahttan indirenlerin ordularına karşı iki çatışma yapmıştır. Her iki muharebede yenilerek Kilikya'da bir küçük bir kaleye çekildi. Orada teslim oldu; keşiş yapıldı; katır üzerinde Anadolu'dan geçirildi; gözlerine mil çekildi; Proti (Kinalıada)'daki manastıra kapatıldı ve orada birkaç gün içinde yaraları ve enfeksiyon nedeni ile öldü.

Romanos Diogenes'in esareti

Alp Arslan İmparator Romen Diyojen'i rezil ederken. Boccaccio'nun *De Casibus Virorum Illustrium* eserinin 15. Yüzyıl'da resmedilmiş bir Fransız çevirisi.

İmparator IV. Romanos(Romen Diyojen) Alp Arslan'ın huzuruna çıkarılınca, Alp Arslan ile aralarında şu dialog gerçekleşmiştir:

Alp Arslan: "Eğer ben senin önüne esir olarak getirilseydim ne yapardın?" Romanos: "Ya öldürürdüm, ya da zincire vurup Konstantinopolis sokaklarında gezdirtirdim." Alp Arslan: "Benim vereceğim ceza çok daha ağır. Seni affediyorum, ve serbest bırakıyorum."

Alp Arslan ona makul bir naziklikle muamele etti ve ona savaştan önce de yaptığı gibi barış antlaşması önerdi.

Romanos bir hafta boyunca Sultan'ın esiri olarak kaldı. Cezası sırasında, Sultan şu diyarların teslim olması karşılığında Romanos'a Sultan'ın masasında yemek yemek izni verdi: Antakya, Urfa, Hierapolis (Pamukkale yakınlarında bir kent) ve Malazgirt. Bu antlaşma hayati önem taşıyan Anadolu'yu sağlama alacaktı. Alp Arslan Romanos'un hürriyeti için 1.5 milyon altın istedi, fakat Bizans bir mektupla bunun çok fazla olduğunu belirtti. Sultan da 1.5 milyon istemek yerine her yıl toplam 360.000 altın isteyerek kısa-vadeli harcamalarını kesmiş oldu. Sonunda, Alp Arslan Romanos'un kızlarından birisiyle evlendi. Sonra Sultan Romanos'a bir sürü hediyeler verdi ve Konstantinopolis yolunda onun yanına eskort olarak iki komutan ve yüz adet Memlük askeri verdi. İmparator planlarını yeniden kurmaya başladıktan sonra, otoritesinin sarsılmış olduğunu gördü. Özel muhafızlarına zam vermesine karşın Doukas ailesine karşı savaşlarında üç kez yenildi ve tahttan indirilip, gözleri çıkartılıp Proti adasına sürüldü; az bir vakit sonra gözleri kör edilirken bulaşan bir enfeksiyon sonucu öldü. Romanos savunmak için çok çaba sarf ettiği Anadolu'ya son ayak bastığında yüzü yara bere içindeyken eşeğe bindirilip gezdirilmişti. Sonuç:

VII. Mikhael Dukas, Romanos Diyojen'in imzaladığı antlaşmanın geçersiz olduğunu ilan etti. Bunu haber alan Alp Arslan da ordusuna ve Türk Beylerine Anadolu'nun fethi emrini verdi. Bu emir doğrultusunda Türkler Anadolu'yu fethetmeye başladılar. Bu saldırılarda sonu Haçlı Seferleri ve Osmanlı İmparatorluğu'na varacak bir tarihi süreci başlatmıştır.

Bu savaş, Anadolu'nun Türklerin tam olarak eline geçmesi için, savaşçı olan Türklerin, eski Cihad Akınlarını tekrar başlatacağını gösteriyordu. Abbasiler döneminde biten bu akınlar, Avrupayı İslam tehdidinden kurtarmıştı. Ancak Anadolu'yu ele geçiren ve Hristiyan Avrupa ile Müslüman Ortadoğu arasında tampon bölge oluşturan Bizans devletinin çok büyük bir güç ve toprak kaybına neden olan Türkler, aradaki bu bölgeyi ele geçirerek Avrupa'ya başlayacak yeni akınların habercisi oluyordu. Ayrıca İslam dünyasında büyük bir birlik sağlamış olan Türkler bu birlikteliği Hristiyan Avrupa'ya karşı kullanacaktı. Bütün İslam dünyasının Türklerin önderliğinde Avrupa'ya akın başlatmalarını önceden gören Papa, önlem olarak Haçlı seferlerini başlatacak ve bu da kısmi olarak işe yarayacaktı. Ancak yine de Türklerin Avrupa'ya yaptığı akınları durduramayacaktı. Malazgirt savaşı, Türklere Anadolu'nun kapılarını açan son savaş olarak bilinir.

^ Savaş öncesi Bizans birliklerinde yer alan Peçenek ve Kumanlar savaş başladıktan sonra Selçuklu tarafına geçmiştir.

MİRYOKEFALON SAVAŞI (1176)

Türkiye Selçuklu ordusu, sayı itibarıyla Bizans ordusuna denk olmakla beraber askerî teçhizat açısından aynı denklığe sahip değildi. II. KılıçArslan, ordusunu Bizans ordusunun ilerlediği vadiye hâkim olacak şekilde yüksek tepelere yerleştirdi. Böylelikle Türk kuvvetleri Bizans ordusuna göre daha fazla hareket imkânına kavuşmuş oluyordu. 17 Eylül 1176 'da Bizans ordusunun tamamı geçitten içeri girince. Türk ordusu taarruza başladı Bu sırada akan bir fırtına yüzünden göz gözü görmez hâle geldi. Fırtına dinince manzara korkunç şekliyle ortaya çıktı Vadi. hayatını kaybeden ya da yaralanan insan ve hayvanlarla doluydu Günün sonunda Bizans ordusunun büyük bir bölümü yok edildi.

Türklerin elinden kurtulan İmparator Manuel de farklı durumda değildi; şaşkın, çaresiz ve perişan vaziyette bir ağacın altında öylece oturmuş kalmıştı Bir Bizans atlısı, imparatoru Türklerin eline esir düşmekten son anda kurtarmıştı. Dehşet içinde kalan imparator Manuel. komutanlarını çadırında toplamış ve kaçış planını açıklamıştı. Herkes imparatorun aklını kaçırdığını sandı, özellikle komutanı bu plana şiddetle itiraz etti.

Bizans tarihçisi Niketas'ın rivayetine göre. toplantının yapıldığı çadırın önünde bulunan ve konuşulanları duyan bir asker şöyle haykırmıştı: "Sendeğil misin bizi Tann'nın terk ettiği dar geçide zorla tıkıştıran... Bu felaket vadisinde, bu cehennemi andıran boğazda ne işimiz vardı? Biz basit insanların Türklerle ne alıp vereceği vardı? Şimdi bu adamlar bu dar. ne sakladığı görünmez vahşi toprakta bizi sarmış bulunuyorlar ve bizi tuzağa düşürdüler, şimdi

sen bize ihanet edip bizi koyunlar gibi boğazlanmak üzere düşmanlara bırakıyorsun haaal* İmparator, nöbetçinin bu ağır sözleri üzerine kaçma teşebbüsünden vazgeçmişti.

Sabahleyin Türkler, Bizans ordusu üzerine tekrar saldırıya geçti. Bizans ordusu taarruzu püskürtmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Bizans ordusundan son kalanlar da yok edilmek üzereyken Sultan II. Kılıç Arslan taarruzu durdurma emri vererek İmparator Manuere elçi gönderdi, tazminat ödemesi. Eskişehir ve Uluborlu'daki kaleleri yıkması karşılığında barış yapılabileceğini belirtti Sultan düşmanı tamamen yok etmektense istediği şartlarda antlaşma yapılmasının Türkler için daha faydalı olacağını düşünmüştü

SELÇUKLU KÜLTÜRÜ

Geleneksel Türk Takıları

Yazılı kaynaklarda takıların, ilk kez ne zaman kullanıldığı konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte, çok eski çağlardan beri kullanıldığı çeşitli buluntulardan anlaşılmaktadır. İ.Ö. 7. bin-6. binin ilk yarısına tarihlenen "Çayönü ve Çatalhöyük" buluntuları arasında çeşitli taşlardan kemik ve hayvan dişleri ile, deniz ve yumuşakçaların kabuklarından yapılmış gerdanlıklar ile hayvan, kuş, çiçek gibi çeşitli biçimler verilmiş takılar oldukça kalabalık bir grup oluşturmaktadır.

İ. Ö. üçüncü binin yarısı ve ilk Tunç Çağı'nda Anadolu'da çok zengin takıların varlığı Troya ile Alaca mezarlarında bulunmuş örneklerle kanıtlanmaktadır. Altın ve gümüş küpeler, saç süsleri, gerdanlıklar, bilezikler, başları süslü iğneler, levha üzerine kabartma, oyma, kesme, telden örgü ve burma som düküm tekniği ile değerli madenleri işlemesi takı yapımının yüksek bir düzeye erişildiğini göstermektedir.

Hitit krallık ve İmparatorluk dönemlerinden günümüze kadar kalabilmiş takı sayısı azdır. Taşsız altın yüzükler aynı zamanda mühür olarak da kullanılmaktadır.

Bunların üzerinde bazı örneklerde kazıma tekniği ile işlenmiş figürler, bazılarında ise sarmal motiflerle çerçevelenmiş çivi ve hiyorglif yazılar yer alırlar.

Afyon Yanarlar da (Emre. 1978) yapılmış olan arkeolojik kazılar iki Hitit mezarlığından elde edilen malzemeler, saray sanatının yanı sıra bir Hitit halk takı sanatının da varlığını belirlemektedir. Bu buluntular arasında yer alan, deniz kabuklarından yapılmış kolyeler, Neolitik dönemden bu yana süregelen bir geleneğin örnekleridir.

Van gölü çevresinde M.Ö. 900-600 yılları arasında gelişen Urartu devleti teokratik bir saray sanatı yaratırken, geniş ölçüde Asur sanatı etkisi altında kalmıştır. Urartu kuyumculuk sanatının en eski örnekleri Altıntepe'deki kral mezarlarından çıkartılmışlardır. Döküm, granüle ve repause tekniklerinin çok iyi kullanıldığı Urartu takı sanatında, yatay ve dikeyde simetrik bir geometri egemendir. Bu takılardaki figürler, büyük plastik eserlerdeki üslup özelliklerini gösterirler.

Frig takıları M.Ö. 1. binin ilk yarısında Anadolu'da görülen takılar arasında kullanılan tunç fibulalar döneme damgasını vuran adeta bir moda yaratarak ihraç ettiği tek takı türüdür. Bunlardan başka altın tanelerden oluşan gerdanlıklar, yarım ay biçiminde küpe Frig kuyumculuğunun başarılı örnekleridir.

M.Ö. 6 yüzyıldan başlayarak, özellikle Greko-Pers döneminde Lidya takılarında süs taşlarının kullanımı giderek artar. Mısır sanatı, etkisiyle ortaya çıkan, kutsal böcek skrabe şeklinde yüzük taşları, taşları üzerine figürler kazınmış mühür amaçlı yüzükler, altın gümüş ve bronz montürlü sarkaç şeklinde mühürler, bu dönemin eserleridir.

Asur, Geç Hitit gibi eski Ortadoğu kültürlerinde çok sevilen, uçları hayvan başları biçiminde biten bileziklerin Klasik Çağ'da da benimsenmiş olması sözü edilen etkilenmeye bir örnektir. Kolye

tasarımlarında granüle bezemeli kozalar ve filigre süslemeli küre boncuklar da Klasik Çağ'da çok yaygındır.

Granülasyon

Bir motifin tümünün veya belirli bölümlerinin ya da çizgilerinin, madenlerden çeşitli büyüklük ve şekillerde hazırlanmış taneciklerin yan yana veya metal üzerine lehimlenmesiyle oluşturulan süsleme tekniğidir. Taneleme anlamına gelen granülasyon (granül) tekniğinin Osmanlı'lardan kalma, Türkçe tanımlaması "güherse" olup sözcük günümüzde de kullanılmaktadır.

Granülasyon tekniği takılarda yalnız başına kullanıldığı gibi, adeta telkari tekniğini tamamlayan bir süsleme unsuru olarak, telkari ile yoğun biçimde kullanılmıştır.

Savatlama (Niello): Gümüş eşyanın üzerini süslemek için çelik kalemle açılan oyuklara; bakır, kurşun ve kükürtten oluşan bir alaşım konarak elde edilen siyah çizgiler ve bu çizgilerle yapılan süslemelerdir.

Savatlama tekniği 19. yüzyılda bilezik, köstek, cep saati zarfı kemer, başlık vb. küçük süs eşyası yanı sıra, hamam taşı gibi eşyalar üzerinde ve maden sanatında geniş ölçüde kullanılmıştır. Özellikle Türkistan, İran, Kafkasya ve Doğu Anadolu'ya ait gümüş eserler üzerinde ele bu tekniğe sık sık rastlanmaktadır.

Kakma: Takıların üzerindeki oluklara renkli taş ve cam parçalarının kesilerek yapıştırılması işlemidir. Her ne kadar mineleme ve kakma birbirine benzese de minelemede parçalar eritilerek oyuklara yerleştirilir. Kakma tekniği uygulanmış takılar arasında özellikle tepelik, kemer tokaları ve bilezikler de yoğun olarak kullanılmıştır.

Kazıma: Altın, gümüş, bakır, tunç ve pirinç gibi metallerin üzerine derin çizgilerle yapılan süslemelerdir. Kazıma tekniğinde ucu keskin kalemler ile "burin" denilen tahta saplı ve sivri uçlu kazıma aleti kullanılmaktadır. Kazıma sırasında açılan yivler içerisindeki maden kalıntıları kesilerek temizlenir. Kazıma tekniği diğer süsleme teknikleri ile birlikte her bölgede ve her çeşit maden üzerine uygulanmaktadır.

Ajur (Delik işi): Madeni eserler üzerine, kesici ve delici aletler kullanılarak yapılan delikli süsleme tekniğidir. Bu teknikle desen yapılırken, maden tabakası üzerine çizilen desenin zemin kısımları çıkartılır, bazen de zemin bırakılır, desenler çıkartılır. Daha sonra kesilen kenarları törpülenerek düzeltilir.

Kaplama (Yaldızlama): Bakır, tunç, gümüş gibi eserler, mekanik ve kimyasal yollarla altın madeni ile kaplama tekniğidir. Kaplanacak eserin dışı hafif darbelerle pürüzlendirilir, incecik dövülen altın levha bu yüzeye yerleştirilir, ya dövülerek ya da sürme yöntemi ile eser kaplanır. Ayrıca amalgama yöntemi ile de yaldızlama yapılır. Bu yöntemle altın tozları cıva ile aynı oranda karıştırılarak kaplanacak eserin üzerine sürülür, cıva ısıнын etkisiyle uçar, altın tozları kalır ve böylece altın kaplanmış olur. Kaplama tekniği, Orta Asya'da M. Ö. 3. yüzyıldan itibaren Türk kurganlarındaki eserler üzerinde de görülmüştür.

Kalıpla Kabartma: Kabartma desenlerle süslenecek eserlerde, aynı desenin tekrarlanması halinde kalıpla kabartma tekniği kullanılmaktadır. Kalıpla kabartma tekniği seri üretim gerektiren takıların sarkaçlarında kullanılan koza, yaprak, çiçek vb. şekillerdeki parçalarda uygulanmaktadır. Bu tekniğe kolyelerde (kıstı) kemer tokalarında, tepelik, alınlık, yanak dövenlerde sıkça görülmektedir.

Sanat

On birinci yüzyılın ortalarından başlayarak Anadolu'ya akmaya başlayan Türk boyları, Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın 1071'de Bizans ordularını bozguna uğratmasından sonra adım adım yeni bir kültür ve sanat ortamını yeşertmeye başladılar. Anadolu'nun fethinde yardımcı olan Türkmen komutanlar, kısa sürede aldıkları bölgelerde ilk beylikleri kurarak bu topraklara damgalarını vurmak için imar faaliyetine giriştiler. Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri ve Malatya yöresine Danişmend (1071-1174); Hasankeyf,

12. yüzyıl, iç karışıklıklar, batıda Bizans'la ve Haçlı ordularıyla, doğuda Ermenilerle yapılan savaşlar yüzünden Selçukluların sanat dünyasına yoğun katkıda bulunamadığı bir arayış dönemidir. 12. yüzyıl sonunda, Sultan II. Kılıçarslan'la Konya merkez olmak üzere başlayan hızlı yapılaşma, Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın hükümdarlık yıllarında doruğuna vararak, İslam dünyasına yeni bir solukla Selçuklu sanat ortamını kazandırdı. Kuzeyde Sinop, güneyde Antalya ve Alanya limanlarıyla denize açılan Selçuklular, batıda Kütahya ve Denizli'ye kadar uzanarak Yunan, Roma, Bizans ve Akdeniz kültür merkezleriyle tanıştılar. Selçuklu sultanları, vezirleri burun İslam aleminin, Doğu Türk devletlerinin, Ermenistan ve Bizans'ın sanatçılarını Anadolu'ya çeken sanat koruyucuları oldu. Bu zengin sanat ortamında Konya, Akşehir, Beyşehir, Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Malatya, Antalya, Alanya, Sinop, Erzurum, Diyarbakır gibi iller camiler, medreseler, şifahaneler, türbeler, hamamlar, külliyelerle donatıldı. Konya, Selçuklu sanatının kalbi oldu. Bu eserlerde görülen ilginç Selçuklu sanatı sentezi ve yaratıcı gücü, İslam sanatında yeni bir sayfa oldu.

Özellikle Sultan Alaeddin Keykubad Donemi'nde Konya, Beyşehir, Kayseri, Antalya, Alanya'da yapılan yazlık ve kışlık saraylar, av köşkleri Anadolu Selçuklu sanatına, saray yaşamına, kültürüne yeni bir renk kattı. Bu yapıları süsleyen mimari öğeler, detaylar, taş işçiliğinde, tuğlada, çinide, ahşapta İslam sanatına özgün kökleri kısmen Orta Asya'ya kadar uzanan yeni bir soluk kazandırmıştır....

1243 yılında Sivas'ın doğusunda Köseadağ'da Moğol ordusuna yenilen Selçuklular, Moğol kıyımı ve yağmalamasından sonra sanatsal varlıklarını 1308 yılında tarih sahnesinden silininceye kadar, idari ve mali çöküntüye rağmen, güçlerini kanıtlamak istercesine sürdürdüler. Bu sanatsal atılımda Avrasya kültür izleri yeni bir ivme kazanır. Moğol akınlarıyla Türkistan, Horasan, Azerbaycan ve İran'dan gelen yeni Türk toplulukları ve ustaları Anadolu'da eski Türk geleneklerinin ve kültürünün tazelenerek yeniden canlanmasına yol açtı. Sonuçta, yüzyılların izini taşıyan şekiller, teknikler, denemeler, yeni bir yaratı ile Selçuklu sanatında ifade buldu.

Sanat eserleri, mevcut yerel ve komşu kültür varlıklarının yansımalarından oluşan sentezin yanı sıra, şüphesiz bir toplumun düşünce, gelenek ve dinsel inanç ortamından ilham alır. Selçuklu Çağı

Anadolusu'nda çağın düşünüşüne, edebiyatına, el sanatlarına, doğudan gelen Ahmet Yesevi, İspanya'dan gelen Muhyiddin ibn ül Arabi gibi sufilerin, Horasan'dan gelen Hacı Bektaş Veli'nin, Konya'yı mekan tutan Bahaeddin Veled, Mevlana Celaleddin, Sultan Veled gibi tasavvuf büyüklerinin etkisi olmuştur. Asya Türklerinin arasında yaygın olan Şamanizm büyük ölçüde tasavvuf ve sufi inançlara adapte edilmiş, Anadolu'ya özgü bir karakterle, maden sanatında, çinilerde, seramiklerde, alçılarda, taş kabartmalarda, Selçuk sanatına özgü sembolik bir figürlü anlatımla ifade edilmiştir. Selçuklu sanatını süsleyen kartallar, kuşlar, tavuslar, arslanlar, sfenksler, sirenler, ejderler, hayat ağaçları vb. bu karmaşık inanç ve gelenek dünyasının izlerini yansıtır. Şamanizm, doğa güçlerine insan, hayali yaratıklar ve hayvan biçimi verir. Bu figürlerin kale, kervansaray, saray gibi anıtsal yapılarda ve hatta medrese, türbe gibi dini mimaride, çeşitli el sanatlarında yer alması eski geleneklerin yanı sıra, tasavvufun etkisiyle ve Selçuklularda var olan hoşgörü ortamıyla mümkün olmuştur. Şamanizm'de önemli yeri olan yıldızlara ve gezegenlere ibadet, Orta Asya çadırına "gök kubbe" tasarımı ile yansımıştır. Anadolu Selçuklu taş işçliği kompozisyonlarında sanki evren "gök kubbe" yıldız sistemlerinin, bitkisel kıvrımların birbirlerine dolanarak, kesişerek, sonsuz çeşitlemelerini oluşturur. Bütün bitiş gibi görünen noktalar sonsuz kesişme noktalarıdır. Çizgiler bir gruplaşmadan ötekine doğru sonsuzdan gelip sonuza giderler. Bu, sanki tanrısal ifadenin yansıdığı evren düzenidir ve tasavvuf görüşü ile uyum içindedir.

SELÇUKLULARDA EDEBİYAT

Dil

Tarihî kaynaklardan edinilen bilgilere göre Oğuzlar, 10. yüzyılda Sir Derya boyları ile Aral Gölü kıyılarında, merkezi Yenikent olmak üzere, bir yabgu devleti meydana getirmişlerdi. Bu bölgelerde bazı şehirler de kuran Oğuzlar, buralarda yüksek kültürlü yerleşik bir hayata geçmiş bulunuyorlardı. Oğuzların bir kısmı daha sonra Buhara'ya göç ederek orada yerleştiler. 11-13. yüzyıllar arasında Hârizm'in Türkleşmesinde rol oynayan Oğuzlar, Aral Gölü ve Sir Derya yakasından Horasan'a kadar uzandılar ve burada Büyük Selçuklu Devleti'ni kurdular (1040). Büyük Selçuklu Devleti'ni kurduktan bir müddet sonra, büyük küteler halinde İran, Azerbaycan yoluyla Irak ve Anadolu'ya gelerek Anadolu'yu Türkleştirdiler ve bu bölgede Anadolu Selçuklu Devleti'ni meydana getirdiler (1075). Böylece Aral ve Sir Derya boylarından Anadolu içlerine kadar uzanan sahada büyük bir hakimiyet kurdular. Ancak Oğuzların bu siyasî varlıklarına paralel olarak 11. yüzyılda ayrı bir yazı diline sahip olup olmadığı henüz tam olarak aydınlatılmış değildir. Gerçi Kâşgarlı Mahmud Divanü Lugatî't-Türk'te Karahanlı Türkçesi ile öteki Türk boylarının konuştukları Türkçeyi karşılaştırırken "dillerin en yeğnisi" olarak nitelendirdiği oğuzca ile de ilgili bir takım özelliklerden bahsetmektedir.

Kâşgarlı'nın Oğuzca hakkında verdiği bilgiler, Oğuz Türkçesinin 11. yüzyılın ikinci yarısındaki dil

durumu hakkında bir fikir vermekteyse de, bunlar bir yazı dili özelliğinden ziyade Oğuz Türkçesini öteki kollardan ayıran bir ağız özelliği niteliğindedir. Çünkü Kâşgarlı, eserini yazarken o dönemdeki Türk boylarını dolaşarak malzeme toplamış ve sonra eserini yazmıştır. Bu da Oğuz şivesinin 11. yüzyılın sonunda henüz ayrı bir yazı dili halinde bulunmadığına işaret etmektedir. Bununla birlikte Oğuzcanın zengin bir halk edebiyatına sahip bulunduğu ve Gazneliler devrinde Oğuz şiirinin varlığı tarihî kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu dönemde Orta Asya'da müşterek bir yazı dilinin devam ettiği gözlenmekte olup henüz daha yeni yazı dilleri teşekkül etmemiştir. Gerçi yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı kadarıyla Oğuz Türkçesi, bir kısım dil özellikleri bakımından Karahanlı Türkçesiyle ortaklaşmakta, bir kısım özellikler bakımından da ondan ayrılmış görünmektedir.

Fakat yeni yazı dilleri, ancak 12. yüzyılda ortaya çıkan gelişmelerle oluşmaya başlamış ve bu gelişmeye beşiklik eden bölge ise Hârizm bölgesi olmuştur. İşte Oğuz şivesinin Karahanlı Türkçesi'nden ayrılmaya başladığı dönem de 12-14. yüzyıllar arasını kapsayan dönem olmuştur. 11. yüzyıl sonlarında 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından çeşitli Türk boyları Anadolu'ya gelip yerleştiler. Anadolu'ya gelen bu boyların çoğunluğunu Oğuzlar meydana getirdiği için burada teşekkül eden edebî lehçenin esasını da tabii olarak Oğuzca teşkil etti.

Anadolu'ya gelen Oğuzlar buraya bütün edebî geleneklerini de getirerek Orta Asya ile olan bağlarını da devam ettirmişlerdir. Bunun yanında öteki şivelerin edebî mahsulleri de çeşitli vesilelerle buralara gelmekteydi. Bu bakımdan Selçuklular devrindeki Anadolu Türkleri ile doğudaki diğer Türkler arasında sağlam bir kültür münasebeti bulunmaktaydı. Ancak Anadolu'ya gelen bu Oğuzların yazılı bir edebiyatlarının olup olmadığı ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması ile başlayan dönemin 13. yüzyıldan önceki dil durumu tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir. Başka bir ifadeyle Anadolu'da gelişen edebiyatın 11. yüzyılın ikinci yarısından 12. yüzyılın sonlarına kadar Oğuzca özellikleri yansıtan bir eser ele geçmemiştir. Bu da Oğuzların 12. yüzyılın ortalarına kadar Karahanlı yazı diline bağlı bulunduklarını göstermektedir.

Edebiyat

Tarihî kaynaklar, Mehmet Bey'in(Karaman Beyi) fermanını Türkçenin devlet dili oluşunun başlangıcı olarak kaydederler. Ancak bu fermanın nasıl uygulandığı belli değildir. Çünkü Cimri ve Mehmet Bey'in saltanatı çok kısa sürmüştür.

Bu fermanın ifade ettiği anlam pek büyük olmakla birlikte, bu emri Anadolu'da Türkçenin devlet dili oluşu şeklinde değerlendirmek ve Mehmed Bey'i de idealist bir dil inkılapçısı sanmak pek de isabetli değildir. Zira bu buyruk doğrudan doğruya Türkçenin istiklâli düşünülerek verilmiş bir emirden ziyade, merkezi otoriteye baş kaldırma sonucunda isyan ettirdiği göçebe Türkmenlerin Farsça bilmeyişinden kaynaklanan bir hareketti. Esasen Mehmed Bey'in bu hareketi de şuurlu bir Türkçe sevgisinden ziyade, siyasi bir muhteva taşımaktadır. Zira Türkçe, çok önceden itibaren Hunlarda, Göktürklerde Uygurlarda, Karahanlılarda devlet dili olduğu gibi, Mehmed Bey'den önce de kendini Selçuklu sarayında kabul ettirecek bir varlık gösteriyordu. Nitekim II. İzzeddin Keykâvus'un (hükümdarlığı: 1246-1261) destani bir eser olan Dânişmendnâme'yi kendi yazıcısına Türkçe yazdırması, Selçuklu sarayında Türkçeye verilen önemi göstermektedir. Ayrıca İlhanlılar zamanında, Türk ve Moğol boylarına ve orduya yazılan fermanların Türkçe olması da, Türkçenin bir devlet dili olarak kullanıldığının kanıtıdır.

İşte bu şartlar altında Anadolu Selçukluları devrinde Türkçe bazı edebî eserler meydana getirildiği görülmektedir. Bu eserlerin karakteristik özellikleri, din, tasavvuf ve kahramanlık konularım ön planda tutmalarıdır. Çünkü 13. yüzyılda Anadolu Türk halkının en çok rağbet edip öğrenmek istediği konuların başında, İslâm dininin temel bilgileri, savaş ve kahramanlık hikâyeleri yer almaktaydı.

13. yüzyılda Anadolu'nun siyasi ve ekonomik durumu, özellikle Moğol istilalarıyla başlayan maddi ve manevi çöküntü, tasavvuf cereyanını güçlendirmişti. Tasavvuf, 13. yüzyıl Anadolu'sunda sosyal buhranlar, istilalat, isyanlarla mustarip insanların gönüllerini aşka ve Tanrı'ya kanatlandırmada bir ümit ve teselli kaynağı olmuştu. Bu yüzden de büyük merkezlerde İran tasavvuf edebiyatının ürünleri pek rağbet görmekteydi. Ayrıca Doğu'dan gelen Yesevi dervişleri de Ahmet Yesevi'nin sufiyane şiirlerini Anadolu'ya getiriyorlardı. Böylece Arap ve Fars tasavvufunun etkisi altında kalan Türk sufileri de, daha geniş bir halk kitlesine hitap etmek amacı ile Türkçe yazmaya mecbur kaldılar. Mevlâna'daki Türkçe ibareler, Sultan Veled'deki Türkçe beyitler, Ahmed Fakih'in Çarhnamesi, Şeyyad Hamza'nın manzumeleri bu ihtiyaç etkisi ile ortaya konmuş eserler olarak kabul edilebilir.

EDEBİ ESERLER

Battalname :

Seyyid Battal Gazi'ye ait kahramanlık hikâyelerini içine alan bir eserdir. Battal Gazi, 8. yüzyılda Emevilerin Anadolu'da Bizanslılara karşı açtıkları savaşlarda "Battal" (kahraman) lakabıyla ün kazanmış Müslüman bir Arap kumandanı olup asıl adı Abdullah'tır. Bu Müslüman kumandan hakkında söylenen kahramanlık hikâyeleri ve menkıbeler, 11. yüzyıldan itibaren Türkler arasında büyük rağbet görmeye başlamış ve Battal Gazi, gazi-velî hüviyetiyle yüceltilerek destan kahramanı haline getirilmiştir.

Battalname'de Battal Gazi'nin Anadolu'da Hristiyanlarla yaptığı savaşlar konu edilmektedir. Bu savaşlarda merkez saha genellikle Malatya yöresidir. Savaşlar İslâmiyet-Hristiyanlık mücadelesi şeklinde dini bir hüviyet taşır. Cihad ve gaza ruhu kendini kuvvetli bir biçimde hissettirir. Battal Gazi bu savaşlarda bir "evliya" karakteri sergiler. Devler ve caddarla savaşır; okuduğu dualarla büyüler bozar; ateşte yanmaz; göz açıp kapayıncaya kadar uzun mesafeler aşar; Hızır'la yoldaştır, sıkışık zamanlarda ondan yardım görür. Kâfirleri İslâm'a davet eder, davetini kabul etmeyenleri öldürür. Her savaşın sonunda elde ettiği malı mülkü din uğruna savaşan yiğitlere dağıtır.

Türk gazi tipinin mükemmel bir örneğini aksettiren Battal Gazi, gerek kahramanlığı, gerekse evliya karakteriyle Anadolu insanı üzerinde son derece etkili olmuştur. Bu yüzden de Battalnâme Anadolu halkı arasında asırlarca sözlü olarak yaşamıştır. Ayrıca Anadolu dışında yaşayan Türk toplulukları arasında da sevilmiş, yazılıp okunmuştur. Tamamen Müslüman Türk geleneklerine göre meydana getirilmiş olan Battalnâme'nin yazıya geçiriliş tarihi henüz kesin olarak tayin edilememekle birlikte, eserin 11-12. yüzyıllarda Danişmendîler zamanında söylendiği ve Danişmendnâme'nin yazılış tarihi olan 643'ten (1245-46) önce yazıldığı tahmin edilmektedir.

Battalnâme'nin bugün bilinen nüshaları arasında yazıldığı döneme ait olanı yoktur. Eldeki nüshalar daha sonraki dönemde yazılmışlardır. Bilinen en eski nüsha 840 (1436-37) tarihini taşımaktadır (Arkeoloji Ktp., nr. 1455). 15 Battalnâme, Darendeli şair Bakai (ö. 1785) tarafından 1183'te (1769) manzum olarak da yazılmıştır.

Salsalaname :

Tahminen 13. yüzyılda nazım nesir karışık olarak kaleme alınmış bir kahramanlık hikâyesidir. Salsal adlı bir devin Hz. Ali ile savaşını ve sonunda yenilerek telef olduğunu anlatmaktadır. Salsalnâme sonradan başka şairler tarafından da kaleme alınmıştır. Ancak bunların en eskisi Şeyyad İsa'nın kaleme aldığı şekildir.

Şeyh-i Sanan (Şeyh Abdürrezzak) Destanı :

Gülşehir, 14. yüzyılın başlarında yazdığı Mantıkuttayr adlı eserinde, kendisinden önce yazılmış manzum bir Şeyh-i San'an hikâyesinden bahsetmektedir. Mantıkuttayr'ın yazılış tarihi 717 (1317) olduğuna göre, bugün elimizde olmayan Şeyh-i San'an hikâyesi de bu tarihten önce, muhtemelen 13. yüzyılda yazılmış olmalıdır. Hikâyenin konusunu, Yemen taraflarında San'an diyarında Abdürrezzak adında bir şeyhin rüyasında gördüğü bir Hristiyan kıza âşık olması, kızın arzusu ile dinini değiştirmesi, bunun üzerine müridlerinin şeyhlerini terk etmeleri, sonra müridlerin yeniden şeyhlerinin peşine düşmeleri, nihayet şeyhin tekrar hidayete ermesi ve Hristiyan kızın müslüman olması şeklinde gelişen olaylar teşkil etmektedir.

Danişmandname :

11. yüzyılda İç Anadolu'da Bizans'a karşı yaptığı fetihlerle şöhret bulan Danişmend Gazi'nin adı etrafında teşekkül etmiş fetih menkıbelerinden oluşan destani roman niteliğinde bir eserdir. Danişmendnâme de Battalnâme gibi İslâm'ın cihad ve gaza örgüsüne dayalı olarak meydana getirilmiştir. Bu bakımdan iki eser arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Bu sıkı ilişki yüzünden Danişmendname'yi Battalnâme'nin devamı olarak kabul edenler bile olmuştur.

Dânişmendnâme, Anadolu Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'un emriyle, münşilerden İbn Âlâ tarafından 642 (1245) yılında, gaziler arasında dolaşan menkıbelerin derlenmesi sonucu meydana

getirilmiştir. Ne var ki, bu ilk yazılıştan bugüne hiçbir nüsha ulaşmamıştır. Ancak İbn Alâ'nın bu eseri, daha sonra Tokat Kalesi dizdarı (kale bekçisi) Arif Ali tarafından manzum ve mensur olarak yeniden kaleme alınmıştır. Bu ikinci yazılış konusunda kesin bir tarih belli değilse de, araştırmacıların çoğu II. Murad devrinde (1421-1451) kaleme alındığı konusunda birleşirler. Bugün mevcut nüshaların hepsi Arif Ali'nin yazdığı nüshayı aksettirmektedir. Bunun yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunmaktadır.

Yazıldığı ilk şekillerde günümüze ulaşmayan bu eserler yanında, Selçuklular döneminden günümüze ulaşmış eserler de bulunmaktadır. Bunlar daha ziyade ahlâki-dini nitelikli, halka dini konuları anlatmak amacıyla yazılmış öğretici nitelikteki eserler ile, Mevlânâ, Ahmed Fakih, Sultan Veled, Şeyyad Hamza, Hoca Dehhânî, ve Yunus Emre'ye ait olan şiirlerdir.

Behcetü'l Hadaik :

Tam adı Behcetü'l-hadâik fi mev'izeti'l-halâik'tır. Nâsirüddin b. Ahmed b. Muhammed tarafından yazılmıştır. Yazıldığı yer ve tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte, 12. yüzyılın sonu ile 13. yüzyılın başlarında Anadolu'da kaleme alındığı tahmin edilmektedir.

Dini ve ahlâki konuları içine alan eser, Arapça ve Farsça yazılmış çeşitli vaaz kitaplarından yararlanılarak meydana getirilmiş bir vaaz kitabı niteliği taşımaktadır. Eser "meclis" adı verilen kırk bir bölümden oluşmaktadır. Kitapta Kur'an, âlimler, Allah'ın fazlı, ölüm, sabır, ibadet, fitre, zikir gibi konular; Receb, Şaban, Ramazan, Zilhicce gibi ayların faziletleri; Ramazan ve Kurban Bayramları; Arefe, Cuma, Aşure, Kadir, Mi'rac gibi önemli gün ve geceler; Hz. Adem'in cennetten çıkarılışı; Hz. Musa'nın Firavun'u imana daveti, Hz. Yusuf Kıssası, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi, Hz Muhammed, Ya'kub, Yusuf, İbrahim, Musa peygamberlerin vefatları, ayrıca pek çok ayet ve hadisin anlamları üzerinde durulmaktadır.

Yer yer bir hitabet üslûbunun hakim olduğu eser, dil bakımından karışık bir yapıya sahiptir. Bir yandan eski Türkçe özellikler gösterirken, bir yandan da 13. yüzyıl Anadolu Türkçesi özelliklerini yansıtmaktadır. Bu özellikleri dolayısıyla da "karışık dilli " eserler arasında kabul edilmektedir. Eser üzerinde Mustafa Canpolat bir doktora çalışması yapmıştır (Ankara 1965).

Kıssa-i Yusuf :

En eski dini hikâyelerden biri olan Yusuf u Züleyha hikâyesi, kaynağını Tevrat'tan alarak değişik biçimlerde günümüze kadar gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'de "ahsenü'l-kasas" (hikâyelerin en güzeli) olarak nitelendirilen bu kıssa, daha İslâmiyet'in ilk çağlarından beri dinî biçimiyle okunup söylenmeye, hatta bir aşk hikâyesi olması bakımından da manzum ve mensur olarak "Destân-ı Yusuf, Kıssa-i Yusuf, Yusuf u Züleyha, Ahsenü'l-Kasas" gibi değişik isimler altında hikâye hâlinde yazılmaya başlanmıştır.

İslâmî edebiyat çerçevesinde Yusuf kıssasını mesnevi şeklinde ilk defa İran şairi Firdevsî (Ö, 411/1020 [?]) yazmıştır. Daha sonra birçok İran şairi bu hikâyeyi manzum olarak kaleme almışlardır.

Türk dili ile Kıssa-i Yusuf'u ilk defa Ali adlı bir şair yazmıştır. Yalnızca Kıssa-i Yusuf ile tanınan şairin hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Ancak eserindeki Oğuz ve Kıpçak Türkçesi özelliklerine bakılarak 12. yüzyılın sonlarıyla 13. yüzyılın başlarında Hârizm sahasında yaşamış olduğu tahmin edilmektedir.

Ali, Kıssa-i Yusuf'u 630 (1232) yılında 4+4+4 = 12'li hece ölçüsüyle ve dörtlülükler halinde kaleme almıştır. Onun bu anlatım biçimini kullanmasından Yesevî hikmetlerinin tesirinde kaldığı ve Yesevî tarzını dinî hikâye edebiyatında ilk kez uyguladığı kabul edilmektedir.

Türk diliyle yazılmış ilk Yusuf kıssası olarak kabul edilen eserin değişik şivelere ait dil unsurları taşıması, onun hangi sahaya ait olduğu hususunda tereddütlü bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden de araştırmacılar eseri değişik sahaların dil yadigarı olarak değerlendirmişlerdir. Brockelmann onu Eski Osmanlı Türkçesinin ilk eserlerinden biri olarak kabul ederken, Fuat Köprülü de 14. yüzyıl Kıpçak edebiyatı mahsullerinden saymaktadır. Ahmet Caferoğlu ise eserin Orta Asya'da Hârizm sahasının Oğuzlarla meskûn bir bölgesinde yazılmış olabileceğini belirtmektedir. Bu durumda eserin hangi sahaya ait olduğu konusu yeterince açıklığa kavuşmuş değildir. Bu yorumlar da esasen bir tahminden öteye gitmemektedir. Ancak 14. yüzyılda Mahmud isimli bir şairin Kırım Türkçesiyle yazdığı ve muhtemelen aynı asırda Halil oğlu Ali adlı başka bir şair tarafından Oğuz Türkçesine çevrilmiş bir

başka Yusuf u Züleyha mesnevisinin varlığı, Ali'nin eserinin de Kırım Türkçesiyle yazılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Eserin Gotha, Dresden ve Berlin kütüphanelerinde olmak üzere üç nüshası bulunmaktadır.

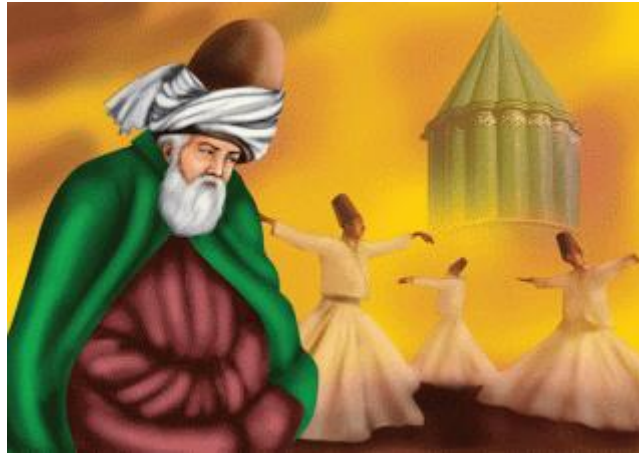
Kuduri Tercümesi :

Ebû Hüseyin Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî el-Bağdâdî'nin (ö. 428/1037), Hanefî mezhebinin görüşlerini ortaya koymak için yazdığı el-Muhtasar adlı Arapça eserin tercümesidir. Ne zaman ve kimin tarafından tercüme edildiği belli değildir. Eser yer yer Karahanlı Türkçesi özellikleri taşımakla birlikte, bazı Kıpçakça özellikler de ihtiva etmektedir. Ancak eser esas olarak Oğuz Türkçesinin 13. yüzyıl öncesi özelliklerini yansıtmaktadır. Buna göre eser 12-13. yüzyıl arasında yazılmış görünmektedir. Karışık bir yapıya sahip görünen Kuduri Tercümesi, dil yapısı bakımından Behcetü'l-hadâik ile birleşmektedir. Kudûrî Tercümesi, eski Türk edebî yazı dilinden, İslâmiyet sonrası Oğuz yazı diline geçiş basamağında bulunan bir eser olarak kabul edilmektedir.

Feraiz Kitabı :

Farsça yazılmış bir fıkıh kitabından Fakih Yakut Arslan tarafından Türkçeye tercüme edilmiş dinî muhtevalı bir eserdir. Adından da anlaşılacağı üzere fıkıhın feraiz (miras dağıtımı) ile ilgili konularını ihtiva etmektedir. Tercüme tarihi belli olmamakla birlikte 13. yüzyılda Anadolu'da yazıldığı tahmin edilmektedir. Eserin 743 (1343) yılında Miskin Abbas adında biri tarafından istinsah edilmiş bir nüshası Bibliotheque Nationale'deki Türkçe yazmalar bölümünde bulunmaktadır. Bünyesinde Doğu Türkçesi Özellikleri ihtiva etmesi bakımından Behcetü'l-hadâik'la bir paralellik gösterir. Ancak Feraiz Kitabında Eski Türk yazı dili ile birleşen özellikler daha azdır. Anadolu Bölgesi ile Orta Asya yazı dili arasındaki bağlantıya işaret eden eser, Şinasi Tekin tarafından yayımlanmıştır.

Mevlana

Türkistan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Babası Harzemşahlar ülkesinin büyük âlim ve sûfilerinden Sultânü'l-ulemâ Bahaeddin Veled, annesi ise Mü'mine Hatun'dur. Mevlânâ, devrinin tanınmış bir din ve tasavvuf bilgini olan babasıyla birlikte, küçük yaşta Belh'ten ayrılmıştır. Aile bir müddet Hicaz ve Şam'da bulunduktan sonra Konya'ya yerleşmiştir. Mevlânâ, iyi bir tahsil görerek yetişmiş, sonra çevresinin ve şahsî özelliğinin şevkiyle tasavvuf yoluna girerek Mevlevîlik tarikatının kurucusu olmuştur. Böylece o, yalnız Anadolu tasavvuf edebiyatının değil, bütün mutasavvıf şairlerin en büyüğü olarak kabul edilmektedir.

Mevlânâ, kendisi bir Türk olmasına rağmen, zamanındaki edebiyat dilinin Farsça olması sebebiyle eserlerini Farsça yazmıştır. Belli başlı eserleri Dîvân-ı Kebîr, Mesnevî, Fîhi Mâfih, Mektûbât, Mecâlis-i Seb'a'dır.

Divan kasideler, gazeller, terci'ler, müstezadlar, rubailer ve başka şiirlerle tertiplenmiştir. Divan'daki pek çok şiir Şems-i Tebrizî tarafından söylenmiş gibi, onun adını taşır. Bu yüzden Mevlânâ Divan'ını Dîvân-ı Şems-i Tebriz dîye adlandıranlar da olmuştur.

Mesnevi, Mevlânâ'nın İslâm dünyasında bir mukaddes kitap saygısıyla tanınan ve sevilen eseridir. Fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle ve mesnevi tarzıyla yazılan bu eser, 25618 beyit hacmindedir.

Fihî Mâfih, Mevlânâ'nın, meclislerinde yaptığı sohbetlerin müridleri tarafından not edilmesiyle oluşturulmuş mensur bir eserdir. Kitapta 70'ten fazla sohbet yer almaktadır. Bunların esas konusu tasavvufudur. Bununla birlikte Mevlânâ bu sohbetlerinde, dinî, ahlâkî görüşlerini, inanışlarını, devrinin çeşitli sosyal konularını dile getirmiş ve kendisine yöneltilen sorulara inandırıcı cevaplar vermiştir.

Mektubât, Mevlânâ'nın bir araya getirilen mektuplarından oluşmaktadır. Mecalis-i Seba ise, Mevlânâ'nın yedi vaazını bir araya toplayan kitaptır.

Mevlânâ bütün eserlerini Farsça kaleme almıştır. Türkçe herhangi bir eseri yoktur. Ancak Farsça şiirlerinin arasında Türkçe sözlere de yer vermiş, zaman zaman şiirleri arasında Türkçe mısralar sıralamış; bazen bir mısraın yansını Farsça öteki yarısını Türkçe söylemiş, nitekim iki üç beyit tutarında küçük bir manzumecik meydana getirmiştir. Böylece o, Anadolu'da Türkçe sür söyleyen ilk şahsiyet olmuştur.

Mevlânâ'nın şiirlerinde rastlanan Türkçe ibareler ve kelimeler, o dönemde Farsça yazan hemen her şairde görülen Türkçeden Farsçaya geçmiş kelimelerdir. Şiirlerinde rastlanan beyit sayısı 25, kelime sayısı ise 110 civarındadır. Mevlânâ'nın Divanında rastlanan Türkçe ve Türkçe-Farsça karışık beyitlerle, öteki eserlerinde görülen bir kısım Türkçe kelimeler bazı araştırmacılar tarafından yayımlanmıştır.

Ahmet Fakih

13. yüzyılda Konya'da yaşadığı bilinen Ahmed Fakih'in hayatı hakkında kaynaklarda verilen bilgilerin çoğu, Mevlevî ve Bektaşî menkıbelerine dayanmaktadır. Bu bakımdan Eflâkî'nin Menâkıbü'l-ârifî'nin, Muhyiddin'in Hızırnâme'si, Seyyid Hârûn-ı Velî menakıbı ile Hacı Bektaş-ı Velî ve Hacı Sultan velâyetnâmelerindeki bilgiler, tamamen menkıbevî bir karakter taşır. Bu kaynaklardan yararlanarak Ahmed Fakih'i ve Çarhnâme adlı kaside biçimindeki manzumesini ilim âlemine ilk kez Fuat Köprülü tanıtmıştır.

Ahmed Fakih hakkındaki en eski bilgileri Eflâkî vermektedir. Buna göre Ahmed Fakih, Horasan'dan gelerek Konya'ya yerleşmiş saf yürekli bir Türk'tür. Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'in müridi olmuş, ondan fıkıh dersleri almış ve bu yüzden de kendisine "fakih" denmiştir. Bir gün Bahaeddin Veled'den Hidâye okurken, hocası öylesine derin hakikatlerden bahsetmiş ki, Ahmed Fakih onun ilmindeki büyüklük karşısında cezbeye kapılıp kitaplarını yakarak dağlara düşmüştür. Yıllarca cezbe halinde dağlarda dolaştıktan sonra, ancak Bahaeddin Veled'in ölümünü müteakip Konya'ya gelmiş ve Dervâze-i Amed denilen yerde yaşamaya başlamıştır. Burada türlü kerametler göstererek çok meşhur olmuştur. Henüz genç yaşta Mevlânâ Celâleddin'e de büyük hürmet ve muhabbet gösteren Ahmed Fakih 1221'de vefat etmiş ve cenaze namazını da Mevlânâ kıldırmıştır.

Bahaeddin Veled'in 1228'de Konya'ya geldiği ve 1230'da da vefat ettiği düşünülecek olursa, Eflâkî'nin 618 olarak verdiği ölüm tarihi arasında bir çelişki bulunmaktadır. Eflâkî'nin verdiği tarih bir başka

Ahmed Fakih'e ait olabilir. Nitekim son zamanlarda yapılan araştırmalarda, kişilikleri birbirlerine karıştırılmış Ahmed Fakih adını taşıyan birden fazla şahsiyetin bulunduğu ortaya konmuştur. Başbakanlık Arşivi'ndeki 1476 yılına ait Karam Defteri'nde ise Ahmed Fakih'in ölüm tarihi 1252 olarak zikredilmektedir. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemle de paralellik gösteren bu tarihin, Ahmed Fakih'in ölüm yılı olarak değerlendirilmesi daha uygundur.

Ahmed Fakih adına kayıtlı iki eser bulunmaktadır. Bunlardan ilki Çarhnâme adıyla meşhur olan ve mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla kaside biçiminde yazılmış 100 beyitlik bir manzumedir. Asıl adı "Çarhnâme-i Ahmed Fakîh Der Bîvefâi-i Rûzigâr" olup, Eğridirli Hacı Kemal'in derlemiş olduğu Câmiü'n-nezâir adlı şiirler mecmuasında bulunmaktadır. Anadolu Türkçesinin en eski örneklerinden biri olarak kabul edilen bu eserinde Ahmed Fakih, dünyanın faniliğinden, dünya zevklerine kapılmamak gerektiğinden, kıyamet gününün dehşet ve korkusundan söz edip ölümü hatırlatmaktadır. Ayrıca dünyada ahiret için hazırlanmak gerektiğini söyleyerek sabırlı ve alçak gönüllü olmak gibi, bazı ahlâkî güzellikleri de telkin etmektedir. Nazım tekniği ve sanat değeri bakımından pek fazla önemli olmamakla birlikte dili açısından büyük değer taşımaktadır. Çarbnâme'yı önce Fuat Köprülü bulmuş ve ilim âlemine tanıtmış, daha sonra da Mecdut Mansuroğlu dil özelliklerini de işleyerek eseri yayımlamıştır.

Ahmed Fakih adına kayıtlı olan ikinci eser ise Kitâbu Emâfı Mesâridi's-şerifedit. 339 beyit tutarındaki bu eser mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla ve mesnevi biçiminde yazılmıştır Arada yer yer gazel tarzında kafiyelenmiş beyitler de vardır. Eserin sonundaki Kudüs hakkındaki övgüler ise hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Bu eserinde Ahmed Fakih, hac intihalarını ve hac seyahati sırasında gezip gördüğü ve ziyaret ettiği Şam, Kudüs, Mekke, Medine gibi şehirleri ve buralardaki kutsal yerleri anlatmaktadır. Bilinen tek yazma nüshası British Museum'da bulunan eseri Hasibe Mazioglu metin ve sözlük halinde yayımlamıştır.

Hoca Dehhani

Horasan'dan gelip Konya'ya yerleşmiş olan Dehhânî'nin hayatı hakkında etraflı bilgi yoktur. I. Alâeddin Keykubad veya III. Alâeddin Keykubad zamanında yaşadığı tahmin edilmektedir. Yaşadığı yıllar tam olarak bilinmese de 13. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır.

Eldeki bilgilere göre Anadolu'da din dışı konularda eserler verip bu yolda kaside ve gazel söyleyen ilk şairin Dehhânî olduğu kabul edilmektedir. Bu bakımdan klasik Türk edebiyatının ilk örnekleri, Dehhânî'nin elimizdeki şiirleridir. Dehhânî adına kayıtlı biri kaside dokuzu gazel olmak üzere on şiir günümüze gelmiştir. Ancak sonradan gazellerden birinin Resmî adli bir şaire, ikisinin de Kemal Paşazade'ye ait olduğu ileri sürülmüştür. Bu şiirlerde sade, akıcı ve canlı bir Türkçe kullanılmıştır. Dildeki bu akıcılık ve işleklik, Dehhânî'nin anlatımındaki sağlamlık ve oturmuşluk göz önünde bulundurulursa, onun bu yolda ilk olmadığı anlaşılar. Ayrıca kaynaklarda Dehhânî'nin, Sultan III. Alâeddin Kuykubad'ın emri ile onun adına 20.000 beyitlik Farsça bir Selçuklu Şehnamesi yazdığı da kayıtlıdır. Ne var ki bu eser daha sonra ele geçmemiştir. Dehhânî'nin şiirleri Mecdut Mansuroğlu ve Hikmet İlaydın tarafından yayımlanmıştır.

13. yüzyılda bir taraftan aydınlara ve halk tabakasına hitap eden dinî-tasavvufî nitelikte bir edebiyat gelişirken, diğer taraftan halk edebiyatında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Daha önce bahsedilen Dânişmendnâme, Battalnâme gibi eserlerin yanı sıra, Türk nüktecililiğinin ve mizah dehasının ustası Nasreddin Hoca'nın nükte ve fıkraları da bu devrin halk edebiyatı ürünleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu nükte ve fıkralar, zamanın geçmesiyle değerlerinden hiçbir şey

kaybetmeyen, insanın sosyal ve psikolojik yapısını yansıtan, olayları güldürücü ve düşündürücü yönleriyle ele alan birer dil ve kültür anıtlarıdır. Bu nüktelerde Türk insanının zekâsı, dünya ve hayat görüşü, zevki, tecrübesi yaşamaktadır.

Sultan Veled

Sultan Veled, Mevlânâ'nın büyük oğludur. 623'te (1226) bugün Karaman denen Lârende'de doğmuştur. Sufi muhitinde yetişmiş, tasavvuf şevkini babasından ve Şems-i Tebrizî'den öğrenmiştir. Kuvvetli bir medrese ve tarikat bilgisi edinmiştir. Mevlevîliğin ilk şeyhi Çelebi Hüsâmeddin'in vefatından sonra 684'ten (1285) itibaren Mevlevî tarikatının şeyhî olmuş ve ölümüne kadar (712/1312) bu önemli görevi ustalıkla başarmıştır.

Sultan Veled Mevlevîlik tarikatının nizamını koyup, tarikatın önce Konya ve çevresinde, sonra da belli başlı Anadolu şehirlerinde dergâhlar kurup gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Hemen her alanda babasının izinde yürüyen Sultan Veled eserlerini Farsça yazmıştır. Farsça Divanı, İbtidânâme, Rebâbnâme. İntihânâme isimlerinde üç mesnevi ve Maârif adında, bir de mensur eseri vardır.

Sultan Veled'in bu Farsça eserlerinin içinde bazen gazel şekliyle, bazen de mesnevi biçiminde söylenmiş Türkçe beyitler bulunmaktadır. Bunlar konuları bakımından Farsça manzumelerinden ayrılmayan, dinî tasavvufî, ahlâkî akidelerle, babasının şöhretini Türk halkı arasında yaymak için yazılmış şiirlerdir. Bu Türkçe beyitlerin Türk dili tarihi bakımından değeri oldukça fazladır.

Sultan Veled'in bugüne kadar tesbit edilebilen Türkçe beyitlerinin sayısı 367'dir. Bunların 76 tanesi İbtidânâmede (690/1291), 162 tanesi Rebâbnâme'de (700/1301), 129 beyit ise Divan'ında bulunmaktadır. Divan'ındaki bu manzumelerden 28 tanesi tamamen Türkçe, ötekiler ise Türkçe-Farsça mülemma(karışım) şeklindedir. Mecdut Mansuroğlu Sultan Veled'in Türkçe şiirlerini dil incelemeleri, transkripsiyonlu metinleri, sözlük ve tıpkı basımlarıyla birlikte Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri adıyla yayımlamıştır (İstanbul 1958).

Gerek Mevlânâ'da gerekse oğlu Sultan Veled'de Türkçe, bazı kelime ve beyitlerden ibaret dağınık ifadeler şeklinde kendini göstermektedir. Ancak bu dağınık beyit ve mısraların daha sonra gelenlere birer öncülük görevi yaptığı da muhakkaktır.

Şeyyad Hamza

Eski Anadolu Türkçesinin önde gelen şairlerinden olan Şeyyad Hamza'nın hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir. Bursalı Lâmiî Çelebi'nin (ö. 938/1532) başlayıp oğlu Abdullah Çelebi'nin tamamladığı Letâîf'te anlatılan iki fıkrada Nasreddin Hoca ile konuşturulmasına ve Akşehir Mezarlığı'nda Şeyyad Hamza'nın kızı Aslı Hatun'a ait bir mezar kitabesinin bulunmasına bakılarak onun Nasreddin Hoca ile çağdaş olup Akşehir ve çevresinde yaşamış olabileceği ileri sürülmüştür.

Şeyyad Hamza'yı ilk kez ilim âlemine tanıtan Fuat Köprülü onun hakkında şu bilgileri vermektedir: "Şeyyad Hamza Hicrî yedinci asırda yetişmiş, mesleğini halk arasında neşr ve talimle uğraşan sûfî bir halk şairi olup bâtinî mezhebe sahip babalardan biridir. Câmiunnezâir'de şiiri bulunduğu göre eserleri ve hatırası kısmen onuncu asra kadar yaşamıştır. Aruz vezninden ziyade hece vezni ve halk lisanıyla tasavvufî, ahlâkî manzumeler yazdığı muhakkaktır, fakat eserleri kaybolmuş olmalıdır. Yunus

Emre'nin manevî şahsiyetinin teşekkülünde şüphesiz medhaldardır. Yedinci asır Anadolu şairleri arasında, mutasavvıf halk şairi olmak itibarıyla, bilhassa edebiyat tarihimiz bakımından hiç ihmal edilemeyecek bir mevkie sahiptir. İstanbul ve Anadolu kütüphanelerinde onun sair bazı manzumeleri ele geçebilir."

Köprülü, Şeyyad Hamza'yı koyu bir bâtını olarak tanıtmışsa da, şairin sonradan bulunan ve yayımlanan şiirlerinden, özellikle naatlarından bir Sünnî olduğu açıkça anlaşılmıştır. Ancak, başta tezkireler olmak üzere, eski kaynakların hiçbirinde şair hakkında bilgi bulunmaması, Köprülü'nün tahminî olarak verdiği bilgilerin hiç tartışılmadan doğru olarak kabul edilmesine sebep olmuştur.

Kızı Aslı Hatun'a ait mezar taşlarını bulan Rıfkı Melut Meriç, kitabedeki 749 (1348) yılma bakarak aradaki zaman farkı dolayısıyla, 14. yüzyılda vefat eden kişinin 13. yüzyılda yaşadığı kabul edilen bir kimsenin kızı olmasını tereddütle karşılar. Fakat elinde başka delil olmadığından kesin bir şey söyleyemez. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalarda, Şeyyad Hamza'ya ait yeni şiirlerin ortaya çıkmasıyla edinilen bilgiler ışığında, onun 1348 yılında hayatta olduğu, en iyimser tahminle 13. yüzyılın son çeyreği ile 14. yüzyılın ilk yansında yaşamış olduğu kesinlik kazanmıştır.

Eserleri:

1. Münferit Şiirler
2. Dâstân-ı Sultan Mahmud
3. Yusuf u Züleyha

Yunus Emre

Türk milletinin yetiştirdiği en büyük şairlerden biri olmasına rağmen hayatı hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. Bu durum biraz da hayatının efsaneleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Onun destanî hayatı Hacı Bektaş-ı Velî Velâyetnâmesi'nde şöyle anlatılmaktadır:

Hacı Bektaş-ı Velî Horasan diyarından Rûm'a (Anadolu) gelip yerleştikten sonra velîliği ve kerametleri etrafa yayıldı. Her taraftan mürit ve muhipler gelmeye, büyük meclisler kurulmaya başlandı. Fakir

halli kimseler gelir, nasip alır giderlerdi. O zaman Sivrihisar'ın şimal tarafında Sanköy denilen yerde Yunus derler bir kimse var idi. Gayet fakir halli olup ekincilik ederdi. Bir vakit kıtlık oldu, ekinde bir nesne hasıl olmadı. Yunus, erenlerin bu güzel vasfını işitti. Hiç kimsenin bu kapıdan boş dönmemesi dolayısıyla bir bahane ile gidip kifaf edecek kadar bir şeyler istemeyi düşündü. Eli boş gitmemek için öküzüne dağdan alıç yükleyip Sulucakarahöyük'e doğru yola koyuldu.

Karahöyük'e varınca, Hacı Bektaş-ı Velî huzuruna Çıktı, armağanım sunup "Ben fakir bir kimseyim, bu yıl ekinimden bir nesne alamadım, ümidir ki şu yemişi kabul edip karşılığında buğday veresiniz, aşkınıza kifaf edelim" dedi. Hacı Bektaş-ı Velî "Öyle olsun" diyerek abdallara işaret etti, alıcı alıp paylaşip yediler. Yunus birkaç gün orada eğlendi. Gidecek olunca, Hacı Bektaş'a haber verdiler. O da, "Sorun bakalım ne ister, buğday mı, nefes mi verelim?" dedi. Sordular, Yunus "Ben nefesi neyleyeyim, bana buğday gerek" diye cevap verdi. Yunus'un cevabını Hacı Bektaş'a bildirdiler. Hünkâr "Varın Yunus'a söyleyin, alıcının her tanesi için bir (iki) nefes verelim" buyurdu. Yunus dedi ki: "Ehl ü ayalım var, nefes karın doyurmaz. Lütfederlerse buğday versinler, kifaf edelim". Bu sözü Hacı Bektaş'a arz eylediler. Bu defa "Varın söyleyin, alıcının her çekirdeği başına on nefes verelim" dedi. Yunus bu söze karşılık yine "Ben nefesi neyleyeyim. Gölüğüm çocuğum var, bana buğday gerek" diye ısrar etti, razı olmadı. Hacı Bektaş dilediği kadar buğday verilmesini emretti, öküzüne yüklediler.

Yunus veda edip yola koyuldu. Köyün aşağı ucunda olan hamamın öte başındaki yokuşu çıkınca aklı başına geldi, şöyle düşündü: "Velâyet erine vardım, bana nefes sundular, atıcımın her çekirdeği başına on nefes verdiler, kail olmadım. Ne olmayacak iş ettim, gafil oldum. İmdi buğday bir nice gün içinde tükenür, nefes ise ölünceye dek tükenmez, o nasipten mahrum kaldım. Geri döneyim, erenlerin eşiğine varayım, ola ki himmet ettikleri nasibi vereler." Yunus dönüp tekkeye geldi. Buğdayı öküzün arkasından indirdi. Halifeler bu hali görüp Yunus'a "Niçün geri geldün?" diye sordular. Yunus "Bana buğday gerekmez, o himmet olunan nasibi versinler" dedi. Yunus'un ahvali Hacı Bektaş'a arz edildi. Hacı Bektaş buyurdu ki "O iş şimdiden sonra olmaz, biz o kilidin anahtarını Tapduk Emre'ye verdik, varsın nasibini ondan alsın."

Yunus'a bunu duyurdular. Bu söz üzerine Yunus yola koyuldu, Tapduk Emre'ye geldi. Hacı Bektaş'ın selâmını söyledi, vaki olan hali anlattı. Tapduk Emre "Safa geldin, halin bize malum olmuştu. Hizmet et, yemek getir, nasibini al" dedi. Yunus dedi ki: "Ne hizmet varsa yapalım."

Tapduk'un tekkesinin ardında dağ vardı. Tapduk, Yunus'u dağdan odun getirme hizmetine koştı. Yunus her gün dağdan odun getirir oldu. Odunu sırtına vurup getirirdi, amma yaşını ve eğrisini kesmezdi. "Erenler meydanına eğri yakışmaz" derdi. Tam kırk yıl bu hizmeti gördü.

Günlerden bir gün Anadolu (Rum) erenleri Tapduk Emre'nin tekkesine geldiler. Büyük topluluk oldu, meclis kuruldu. O mecliste Yûnus-ı Gûyende derler bir kimse vardı. Yunus da orada idi. Tapduk Emre cezbelenip hallenince Gûyende'ye "Yûnus söyle" dedi. Gûyende işitmedi. Tekrar "Yûnus, şevkimiz var, sohbet eyle, işitelim" dedi. Gûyende yine işitmedi. Üçüncüsünde de Yûnus-ı Gûyende'den haber çıkmayınca, bu sefer ikinci Yunus'a (bizim Yunus) dönüp "Yunus vakit oldu, o hazinenin kilidini açtık, nasibini alıverdin. Sen söyle, bu mecliste sohbet eyle. Hünkâr varlığının nefesi yerine geldi" dedi. Yunus'un gönlü açıldı, gözlerinden perde kalktı, şevk denizine düştü.

Ağzını açıp inci ve cevahir saçtı. İlâhî hakikatlerin sırlarından, inceliklerinden öyle bir sohbet eyledi ki işitenler hayran kaldılar. Sonra o ne söylediyse hepsini kaleme aldılar. Muteber bir divan oldu. Hâlâ mezarı Sivrihisar civarında doğduğu yere yakındır.

Yunus Emre hakkında anlatılan menkıbelerden biri de onun şiirleriyle ilgilidir. Bu rivayete göre Yunus üç bin şiir söylemiş. Bunlar bir divan halinde toplanmış. Bu divan Molla Kasım adlı mutaassıp bir hocanın eline geçmiş. Molla Kasım bir su kenarında oturup divanı okumaya başlamış. Şeriata uygun görmediklerini okudukça yakmış. Bu şekilde şiirlerden bin tanesini yakınca usanmış, bin tanesini de suya atmış. Üçüncü bine başlayınca

Derviş Yunus bu sözi eğri büğrü söyleme
Seni sığaya çeker bir Molla Kasım gelir

beytine rastlayınca Yunus'un kerametini inanmış, erenlerden olduğunu anlamış, divanı öpüp başına koymuş. Ne çare ki elde bin şiir kalmış. Yunus'un o yakılan bin şiirini gökte melekler, denize atılan bin tanesini balıklar, kalan bin şiirini de insanlar okumaktadır.

Yunus feyiz alamadım diye şeyhinden kaçtıktan sonra, karşılaştığı dervişlerle başından geçen macera üzerine kendi mertebesini anlamış, şeyhinin büyüklüğünü tasdik ederek dergâha dönmüş ve eşîğe yatarak kendini affettirmişti. Fakat Tapduk "Mertebe ni öğrendin, artık burada duramazsın. Asamı attığın yere gider, orada ruhunu teslim edersin" demiş ve asasını atmış. Yunus bu asayı tam beş yıl aramış. Sonunda Sarıköy'de bulmuş, orada ölmüş (halk rivayeti).

TOPLUM VE EĞİTİM

Yerli Halk

Türkler geldiğinde Rum diyarı, çok kalabalık ve mamur bir ülke değildi. Roma Devri'nin sonlarında, Akdeniz güvenliğinin azalması, hem de İstanbul'un yeni bir merkez olarak ortaya çıkması ile ülkedeki refah, orta ve kuzey kesimlere kaymış gibiydi. Bunun en çarpıcı neticesi Side bazilikasındaki durumda görülebilir. Side'de antik mabeden çevrilen Bazilika, önceleri oldukça geniş tutulmuş iken, 4. yüzyılda çok küçültülmüş idi. Bundan açıkça anlaşılıyor ki kıyılardaki şehirlerde nüfus açık bir şekilde azalmış ve gerilemiştir.

Bizans Devri başlarındaki nüfus gerilemesini, ünlü Efesos şehrindeki küçülme ile de anlayabiliriz. Roma çağının ünlü ve kalabalık şehri Efesos, 5-6. yüzyılda bir hayli gerilemiş idi. Çok geniş sahaları içine alan şehrin savunması güç olduğundan, Bizans Devri'nde daha dar bir alanda savunma tesisleri yapılmıştır. Hemen bütün Efesos planında şehrin bu yeni surları Bizans duvarları adıyla gösterilir.

Kıyılardaki bu nüfus gerilemesi, ülkenin iç kesimlerinde de görülmüştür. 6. yüzyılda İran ile, 7. yüzyıl ve sonrasındaki İslamlarla olan mücadele sonucunda, halk sarp kayalıklar üzerine kurulmuş olan kastralara veya dar ve derin vadi içlerine çekilmiş idiler.

Bizans Devri'nde, adları şehir olarak geçen kalelerin sahalarının oldukça küçük olduğu açıkça görülüyor. Günümüzde çoğu zaman iç kale gibi kabul edilen Bizans Çağı kalelerinin küçük boyutları Bizans Devri'nde Anadolu sahasında Hristiyan yerli nüfusun hiç de çok kalabalık olmadığını açıkça gösterir.

Bizans Dönemi'nin sonlarında, Türklerin, gelişi ile bir kısım sofu Hristiyanlar zaten çekilmeye başlamışlardı. Böylece kademe kademe Anadolu'nun batısına ve oradan da adalara doğru göçmüşler idi.

Diğer Rum da yerliler, Hristiyanlar veya eski dinlerinde devam edenler iki ana kesimde ifade ediliyor. Ülkenin orta ve batısındaki Hristiyanlar İstanbul Kilisesi'ne bağlı olup, "Rum" diye anılacaklardır. Ülkenin orta ve genelde doğusunda oturan, Eçmiyazin Kilisesi'ne bağlı Hristiyanlar ise Ermeni olarak bilineceklerdir. Bu arada bir kısım Hristiyanlar da, öteki büyük Hristiyan inançları tarafından hor görülünce ülkenin kenar ve uç kesimlerine göçmüş idiler. Nasturi ve Süryaniler bunlar arasında sayılabilir.

Yeni Gelen Halk (Türkler)

Anadolu'ya Asya içlerinden gelen insan unsuru, yani Türklerin nitelikleri ve sayıları çok eskilerden beri büyük bir merak konusudur. Bu merak iki yönlüdür. Bu gelenler kimlerdir, hangi boyun Türkleridir? İkincisi de bu Türklerin sayısı ne kadardır? Çünkü, Roma Çağı'nın etkisiyle, kalabalık ve canlı bir hayata sahip sanılan Anadolu'ya gelen asker Türklerin sayıca az oldukları sanılır. Böyle olunca gelen asker Türklerin, yerlilerle ilişkileri birçok yönden çok büyük bir önem kazanır.

Türkler geldiğinde, Anadolu sahasındaki hayat, hiç de Roma Devri'ndeki gibi canlı ve kalabalık değildir. Çünkü Bizans Devri'nde şartlar değişmiş, vaktiyle Roma'ya açılan limanlara inen yollar üzerindeki şehirler gerilemişlerdir. Bu gerileme ve küçülmeyi, Akdeniz kıyılarındaki Roma şehirlerinde açıkça

görmek mümkündür. Demek ki Türkler, sayıca az ve daha çok asker olarak gelmiş olsalar dahi, geldikleri ülkede nüfus çok kalabalık olmadığı gibi, geldikleri yörelerde çok canlı bir iktisadi hayat da söz konusu değildir.

Selçuklular Devri'nde bu ülkeye gelenler, buraya temelli yerleşmek ve yeni bir hayata atılmak üzere gelmişlerdi. Hemen ilave edelim ki gelenlerin sadece asker ve özellikle de bekar oldukları sanılmamalıdır. Türkler uzun mesafeli ve birkaç sene sürecek askeri seferlerine aileleri, yani hanımlarıyla birlikte çıkıyorlardı. Hemen her yaz yapılan seferlerde, daha çok tahrip amaçlı akınlarda ise, böyle bir durum olmadığından, Türk beylerinin oğullarını 'öz'de; konçuy=hanım-kızlarını 'kuy'da bıraktıkları Göktürk Çağı kitabelerinden anlaşıyordu. Ancak, bazen beş-altı yıl sürebilen uzun seferlere, askerler eşleriyle birlikte katılıyordu. Bu durum destanı devirlerden beri böyle bilinmelidir.

Oğuz Destanı'nda açık olduğu gibi askerleri Oğuz'un seferlerine eşleriyle birlikte katılmışlardır. Ağaç kabuğunda doğum yapmaya mecbur kalan bir askerin çocuğuna Kıpçak adı konulması gibi olaylar bunu açıkça belirtir. Türk seferlerinde, kadın ve çocukların bulunduğu ağırlık (uğruk), biraz geriden geliyordu.

Netice olarak, Türkler bu ülkeye, yalnız ve yalın asker olarak değil, eşleriyle ve hatta küçük çocuklarıyla birlikte gelmişlerdir. Aralarında elbette yeni yetişmekte olan evlenmemiş bekar askerler de olabilir. Nitekim Osmanlıların ilk zamanlarında İznik alınınca böyle bekar askerlerin, dul Bizanslı kadınlarla evlenmeleri söz konusu olmuştur. Ancak böyle bir durum, Selçuklular Devri'nde yaygın olarak görülmemektedir. Türk erkeği için hanımının evinde oturmak, yanı "iç güveyisi" olmak olumsuz ve tercih edilmeyen bir özelliktir.

Anadolu'ya gelen Türklerin sayısına dair bildiklerimiz oldukça sınırlıdır. Türk geleneklerinde veya Doğu kaynaklarında bu hususta verilen bilgiler yetersizdir. Bizans kaynaklarında da ayrıntılı bilgiler yoktur. Bununla birlikte, 1198'de Bizans, İzmir'i geri aldığında, şehirde bulunan 10.000 Türkü katletmişti. Anlaşıyor ki, Çaka Bey'in çevresindeki Türklerin sayısı, İzmir şehrinin o zamanki durumu göz önüne alınırsa, hiç de azımsanmayacak bir sayıdadır. 1118'de Menderes dolaylarındaki Laodikeia'yı savunan Türk kumandanı Alp Kara, yanındaki 800 Türk ile, kalabalık Bizans ordusunun önünden çekilmiş idi. Bu ve benzeri rakamlara göre 11. yüzyıl sonları ile 12. yüzyıl başlarında, Anadolu'ya gelen Türkler hiç de az sayılamazlar.

Türkler ve bu arada birçok Türk beyi, Rum diyarına küskün Selçuklu önderleri tarafından sürüklenmişlerdir. Artuklu, Saltuklu, Mengücekli ve Danişmentli Türk boylarını göz önüne almayarak, genelde bu gelenleri Selçukoğullarıyla ilişkili görmek de mümkündür. Aslında doğrudan bütün Selçuklular, Oğuzlar, Karahanlılar ve Gazneliler arasında İç Asya'da sıkışıp kaldıklarından daha rahat ve iyi bir hayat kurmak üzere batıya doğru yönelmiş idiler. Bu yöredeki devletler, Batı Asya'da yeni bir canlılık yaratmış, bu sebeple Bizans karşı saldırısını çekmiş idi. Bizans saldırısı Malazgirt'te sonuçsuz kılınca, Rum diyarı adeta açılmış gibiydi. İç veya Batı Asya'da sıkışan Türkler şimdi bu yeni açılan diyarda kendilerine yeni imkânlar arayabiliirdi. Böylece doğrudan Büyük Selçuklu Hakanı Melikşah'ın emriyle değil, fakat serbest bıraktıkları komutanları eliyle yeni bir yurt edinme hareketi başlatıldı. Batıya yönelen bu harekette babası öldürülen Selçuklu ailesinden Kutalmış'ın oğlu Süleyman Bey de etkili bir konumda idi.

Batıya doğru kopup gelenler arasında oldukça güçlü beyler vardı. Hatta Karahanlı ailesine mensup hanlardan da söz ediliyor. Fakat bunlar, güçleri yine de sınırlı olan "garib" beyler idi. Buraya çoğunlukla bir yeni yurt tutmak için gelmişlerdi. Saltuk Bey'in yanındaki insan gücü, Erzurum dolaylarındaki birkaç kale alınca bitmiş idi. Mengücek Gazi de öyle, Divriği ve Erzincan dolaylarında yeni kaleler aldı. Askerlerini buralara yerleştirdi ve daha batıya geçemedi. Artuk Bey, daha güneydeki şehir ve kalelere hakim olmuştu. Batıya doğru, İstanbul'a yönelenler de vardır. Bunlar arasında Kutalmışoğlu Süleyman Bey ile Karadeniz kuzeyi ile ilişkisi sezilen Çaka Bey de bulunuyordu.

Çaka Bey, atak bir genç olup, bir ara Bizans'a esir düşmüş idi. Uzun bir zaman esir kaldı, kendisini gösterdi. Nihayet 1081'deki taht kavgasında ülkesine kaçtı; İzmir'e ve yöresine hakim oldu ve İstanbul'u da almak için Karadeniz kuzeyindeki güçler Peçenekler ile temasa geçti. Ancak Bizans Peçenekleri, bir başka Türk boyu Kumanlarla, Çaka Bey'i de damadı Kılıçarslan ile bertaraf etmeyi başardı.

Rum diyarının kısa bir sürede Türklerin eline geçmesi, Hristiyanlığın darbe yemesi Avrupa'yı etkiledi. Haçlı seferleri tertiplendi ve Haçlı sürüleri Rum diyarına yöneldiler. Kılıçarslan ve öteki Türk beyleri Haçlılara ağır kayıplar verdirdiler. Böylece bundan böyle bütün bu yeni toprakların kendilerine ait olduğunu kesinlikle gösterdiler.

Türkler 1071'i takip eden 20-30 yılda hep kılıçlarıyla birlikte yattılar. Her zaman dikkatli, her zaman savaşa ve mücadeleye hazır idiler. Türklerin İslam ülkesinin ileri ucundaki "gaza"ları, Asya içlerinde büyük yankılar buldu. Türkler, gerek boylar halinde, gerekse yalnız "garib"ler olarak durmaksızın bu ülkeye akmaya başladılar. Asya içlerinden yeni gelenlere, İran sahasından da katılanlar oluyordu. Böylece Rum diyarında değişik bir oluşum başladı.

Yukarda kısmen belirtmiş olduğumuz gibi, Türklerin Rum diyarına gelişi, bir büyük siyasi gücün planlı hareketi şeklinde olmamış idi. Türk boylarının pek çoğundan buraya insanlar gelmiştir. Sonraki zamanlarda, kimi coğrafyalarda bir büyük boy etkin iken, Rum diyarında çok farklı boylar kabileler içine girmiş idi. Bir Oğuz boyu yanında bir bakıyorsunuz ki Çiğil boyundan insanlar gelmiştir. Öte yandan Hazar'ın güneyinden gelenler yanında Karadeniz kuzeyinden gelenler de vardı. Kıpçaklar ve Özellikle Peçenekler, Rum diyarı içindeki yeni insan oluşumunda etkili olabiliyorlardı.

Eğitim

İslam dünyasının geneline bakıldığında, Tebriz veya Şam'a göre yeni açılmış ve İslamiyet'e kazandırılmış olan Rum diyarı, oldukça geri durumda bulunuyordu. Hatta Rum'un cehaletiyle meşhur olduğu dahi söyleniyordu. Elbette nihayet birkaç on senelik, belki de bir 50-60 senedir İslam diyarı olan bu ülkedeki eğitim, öteki ülkeler düzeyinde değildi.

Gerek ilk Beylikler Devri'nde, gerekse sonraki birliği, yani Türkiye Selçukluları Dönemi'nde eğitimi, iki kademeli olarak ele almak gerekir.

1. Temel eğitim,
2. İhtisas/meslek eğitimi.

1. TEMEL EĞİTİM

Temel eğitim, bir yandan İslâmiyet'ten, öte yandan da İç Asya Türk eğitim geleneklerinden etkilenmiştir. Selçuklu ülkesinde, özellikle kalelerde yerleşen Türkler arasında mekteplerin, 12. yüzyıldan itibaren var olduğunu kesinlikle biliyoruz. Mektep, temel İslâmî eğitimi, insana gerekli öteki bilgilerin verildiği bir kurum olarak 5 yaşında başlar ve 9-10 yaşlarına kadar devam ederdi. Sivas

şehrinde varlığını kesinlikle bildiğimiz bu eğitim kurumunun, öteki merkezlerde de bulunduğu muhakkaktır. Çünkü Selçuklu Devri'nin sonlarında oluşan duruma göre, özellikle şehirlerde mevcut olan mahallenin iki temel kurumu, mescid ve mekteptir. Mescidde imamlık eden kişi, aynı zamanda mektepde de muallimlik edebiliyordu.

13. yüzyıl ortalarında Konya'ya gelmiş olan Şems-i Tebrizi bir süre Erzincan'da mektep muallimliği yapmış idi.

Şehir ve kalelerde çözülmüş olan temel eğitim, kırsal alanlarda da göz önüne alınmıştır. Ancak orada eğitim, daha ziyade ezbere dayanıyor, bilgiler sözlü olarak aktarılıyordu. Türk hayatının yaylak ve kışlakta devam etmesi sebebiyle, her iki alanda da temel eğitim kurumları devam edebiliyordu.

2. İHTİSAS / MESLEK EĞİTİMİ

Selçuklu ülkesinde ihtisas eğitimin de iki ana kaynağı vardır. İslam aleminin eğitim mirası ile Asya Türk gelenekleri. Bu arada meslek eğitiminin temel kurumu olarak "medrese"yi biliyoruz. Medrese, gerek kuruluş, gerekse yapı olarak özellikle 12. yüzyıldan itibaren Diyar-ı Rum şehirlerinde görünmektedir.

Meslek eğitiminin en başında, insan hayatı için gerekli olan tıp=hekimlik eğitimi gelmektedir. Her şehirde ve iskân yerinde bulunan Darüşşifalara hekim yetiştiren bu medreseler, genellikle yan yana iki yapıdan oluşuyordu. Dershane kesimi ve hastane kesimi. Kayseri'de Gevher-Nesibe Harun'un 13. yüzyıl başlarında yaptırdığı Darüşşifa, çok yönlü özellikle bu türün en çarpıcı ve güzel örneği sayılabilir. Bir kısım darüşşifalar, sağlam yapıları ile şehir surlarının dışında yapılıyordu. Böylece oradan sadece şehirlerdeki insanlar değil, hemen herkes yararlanabiliyordu.

Darüşşifalar, eğitim kuruluşu olarak önemli olduğu gibi, doğrudan bir sağlık tesisi olarak da önemli idiler.

Gökyüzü incelemeleri yapan yüksek eğitim kurumları, özel yapı ve tertibatları ile dikkati çeker. Selçuklu çağında bazı medreseler bu amaca uygun olarak inşa edildiklerinden bunlarda astronomi, matematik ve fizik bilimlerinin de okutulduğu anlaşıyor. Mühendislik türünden bazı eğitim kuruluşlarının Artuklu ülkesinde bulunduğunu sanıyoruz; fakat bu türden mesleklerin eğitimi hakkında yeterli bilgilerimiz yoktur.

Dini etkili eğitim kuruluşları daha etkili ve yaygındır. Kimi zaman Dâr'ül-hadis veya Dâr'ül-kura diye anılsalar da medreseler, sonraki zamanlarda yanlışlıkla tamamen dini eğitim veren kurumlar olarak algılanmış idiler.

Medreselerde eğitimi en yüksek dereceli görevli olarak "müderris" verirdi. Bunun yardımcıları "muid"ler olup, ayrıca öteki hizmetliler de medrese kadrosunu oluştururdu. Medreselerle ilgili vakıflar dolayısıyla özellikle XIII-IV. yüzyıl medreselerinin işleyişi ile ilgili bilgilerimiz çoktur.

Medresede eğitim dili Arapça idi. Bununla birlikte Beylikler Devri'nde Türkçe yazılmış tıp kitapları ile Ku'ran çeviri ve tefsirleri sebebiyle, Türkçe'nin belirli bir önem kazandığını tahmin edebiliyoruz. Bununla birlikte, ülkenin Konya, Kayseri, Diyarbakir veya Niksar gibi önemli kültür merkezlerinde eğitim dili muhtemelen her zaman Arapça olmuştur.

Eğlence, Spor ve Diğerleri

Şehre dayalı hayatın ortaya çıkardığı bir sonuç, eğlence ve idman=spor hareketleridir. Şehirlerin içinde oldukça sıkışık durumda bulunulduğundan, şehrin kenarında, ona bitişik ve surun bir kapısının açıldığı uygun bir çimenlik, doğrudan bu amaca tahsis ediliyordu. Üzeri her zaman tertemiz yemyeşil çimenlerle kaplı olduğundan Gök-meydan diye anılan bu yerler, şehirlerin en önemli sosyal kurumu kabul edilebilir.

Buralarda halk topluca Bayram namazlarını kılabilir, hemen bütün şehir halkı bir araya gelebilirdi. Bayram sonrasındaki şenlikler de burada icra edilirdi. Şehir ve yöre halkını yakından ilgilendiren her türlü gösteri de burada yapılırdı. Konya gibi taht merkezi şehirlerde, tahta geçme cülus tören ve şenlikleri buralarda icra edilirdi. Öteki şehirlerde de her türlü şenlikler (donanma) buralarda yapılırdı. Bu arada toplumun görmesi gereken cezalandırmalar da burada icra edilirdi.

Gök-meydanlar, aynı zamanda birer idman=spor yeri idiler. Burada at koşuları yapılır, güreşler olur, ok atılır, kısacası hemen bütün idman=sporlar icra edilebilirdi.

Gökmeydanlar çok yönlü özellikleri ile Selçuklu çağının, daha doğrusu 12-15. yüzyıllar arasının en önemli sosyal kurumları olmuşlardır.

Sonraları bunların üzerini kısmen mezarlık (Konyadaki Meydan Mezarlığı) kaplamış, başka yapılar da (cami gibi, Sivas'taki Meydan Camii gibi) yapılmıştır.

Sosyal yardımlaşma gerçeği ve buna bağlı kurumlar, hem kırsal alanlarda, hem de özellikle şehirlerde mevcut idiler. Sonradan "İmaret" adını alacak olan yapıların ilk örnekleri bu dönemde görülür.

Türklerin Yerli Halk ile İlişkileri

Bir varsayım, Türkler bu diyara geldiklerinde sayılarının az, buna karşılık eskilerin oldukça etkin, kalabalık ve ülkenin de mamur olduğu yolundadır. Böyle olunca, sonradan bu ülkede kalabalıklaşan Türklerin, vaktiyle sayıca az gelenlerden çok yerli halkın Müslüman olması ile ortaya çıktığı da ileri sürülür.

11. ve sonraki yüzyıllarda Türklerin dahil olduğu fikir ve kültür kümesi ötekilere göre üstündür. Onların hem manevi hem de maddi üstünlükleri vardı. Buradaki maddi üstünlükten kastedilen, geçim

imânlarının çok daha iyi olması yolundadır. Gerçekten de 14. yüzyıla kadar Türk ülkesinde geçim, karnını doyurma ve para kazanma imkânı dünyanın öteki köşelerinden daha etkiliydi, veya hiç olmazsa alt düzeyde değildi. 11. ve 12. yüzyıllarda da maddi ve manevi olarak üstün durumda olanlar Türklereydi. Türklere doğru bir yöneliş vardır, fakat bunun büyük kitleler halinde oluştuğuna dair kaynaklardaki bilgiler, dini olanlar dışında genellikle abartılmıştır.

Şehirlerde (kalelerde) ve kırsal alanlarda eskiler ve yeni gelenler yüzyıllarca yan yana yaşayabilmişlerdir. Bunların içinde din, eğer raiyet olup cizye vermeyi kabul ederse, hiçbir problem teşkil etmemiş, varlığını devam ettirmiştir. Burada dikkati çeken, onların varlıklarının aynen devamıdır; onların gelişme, büyüme yolları sınırlıdır. Kale ve şehirlerdeki iskân sahaları belirgindir ve bunun içinde kaç hane iseler o şekilde devam edip gelirler. Böylece, sonradan bir kısım Ermenilerde abartılı olarak ifade edildiği gibi, evleri birkaç kat olabilmıştır. Ancak onların buna rağmen, doğrudan büyük kitleler halinde Müslüman oldukları bilinmiyor.

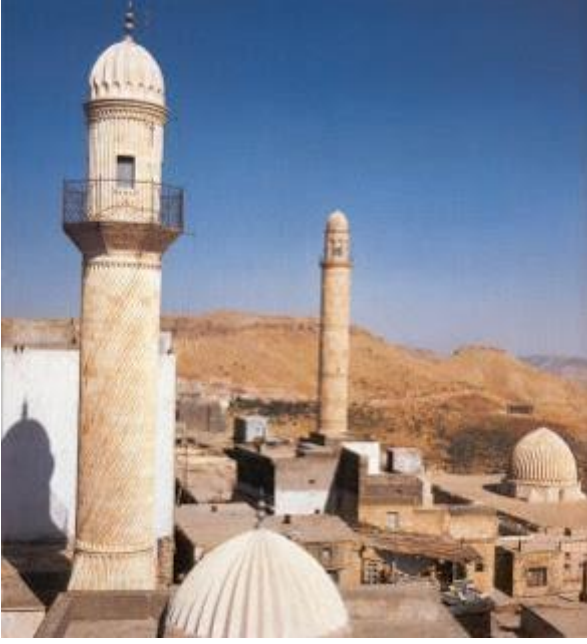
Bu arada dikkati çeken ve gerçekmiş kabul edilen bir diğer husus, Türklerin bu ülkeye bekâr ve yalın askerler olarak gelmiş olduklarıdır. Böylece tek ve bekar gelen bu askerler, bu ülkenin yerli kadınlarıyla evlenerek yeni bir insan kümesi meydana gelmiş olabilirdi. Öncelikle şunu belirtelim ki Türk seferlerinde, askerlerin, yalın veya tek olarak değil, aileleri ile birlikte gelmiş oldukları gerçeğidir. Türkler büyük seferlerine aileleri, hanımlar zile katılırlardı.

İkinci husus, Türklerin sayıca az olmaları ile ilgilidir. Türkler ilk fetih hareketi sırasında sayıca kalabalık olmayabilirler. Fakat, Rum diyarının açılması ile ilgili olarak hem Türk ellerinde hem de İslam dünyasında öylesine etkili bir haya ve haber yayılmıştır ki insanlar akın akın buraya koşup gelmişlerdir. Özellikle buralarda gariblerin, yalnızların ve tek başına yaşayanların büyük ve yeni imkânlarla kavuşması, hepsinden önemlisi onların karınlarını rahatlıkla doyurabilmeleri sebebiyle, doğudan Asya içlerinden bu diyara insan akını sonraki zamanlarda da devam etmiştir.

Türklerin durmaksızın akını ile bu ülkelerin insan unsuru her geçen gün Türklerin lehine artmıştır. Zaten bilinen kesin göstergeler bunu açıkça göstermektedir. Türklerin hem kırsal alanları, hem de şehirleri doldurmasıyla, ortaya yepyeni bir görünüş çıkmıştır. Bu görünüş, ülkenin isminin bazı Avrupalılar tarafından Türkiya olarak söylenmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak Türkler bu ülkeye geldiklerinde, Diyar-ı Rum'un kalabalık ve mamur olmadığı bir gerçektir. İkincisi Türkler bu ülkeye önceleri toptan büyük kitleler halinde değil, fakat sonraki yıllarda da devamlı olarak geldiklerinden kısa bir süre sonrasında hemen bütün ülke sathında genellikle üstün duruma gelmişlerdir.

Dinî Hayat

Gelenler Müslüman olmakla birlikte, önemli bir kısmı bu dini yeni kabul ettiklerinden Müslümanlıkları o kadar etkili değildir. Bunun izlerini sonraki yüzyıllarda da görüyoruz. Suluca Karahöyük civarındaki Kayı köyünde oturan Yunus-ı Mukri bir başka işe gittiği için bulunmayınca, bir ölü birkaç gün bekletilmiş idi.

İlk yüzyılın asker özellikli kişileri bir zaman sonra, İran ve öteki İslam diyarlarından gelenler tarafından eğitileceklerdir. Medreselerin kısa bir süre içinde artmasının sebeplerinden birisi ülkedeki eğitilmiş insan eksikliği olsa gerektir. Böylece dini hayat daha sağlam esaslara bağlanmış olmaktadır.

Ülkeyi yönetenler, özellikle köylerde ve kırsal kesimlerdeki imam ve hatiplerin çoğalmasını sağlamak üzere bazı tedbirler de alıyorlardı. Mesela köy ve öteki boyların imamlarına bazı vergi kolaylıkları sağlanmış idi. Böylece dini hayat ile ilgili ihtiyaçların karşılanması teşvik ediliyordu.

Mescid, şehirlerde mahalleyi belirleyen en önemli kuruluş idi. Aynı zamanda hem yaylak hem de kışlak alanında bulunabiliyordu. Kışlaklarda yapılan mescidler öteki köy evlerine göre daha sağlam yapılıyordu.

Camiler, Cuma namazının kılındığı, aynı zamanda civardaki Türk-Müslüman halkın bir araya geldiği önemli mekanlardır. Bu sebeple camilerin dini hayat kadar sosyal yönü ile de önemlidirler. Camiin yanında aynı zamanda bir pazar da kurulabilir, Cuma'ya gelenler ihtiyaçlarını karşılayabilirlerdi.

Cuma mescidleri, günümüz Türkçesi ile camiler, yukarda şehirlerin gelişmelerini açıklarken ayrıntılı olarak verdiğimiz gibi, Türk devrinin en önemli imar hareketi sayılabilir. Böylece Bizans şehirleri, doğrudan kesin bir Türk çehresi de almış oluyorlardı. Aynı zamanda bu camiler, halk için önemli bir toplanma, bir araya gelme, birbirlerinin meselelerini tanıma ve çözüm yolları üretme çabalarının görüldüğü yerlerdir.

Merkezi büyük köylerdeki mescidlerde de cuma namazı kılınabiliyordu. Cami Cuma namazı kılınan yer olarak bilinir. Her köy mescidinde Cuma namazı kılınmaz ve bu sebeple Anadolu köylerinden Camili adını taşıyanlar hâlâ da çoktur.

Düşünce Ortamı

Anadolu Selçuklu hükümdarları ve maiyetlerindeki beyleri, ülkelerinin fikrî ve kültürel alanda gelişmesi için şehirlerini her bakımdan bir cazibe merkezi haline getirmek için çok uğraşmışlardır. Onlar, Türk, Arap ve Fars menşe'li âlimleri, mutasavvıfları., şâir ve edipleri etraflarına toplamak ve onlara eserler yazdırmak için gerekli her türlü imkânı hazırlıyorlardı. Meselâ, İran'dan ve Arap memleketlerinden birtakım şahsiyetlerin gelip başta Konya olmak üzere, Kayseri, Kırşehir, Tokat, Sivas gibi muhtelif şehirlere yerleştiklerini biliyoruz. Selçuklular devrinde bu bilim adamları arasında Abdülmecid b. İsmail el-Herevî (1142), Muhammed Talekanî (1217), Yusuf b. Said es-Sicîstânî (1241-42) ve Ömer el-Ebherî (1205) sayılabilir. Sökmenliler zamanında Ahlat'ta fıkıh âlimi Abdüssamed b. Abdurrahman (1145) çok tanınmıştı. Ayrıca, Anadolu medreselerinden yetişerek muhtelif Arap memleketlerinde yerleşmiş Türk âlimleri de vardı.

Bütün bu sayılanlar ve daha başkaları, Anadolu'da devletin resmen benimseyip himaye ettiği Sünnî düşüncenin gelişip kök salmasında büyük rol oynadılar. Devletin, Büyük Selçuklu geleneğini devam ettirerek Sünnîliği resmen yürürlükte tutması, şüphesiz ki -nadîr istisnaları olabilmekle beraber- İlhanlıların Şîîliği kabul ettikleri dönemde dahi şehirli kesimlerde Şîî düşüncenin yerleşmesi için gerekli ortamın oluşmasına imkân tanımamıştı.

Bununla beraber Anadolu'da gerçekten Şîî düşüncenin -belirli bazı çevrelere münhasır da kalsa- mevcut olup olmadığı meselesi, zaman zaman tartışma konusu olan önemli bir meseledir. Claude Cahen gibi bazı araştırmacılar Şîîliğin burada hemen hiç mevcut olmadığı ve gelişmediği fikrindedirler. Bu tespit kanaatimizce şehirli kesimler için genelde doğru görünüyor. Anadolu'da meydana getirilmiş yazılı Şîî literatüre rastlanmaması, bu tespiti gerçekten doğrulamaktadır. Bununla beraber, Anadolu'nun hemen güneyindeki Suriye'de 10. yüzyıldan beri çok güçlü bir İsmailî

mevcudiyeti ve bunun- özellikle kırsal kesim söz konusu olduğunda-Anadolu'yu etkileyip etkilemediği meselesini yeniden düşünmek gerekiyor.

Henüz ve yüzeysel biçimde Müslümanlaşmış olan Suriye'deki Türkmen kitlelerinin, Anadolu ile sürekli temasta bulundukları, yaz aylarında buraya yaylamak için geldikleri bugün çok iyi bilindiğine göre, bu etkileri bütünüyle yok saymanın pek mantıklı olmayacağını söyleyebiliriz. Söz konusu kesimler için o dönemde yazılı literatür oluşturmak gibi, iyi teşkilatlanmış yüksek eğitim isteyen bir işin düşünülmesi imkânsıza yakın olduğundan, literatür yokluğu bir gerekçe olmamalıdır. Bir defa 11. yüzyıldan beri Kuzey Suriye ve Güney Doğu Anadolu'da bulunan Türkmenler'in İsmailîler'le uzun zamandır yan yana yaşadıkları bilinmektedir. Nitekim, 13. yüzyılın başlarında bunlar arasında bulunmuş Arap seyyahı Cevberî, Hz. Ali'nin ruhunun kendisine geçtiğini söyleyerek halk arasında dolaştığını, buna rağmen hiç yadırganmadığını yazdığı gibi, Anadolu'da Moğollar'a karşı girilen ayaklanmalarda kuvvetli bir mehdîlik inancının hâkimiyeti de dikkat çekicidir.

Giyim ve Kuşam

Giyim ve kuşam herkesin ilgisini çeken toplumsal psikolojik ve ekonomik çok yönlü bir konudur. Dış etkenlerden korunma amacı ile başlayan giyim ve kuşam moda denilen olgunun da yaratılmasına yol açmıştır. Anadolu Selçuklularının Anadolu'ya gelişleri (1071) ile yıkılışları (1308) döneminde yarattıkları sanat eserlerinde tasvirli figürlerin giyim ve kuşamları incelenmiştir. Konu ile ilgili fazla bir bilgimiz yoktur.

Başlık ve Saç Şekilleri

Takke-Külah: Ufak bir başlık tipidir. Sikkeler üzerinde görülen sivri uçlu başlık tipinin bir çeşidi de, kıymetli bir taş başlığın ortasındadır. Tepesi düğmeli ve kordonlu olan bir diğer örnek, yalnız madeni eserler üzerinde görülüyor.

Börk: Tepesi düz bir çeşit külahtır. Çuhadan Yapılır. Kenarlı ve sırmalıdır. Bazen başlığın yanlarında düğme veya uçuşan tüyler görülür, bazen de takkenin üzeri tamamen tüylerle kaplandığı görülür.

Kavuk ve Sarık: Baş kisvesi olan kavuğun içi genellikle pamukla doldurulur, çuha ve bezden dikilir. Sarık ise tülbent veya şaldan olurdu.

Yaşmak: Kadınların başlarını örten ve omuzlarına kadar inen örtüye yaşmak denir.

Hoşgörü Ortamı

Eskilerin kullandığı "cesâmüh" veya "müsamaha" kelimesi karşılığında kullanılmış; bu iki kelime Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Asrımızda hoşgörü müsamaha karşılığında Fransızca asıllı "rolerance" kelimesi de kullanılmaya başlamıştır. Hoşgörü anlamına gelen müsamaha, Arapçada, bir hususta unf (şiddet), şuûbet (sertlik) göstermeyip, yumuşak ve kolaylıkla muamele etmek, anlayışlı davranmak, mızrak saplamada, vuruşmada ve yarışta yumuşaklık, uysallık kolaylık göstermektir. Türkçede ki hoşgörü terimi "hoş görmek" deyiminden türemiştir. Hoşgörü -müsamaha- görmemezliğe gelme, göz yumma, tahammül etme, katlanma anlamlarına da kullanılmaktadır. Müsamaha kelimesinin mastarı (s-m-h) harflerinden meydana gelmiş "semih" kökünden teşekkül etmiş; semih kelimesi, cömertlik, eli açıklık, yumuşak davranma anlamına gelir. Ayrıca müsamaha kelimesi müsâhale karşılığında da kullanılmıştır. Müsâhale "sehl" kökünden gelir. Sehl ise düz, kolay ve toprağı yumuşak yer anlamlarına kullanılır.

Hoşgörü, şöyle de tarif edilmiştir. "Başkalarının inançlarına ve görüşlerine, gelenek ve göreneklerine yaşam biçimlerine saygılı olmak, onları hoş görmek, ayıplamamak, suçlamamak.

Hoşgörü, gönül ve sevgi işidir. Allah daima bizim gönlümüze bakar. Gönlünde insanlara karşı sevgi taşıyan kimse, bütün insanları sever, onları kırmak istemez ve onların davranışlarını hoşgörü ile karşılar. Yunus Emre bu sevgiyi şöyle dile getirmiştir:

Gönül Çalab' un tahtı
Gönüle Çalab baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise

Anadolu'da bu çağda yaşayan Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Nasreddin Hoca ve Mevlana Celaleddin-i Rûmi burada sevgi ve hoşgörü ortamını hazırlamışlardır. Daha çok Orta Çağ'da, dîni inançlar konusunda müsamaha ve hoşgörü kelimesi kullanılmaya başlamışsa da şimdi hoşgörü kelimesi bir çok sahada kullanılmaktadır.

Batı'da tolerans deyince genelde din hürriyeti ve dinler arasında çatışma ve savaşlar akla gelmektedir. Protestanlarla Katolikler arasında uzun yıllar devam eden, çatışmalar, savaşlar, elem ve acılar, hoşgürsüzlükler hatırlanır. Katolikliğe karşı çıkan Sır Thomas More (1477-1535), Utopia'sında, dini hoşgörüğü savunmuş ve insanın kendi inançlarında hür olmasını istemiştir. Nicolaus Cusanus (1401-1454) da Batı'da dini inançları eleştiri ve yorumlamaya başlamıştır.

Avrupa'da 17. asırda Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) denilen kanlı mezhep kavgalarından sonra

Voltaire ve Locke (Ö. 1804) gibi yazarlar dini tolerans'tan bahsedip, hoşgörüsüzlüğü eleştirmeye başlamışlardır.

Türkler kendi dini inançlarına uymasa da, başka ülkelerin, örf ve adetlerine saygı göstererek, hoşgörüye geniş yer vermişlerdir. Atalarımız, dini inançlar ile "örf ve âdetler" sahasında bilinçli bir tolerans politikası izlemişlerdir. Bazen bu tolerans azınlıklar tarafından suistimal edilmiştir. Fakat ecdadımız çeşitli milletler ve dinler arasında denge kurarak, siyasi, kültürel ve dini "tolerans" sağlamışlardır.

Hürriyetin en büyük düşmanı taassuptur. Hoşgörünün bulunmadığı yerde taassup bulunur. Taassup ise bir inanca, bir fikre, körü körüne bağlanma halidir. Bir inanca sıkı sıkıya bağlanma gereklerini yapma taassupla vasıflandırılmaz. Bu kelime bizde çok defa yanlış kullanılmaktadır. Meselâ İslam'ın bütün gereklerini yapan kişiye mutaassıp denir ki, bu yanlıştır. Taassupta, bir fikre sıkı sıkıya bağlanma yanında bir de saldırganlık vardır. Mutaassıp kişi kendisinin iştirak etmediği fikri ve kanaatleri hoş görmez, onları şiddet yoluyla yok etmeye hazır bir durumda bulunur. Taassup yalnız dinde değil, bütün fikri alanlarda görülen bir ruh hastalığıdır.

Hoşgörü, başka inanç ve kanaatlere saygılı olmak, farklı ifadelerden rahatsız olmama halidir, ifadesi kolay olan bu hâlin kazanılması zordur; köklü bir eğitim ve belli bir medenîlik seviyesi ister. Kendi inanç ve kanaatine sıkı sıkıya bağlı olan bir kişi pekâlâ hoşgörü sahibi olabilir.

Farklı inanç ve kanaat sahibine saygı duyma, onu hoş görme: Böyle bir davranış, insanların yetişme tarzlarının farklılığından doğan bilgi seviyelerinin değişik oluşuna ve her insanın anlayış ve kavrayışının aynı olmadığını kabullenmekle olur.

İdareyi maslahatçılık ve yağcılık anlamına gelen "müdâhene", iyi karşılanmamış, yumuşak davranmak ve hoş geçinmek, "müdârât" iyi karşılanmıştır.

Lokman Hekim: "Şer ancak şer ile söndürülür" diyen yalan söylemiştir. Bu sözün doğrusu "Şer ancak hayır ile söndürülür" sözüdür. Nitekim ateş de ateş ile değil, su ile söndürülür.

Haksızlıklar karşısında ses çıkarmamak zulme tepki göstermemek hoşgörü değil, zillet ve aşağılıktır.

